

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
ФІЛАЛАГІЧНЫ ФАКУЛЬТЭТ
Кафедра сучаснай беларускай мовы

ПАЛЯГОШКА
Анастасія Алегаўна

АНТРАПОНІМЫ ВІЦЕБШЧЫНЫ
(НА МАТЭРЫЯЛЕ ЁДСКАГА СЕЛЬСКАГА САВЕТА
ШАРКАЎШЧЫНСКАГА РАЁНА)

Дыпломная работа

Навуковы кіраўнік:
кандыдат філалагічных навук,
дацэнт З. І. Бадзевіч

Дапушчана да абароны

«01____» _чэрвеня_____ 2017 г.

Заг. кафедры сучаснай беларускай мовы

кандыдат філалагічных навук, дацэнт З. І. Бадзевіч

Мінск, 2017

ЗМЕСТ

УВОДЗІНЫ	7
ГЛАВА 1 АНТРАПАНІМІКА ЯК РАЗДЗЕЛ АНАМАСТЫКІ, ЯЕ НАВУКОВА-ТЭАРЭТЫЧНАЕ АСВЯТЛЕННЕ	11
ГЛАВА 2 СТРУКТУРНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ПРОЗВІШЧАЎ ЁДСКАГА СЕЛЬСКАГА САВЕТА ШАРКАЎШЧЫНСКАГА РАЁНА.....	21
2.1 Першасныя прозвішчы	21
3.1.1 Першасныя прозвішчы субстантыўнага характару	21
3.1.2 Першасныя прозвішчы ад’ектыўнага характару	25
3.1.3 Прозвішчы з «непразрыстай», «цям’янай» асновай, прозвішчы з іншымі фармантамі.....	26
3.2 Другасныя прозвішчы.....	26
3.2.1 Агульнаславянскія прозвішчыны тып	27
3.2.1.1 Прозвішчы на -оў/-еў/-аў, -ін/-ын.....	27
3.2.1.2 Прозвішчы на -скі/-цкі, -оўскі/-аўскі, -еўск/-эўскі, -інскі/-ынскі.....	29
3.2.1.3 Прозвішчы на -авіч/-овіч, -евіч/-эвіч, -іч/-ыч, -ыц.....	30
3.2.1.4 Прозвішчы на -ец/-эц, -авец	31
3.2.1.5 Прозвішчы на -ік/-ык, -чык	32
3.2.1.6 Прозвішчы на -ак/-як	32
3.2.2 Усходнеславянскія прозвішчыны тып.....	33
3.2.2.1 Прозвішчы на -енка/-энка/-анка	33
3.2.2.2 Прозвішчы на -ук/-юк, -чук.....	33
3.2.3 Унутрымоўныя прозвішчыны тып.....	34
3.2.3.1 Прозвішчы на -онак/-ёнак	34
3.2.3.2 Прозвішчы на -эня/-еня.....	35
ГЛАВА 3 СЕМАНТЫКА-ЭТЫМАЛАГІЧНАЯ КЛАСІФІКАЦЫЯ АНТРАПАНІМІКОНУ ЁДСКАГА СЕЛЬСКАГА САВЕТА ШАРКАЎШЧЫНСКАГА РАЁНА	37
2.1 Прозвішчы, утвораныя ад уласных імён.....	37
2.2 Прозвішчы, утвораныя ад назваў асоб паводле прафесіі і роду занятку, прыналежнасці да сацыяльных груп	39
2.3 Прозвішчы, утвораныя ад назваў жывёльнага свету.....	40
2.4 Прозвішчы, утвораныя ад назваў раслін і іх частак	42
2.5 Прозвішчы, утвораныя ад назваў этнічных груп, народаў	44
2.6 Прозвішчы, утвораныя ад прадуктаў харчавання.....	45
2.7 Прозвішчы, утвораныя ад прылад працы, прадметаў побыту і хатняга начыння	46
2.8 Прозвішчы, утвораныя ад назваў асоб паводле роднасці і сваяцтва	47

2.9 Прозвішчы, утвораныя ад назваў асоб паводле ўнутраных якасцей і асаблівасцей характару	48
2.10 Прозвішчы, утвораныя ад назваў геаграфічных аб'ектаў.....	50
2.11 Прозвішчы, утвораныя ад назваў грашовых адзінак, мер	51
2.12 Прозвішчы, утвораныя ад назваў з'яў прыроды і абстрактных паняццяў ..	52
2.13 Прозвішчы, утвораныя ад назваў асоб паводле становішча ў грамадстве..	52
2.14 Прозвішчы, утвораныя ад назваў асоб паводле знешняга выгляду ці фізічных якасцей	52
ЗАКЛЮЧЭННЕ	58
СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ	62
ДАДАТАК А «Колькасныя паказчыкі прадуктыўнасці першасных прозвішчаў на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці»	66
ДАДАТАК Б «Колькасныя паказчыкі прадуктыўнасці другасных прозвішчаў на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці»	67

РЭФЕРАТ

Дыпломная работа — 67 с., 61 с. асноўнага тэксту, 54 выкарыстаныя крыніцы.

Ключавыя словы: АНТРАПАНІМІКОН, АНТРАПАНІМІКА, ПРОЗВІШЧА, АНТРАПОНІМ, ПРОЗВІШЧНАЯ АСНОВА, ПРОЗВІШЧАЎТВАРАЛЬНЫ ФАРМАНТ, СЕМАНТЫКА-ЭТЫМАЛАГІЧНАЯ ГРУПА, МАТЫВАВАНАЯ АСНОВА.

Аб’ект даследавання — рэгіянальная іменаслоўная сістэма беларускай мовы як частка нацыянальнага антрапанімікону.

Прадмет даследавання — іменаслоў Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці.

Мэтай дыпломнай работы з’яўляецца структурна-граматычнае і семантычна-этымалагічнае апісанне антрапанімікону жыхароў Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці.

Метады і прыёмы даследавання: этымалагічны і структурны аналіз, эўрыстычны, апісальны метады, класіфікацыя, прыёмы статыстыкі і колькаснага падліку.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў заключаецца ў тым, што праведзены аналіз даў падставы для вылучэння структурных і семантыка-этымалагічных груп прозвішчаў рэгіёна. Даследаванне адкрывае шырокія перспектывы для вывучэння анамастыкону Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці і рэгіянальнай антрапаніміі Беларусі ў цэлым.

Практычная значнасць заключаецца ў тым, што матэрыялы дыпломнай работы могуць быць выкарыстаны пры выкладанні беларускай мовы ва ўстановах агульнай сярэдняй і вышэйшай адукацыі, быць асновай для распрацоўкі і правядзення факультатыўных заняткаў, спецкурсаў, спецсемінараў, прысвечаных вывучэнню беларускай антрапаніміі, пры складанні антрапанімічных слоўнікаў.

Галіна прымянення: мовазнаўства, культуралогія, краязнаўства, гісторыя.

Дыпломная работа выканана аднаасобна і самастойна.

РЕФЕРАТ

Дипломная работа — 67 с., 61 с. основного текста, 54 использованных источника.

Ключевые слова: АНТРОПОНИМИКОН, АНТРОПНИМИКА, ФАМИЛИЯ, АНТРОПНИМ, ФАМИЛЬНАЯ ОСНОВА, ФАМИЛЬНЫЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ФОРМАНТ, СЕМАНТИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКАЯ ГРУППА, МОТИВИРОВОЧНАЯ ОСНОВА.

Объект исследования — региональная именословная система белорусского языка как часть его национального лексикона.

Предметом исследования выступает именослов Ёдского сельского совета Шарковщинского района Витебской области.

Целью дипломной работы является выявление и описание антропонимикона жителей Ёдского сельского совета Шарковщинского района Витебской области.

Основные методы и приемы исследования: этимологический и структурный анализ, эвристический, описательный метод, классификация, приемы статистики и количественного подсчета.

Научная новизна и значимость полученных результатов заключается в том, что проведенный анализ дал основания для выделения структурных и семантико-этимологических групп фамилий региона. Исследование открывает широкие перспективы для изучения ономастикона Шарковщинского района Витебской области и региональной антропонимии Беларуси в целом.

Практическая значимость заключается в том, что материалы, представленные в данной дипломной работе, могут быть использованы при преподавании белорусского языка в учреждениях общего среднего и высшего образования, быть основой для разработки и проведения факультативных занятий, спецкурсов, спецсеминаров, посвященных изучению белорусской антропонимии, при составлении антропонимических словарей.

Область применения: языкознание, культурология, краеведение, история.

Дипломная работа выполнена единолично и самостоятельно.

REFERAT

Die Diplomarbeit — 67 Seiten, 61 Seiten des Hauptteils, 54 der gebrauchter Quelle.

Schlüsselwörter: DAS REGISTER VON PERSONNENAMEN, DER ABSCHNITT DER NAMENKUNDEN, FAMILIENNAME, EINZELNER EIGENNAME, FAMILIENSTAMM, FAMILIENBILDUNGSFORM-ANTBEREICH, SEMANTISCH-ETYMOLOGISCHE GRUPPE, MOTIVBASIS.

Forschungsobjekt ist das Regionalsystem der Menschnominierung der belarussischen Sprache, wie ein Teil des Nationallexikons.

Forschungsgegenstand ist das System der Menschnominierung im Dorf Jody und seinen umliegenden Dörfern des Bezirks von Scharkowschtschina im Vitebsker Gebiet.

Das Ziel der Diplomarbeit sind die Feststellung und die Beschreibung des Registers von Personennamen der Bewohner im Dorf Jody und seinen umliegenden Dörfern des Bezirks von Scharkowschtschina im Vitebsker Gebiet.

Hauptmethoden und Forschungsverfahren sind etymologische und Strukturanalyse, heuristische und beschreibende Methode, Klassifikation, die Verfahren der Statistik.

Die wissenschaftliche Neuheit und die Bedeutsamkeit der Resultate bestehen darin, dass ausgeführte Analyse die Aussonderung der strukturellen und semantisch-etymologischen Gruppen der Regionalfamiliennamen verursacht. Die Untersuchungen ermöglichen große Aussichten für das Erlernen der Namenkunde des Bezirks von Scharkowschtschina im Vitebsker Gebiet und insgesamt in Belarus.

Praktische Wichtigkeit besteht darin, dass die Lernstoff, die in dieser gegebenen Diplomarbeit dargestellt sind, beim Belarussischunterricht in den Institutionen der Mittelschulbildung und der Hochschulbildung benutzen können werden. Die Lernstoffe können für die Ausarbeitung und die Ausführung von Wahfächern, Spezialvorlesungen und Spezialseminaren, die diesem Erlernen gewidmet sind, als Grundlage dienen, antrapanimichnyh zusammengestellt Wörterbücher.

Anwendungsgebiet: Sprachwissenschaft, Kulturwissenschaft, Heimatkunde, Geschichte.

Die Diplomarbeit durchgeführt einzeln und unabhängig voneinander.

УВОДЗІНЫ

У штодзённым жыцці мы ўвесь час сустракаемся з уласнымі імёнамі. Для кожнай асобы яно выступае носьбітам святой сакральнай формулы, якая прадстаўляе самога чалавека.

Іменаслоў фарміруецца на працягу гісторыі і пастаянна развіваецца. У першую чаргу прозвішчы дапамагаюць адлюстравать многія сферы жыцця і дзейнасці чалавека. Менавіта аналіз антрапанімаў дае падставы для адкрыцця новых гістарычных і культурных фактаў, лексічных адзінак як беларускай, так і іншых моў свету.

Як адзначае А. А. Станкевіч: «Антрапанімічная прастора як сукупнасць уласных імён, якая сфарміравалася ў працэсе гістарычнага развіцця, у кожнага народа мае выразны нацыянальны каларыт. Матывацыя асабовых імёнаў была рознай у розных народаў і адлюстроўвала ўяўленні аб жаданых, неабходных якасцях і ўласцівасцях характару і паводзін людзей, надзеленых гэтымі імёнамі» [27, с. 187]. Таму важным з’яўляецца вывучэнне антрапанімікі з пункту погляду яе этымалогіі і структуры для раскрыцця пэўных мовазнаўчых і гістарычна-этнаграфічных пытанняў.

Мэтай дыпломнай работы з’яўляецца выяўленне і апісанне антрапанімікону жыхароў Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці.

На падставе гэтай мэты ставяцца наступныя **задачы**:

- даследаваць тэарэтычныя асновы анамстыкі як самастойнай лінгвістычнай навукі і антрапаніміі як яе раздзела;
- прааналізаваць сучасны стан антрапанімічнай навукі ў беларускай лінгвістыцы;
- выявіць і сістэматызаваць корпус прозвішчаў жыхароў Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці паводле этымалогіі, суадносных тыпаў матывавальных асноў і сродкаў іх утварэння;
- вызначыць спецыфічныя заканамернасці функцыянавання антрапанімікону Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці для разумення яго дынамікі і асноўных тэндэнцый развіцця.

Аб’ект даследавання — рэгіянальная іменаслоўная сістэма беларускай мовы як частка яе нацыянальнага лексікону.

Прадметам даследавання выступае іменаслоў Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці, на тэрыторыі якога функцыянуе 6 сельсаветаў. Мы абмежаваліся аналізам уласных імён, пашыраных на тэрыторыі былога Валожынскага сельсавета¹. 31 снежня 2013 года ён быў рэарганізаваны, а населеныя пункты аднесены да 4 дзеючых сельскіх саветаў

¹ Па дадзеных на 31 снежня 2013 года.

Шаркаўшчынскага раёна, якія абслугоўваюць патрэбы жыхароў некалькіх аграгарадкоў, вёсак і хутароў. На дадзены момант тэрыторыя былога Валожынскага сельсавета з'яўляецца састаўной часткай Ёдскага сельсавета [41, 10.02.2015, 16:35].

Вывучэнню антрапаніміі як асобнаму раздзелу анамастыкі прысвечана значная колькасць прац беларускіх і замежных навукоўцаў (даследаванні М. В. Бірылы, В. П. Лемцюговай, Г. М. Мезенка, Г. К. Семаньковай, Г. К. Усціновіч, П. У. Сцяцко, В. В. Шура, У. М. Юрэвіча, А. В. Суперанскай, Б. А. Унбегаўна, Н. А. Баскакава А. Ф. Рогалева, і інш.). Разам з тым і на сучасным этапе развіцця лінгвістычнай навукі вучоных цікавяць асаблівасці ўзнікнення, развіцця і функцыянавання прозвішчаў, у прыватнасці прозвішчых найменняў пэўнага рэгіёну.

Па той прычыне, што антрапанімія — неад'емная частка нашай мовы, збор матэрыялу ў гэтай галіне, яго вывучэнне і лексікаграфічнае апісанне з'яўляецца адной з актуальных і навукова важных задач. Асаблівую цікавасць выклікае вывучэнне рэгіянальнай антрапанімічнай лексікі. **Актуальнасць** тэмы працы абумоўліваецца і тым, што вызначаны намі даследчыцкі аспект выступае як важны складнік сістэмнага вывучэння прозвішчаў жыхароў пэўнага рэгіёна, таму што валодае **тэарэтычнай і практычнай значнасцю**. Так матэрыялы, прадстаўленыя ў дадзенай дыпломнай рабоце, могуць быць выкарыстаны пры выкладанні беларускай мовы ва ўстановах агульнай сярэдняй і вышэйшай адукацыі, быць асновай для распрацоўкі і правядзення факультатывных заняткаў, спецкурсаў, спецсемінараў, прысвечаных вывучэнню беларускай антрапаніміі, пры складанні антрапанімічных слоўнікаў. Таксама даследаванне адкрывае шырокія перспектывы для вывучэння анамастыкону Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці і рэгіянальнай антрапаніміі Беларусі ў цэлым.

Крыніцай даследавання паслужылі дадзеныя Ёдскага сельскага выканаўчага камітэта, змешчаныя ў лакальнай аўтаматызаванай інфармацыйнай сістэме органаў мясцовага кіравання і самакіравання першаснага тэрытарыяльнага ўзроўню (ЛАІС), якая аўтаматызуе дзейнасць спецыялістаў органаў мясцовага кіравання і самакіравання першаснага тэрытарыяльнага ўзроўню і змяшчае статыстычную інфармацыю адносна фізічных і юрыдычных асоб раёна. ЛАІС аўтаматызуе дзейнасць спецыялістаў органаў мясцовага кіравання і самакіравання першаснага тэрытарыяльнага ўзроўню, звязаную з выкананнем наступных функцый дадзеных органаў улады (уключаючы выдачу даведак і іншых дакументаў):

- пагаспадарчы ўлік, у тым ліку ўлік асобных катэгорый насельніцтва;
- рэгістрацыя актаў грамадзянскага стану;

- рэгістрацыя грамадзян па месцы жыхарства і месцы знаходжання;
- ажыццяўленне персанальна-першаснага вайсковага ўліку прызыўнікоў і ваеннаабавязаных;
- улік грамадзян, якія маюць патрэбу ў паляпшэнні жыллёвых умоў;
- улік выбаршчыкаў;
- улік дзяцей, якія падлягаюць навучанню на ўзроўні агульнай сярэдняй адукацыі;
- рэгістрацыя пісьмовых і вусных зваротаў грамадзян;
- улік заяў грамадзян па выдачы даведак або іншых дакументаў.

У частцы інфармацыйнага ўзаемадзеяння з рэспубліканскім інфармацыйна-аналітычным парталам (РІАП) АІС «Мясцовыя Саветы дэпутатаў» ЛАІС рэалізуе функцыі па выгрузцы інфармацыі з базы дадзеных ЛАІС для наступнай загрузкі ў інфармацыйную базу дадзеных (ІБД) РІАП [1, 10.02.2015, 16:50]. Факталагічная база даследавання складае 516 адзінак.

Пры вывучэнні антрапонімаў выкарыстоўваліся «Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы», «Этымалагічны слоўнік беларускай мовы» ў 11-ці тамах, «Этимологический словарь русского языка» М. Фасмера ў 4-х тамах, «Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны» ў 2-х частках.

Асноўныя **метады даследавання**, якія прымяняліся пры аналізе прозвішчаў, носяць традыцыйны характар. Для вырашэння пастаўленых задач быў праведзены *этымалагічны* аналіз антрапонімаў. Былі выяўленыя апелятывы або першасныя ўласныя імёны, якія ляглі ў аснову імён, што этымалагізуюцца. Другі важны метадалагічны прыём — *структурны*. Для гэтага быў вылучаны фармант уласнага імені і выяўлены анамастычны рад на аснове ідэнтычнасці фармантаў у дадзенай групе ўласных імёнаў. Пры даследаванні матэрыялу быў выкарыстаны *сінхранічны падыход* да вывучэння прозвішчаў, які спалучаецца з *дыяхранічным*. Такое аб'яднанне з'яўляецца неабходным, паколькі апісанне антрапанімічнага матэрыялу немагчымае без уліку гістарычных працэсаў, фактаў, падзей. Комплекснае даследаванне прозвішчаў Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці грунтуецца на *апісальным* метадзе з яго прыёмамі *назірання, абагульнення, інтэрпрэтацыі і класіфікацыі*. *Класіфікацыя* антрапанімічнага матэрыялу была праведзена на аснове яго семантыка-этымалагічнага і структурнага аналізу. Даследаванне вялося пераважна ў індуктыўным кірунку ад фактычнага матэрыялу да яго сістэматызацыі. Пры прасочванні тэндэнцыі ў развіцці анамастычных сістэм, прадуктыўнасці той ці іншай з'явы выкарыстоўваліся прыёмы *статыстыкі і колькаснага падліку*. Часам пры тлумачэнні таго ці іншага факта або выніку выкарыстоўваўся *эўрыстычны метада*.

Структура: дыпломная работа складаецца з уводзінаў, трох глаў асноўнай часткі, заключэння, спіса выкарыстанай літаратуры і двух дадаткаў.

ГЛАВА 1 АНТРАПАНІМІКА ЯК РАЗДЗЕЛ АНАМАСТЫКІ, ЯЕ НАВУКОВА-ТЭАРЭТЫЧНАЕ АСВЯТЛЕННЕ

У лексіцы кожнай мовы ўласныя імёны ўтвараюць асобны разрад, які супрацьпастаўляецца імёнам агульным, па той прычыне, што валодае сваімі спецыфічнымі прыкметамі.

Асаблівае становішча імёнаў у мове, цікавасць, якую яны выклікаюць у даследчыкаў, прывялі да фарміравання анамастыкі, якая сёння ўжо сфарміравалася ў самастойную лінгвістычную дысцыпліну з выразна акрэсленым колам праблем і сваімі ўласнымі даследчымі метадамі.

У навуковай літаратуры існуе некалькі азначэнняў паняцця «анамастыка». У энцыклапедыі «Беларуская мова» пададзена наступнае: «Анамастыка (ад грэч.: *onomastike* — ‘майстэрства даваць імёны’) — раздзел мовазнаўства, які вывучае любыя ўласныя імёны, іх паходжанне, гісторыю, асноўныя заканамернасці развіцця і функцыянавання, а таксама сукупнасць уласных імён — анімію, анамастыкон» [2, с. 32]. Аб’ектам даследавання анамастыкі выступае любое ўласнае імя.

Да важнейшых паняццяў, тэрмінаў анамастыкі адносяцца *онім*, *анімія*, *анімізацыя*, *анімічны арэал*, *анімічная аснова*, *анімаўтварэнне*, *анамастыкон* і інш.

Спецыфіка анамастыкі ў тым, што вывучэнне яе аб’екта амаль заўсёды патрабуе выхаду за межы мовазнаўства і абавязковага ўліку гістарычных, этнаграфічных, геаграфічных, сацыяльна-эканамічных і іншых фактараў.

Анамастыка як асобная навука мае свае раздзелы:

✓ тэаніміка — займаецца вывучэннем уласных імёнаў багоў і міфічных істот (*Вялес*, *Дажбог*, *Хорс*, *Ярыла*);

✓ зааніміка — прадметам вывучэння выступаюць мянушкі жывёл (*Падласая*, *Жучка*, *Зорка*, *Лыска*, *Мурка*);

✓ касманіміка, якая займаецца даследаваннем назваў галактык, сузор’яў (*галактыкі Марфей 1*, *Марфей 2*; *сузор’і Вялікая Мядзведзіца*, *Геркулес*, *Дракон*, *Казярог*);

✓ астраніміка (вывучае назвы асобных нябесных цел) (*планеты Зямля*, *Марс*, *Меркурый*, *Венера*, *Сатурн*; *зоркі Галава Гаргоны*, *Сэрца Гідры*, *Атлас*, *Яслі*; *астэроіды Ангеліна*, *Сільвія*; *каметы Бакулунда*, *Клемола*).

Прадметам даследавання анамастыкі таксама з’яўляюцца:

✓ хрэматонімы — уласныя назвы ўнікальных, каштоўных прадметаў матэрыяльнай культуры, назвы музычных інструментаў, ювелірных вырабаў, каштоўных камянёў і інш. («*Цар-птушка*», «*Шапка Манамаха*», алмазы «*Зорка Поўдня*», «*Рэгент*», залатыя самародкі «*Вярблюд*», «*Мефістофель*»);

✓ ктэмагонімы (найменні прадпрыемстваў і прадуктаў матэрыяльнай і духоўнай вытворчасці) (*фабрыка «Камунарка», цукеркі «Грыльяж», выдавецтва «Юнацтва», раман «Сотнікаў»*);

✓ фітонімы — уласныя назвы асобных раслін (*ружэ «Шанэн», слівы «Эма Ліперман», секвоя «Сентынел»*);

✓ хранонімы (уласныя назвы гістарычна знамянальных адрэзкаў часу, гадавых цыклаў прыроды) (*Вялікая Айчынная вайна, Пятроўская эпоха, Ялцінская канферэнцыя, Новы год, «бабіна лета»*);

✓ эргонімы — уласныя назвы прадпрыемстваў, устаноў, арганізацый, таварыстваў, гурткоў (*«Беларусьфільм», камбінат «Праўда», ансамбль «Песняры»*);

✓ анемонімы — уласныя назвы стыхійных бедстваў, ураганаў, цyklонаў, тайфунаў, вятроў (*ураганы Аліса, Флора, цyklон Даліла, тайфун Глорыя*);

✓ дакументонімы — уласныя назвы асобных, найбольш важных дакументаў (*«Дэкрэт аб міры», «Устава на валокі», Кітабы*);

✓ драмонімы — уласныя назвы шляхоў зносін (*шлях «з варагаў у грэкі», Даўгінаўскі тракт, авіялінія Мінск — Варшава*) [2, с. 32].

Адным з першых, каго зацікавіла паходжанне, гісторыя развіцця і асаблівасці функцыянавання ўласных найменняў, быў нямецкі вучоны В. Гумбальд (1767 — 1835). У Расіі даследаваннямі ў дадзенай галіне займаўся А. Х. Вастокаў (1781—1864). Праз некаторы час, у сярэдзіне XIX ст., пры дапамозе аналізу ўласных імён групай рускіх і беларускіх навукоўцаў (А. Г. Кіркор, А. А. Качубінскі, А. Л. Пагодзін) была зроблена спроба вызначыць гістарычныя межы рассялення славян і суседніх з імі народаў. Ужо новы, больш якасны ўзровень вывучэння ўсходнеславянскай анамастыкі адзначаецца ў працах рускіх лінгвістаў А. А. Шахматава (1864—1920), А. І. Сабалеўскага (1857—1929) і беларускіх З. Я. Тараноўскага, Ю. Ю. Трусмана. Аднак працы названых даследчыкаў мелі характар прыватных назіранняў і заўваг.

Адным з найбольш распрацаваных раздзелаў анамастыкі з'яўляецца антрапаніміка. Як самастойная навука яна вылучылася з анамастыкі ў 60—70-я гады XX стагоддзя. *Антрапаніміка* (ад грэч. *anthropos* 'чалавек' і *онума* 'імя') — «раздзел анамастыкі, што вывучае антрапонімы: уласныя імёны, імёны па бацьку, прозвішчы, мянушкі, псеўданімы, крыптанімы, бытавыя назвы, іх паходжанне, развіццё, сацыяльнае функцыянаванне, а таксама сукупнасць уласных імёнаў — антрапанімію» [1, с. 7]. Антрапаніміка цесна звязана з гісторыяй, этнаграфіяй, сацыяльнай псіхалогіяй, правам, эстэтыкай. Як і кожная краіна, Беларусь мае афіцыйна прынятую сістэму антрапонімаў, аднак адначасова з ёй развіваюцца і функцыянуюць бытавыя найменні. Якраз

сукупнасць антрапонімаў, якія бытуюць у асяроддзі беларусаў, і складае беларускі антрапанімікон. «Асабовыя ўласныя імёны ўваходзяць у нацыянальны лексікон беларускай мовы як састаўная частка, аднак істотна адрозніваецца ад агульных найменняў як па сваім складзе і асаблівасцях гістарычнага фарміравання, так і па сваёй функцыянальнай ролі» [38, с. 32].

Сярод тых, хто займаўся распрацоўкай асноўных пытанняў антрапанімікі, варта назваць М. В. Бірылу, В. П. Лемцюгову, П. У. Сцяцко, У. М. Юрэвіча, Г. М. Мезенка, Г. К. Усціновіч, А. Ф. Рогалева, А. В. Суперанскую, Б. А. Унбенаўна, Н. А. Баскакава і інш.

Значны ўнёсак у развіццё анамастыкі як навукі, дзякуючы выдадзеным артыкулам, дапаможнікам і манаграфіяў, зрабіла Аляксандра Васільеўна Суперанская. Напрыклад, манаграфія «Общая теория имени собственного», якая выйшла ў 1973 годзе, раскрывае асаблівасці тэарэтычных асноў анамастыкі, звяртаецца да кола праблем, вырашэннем якіх займаецца названая навука, вызначае яе месца сярод іншых навук, засяроджвае ўвагу і на пытаннях метадаў анамастычных даследаванняў. Аўтар надае вельмі важнае месца імені ў жыцці кожнага чалавека, паколькі «ўласныя імёны розных тыпаў пранізваюць усе сферы чалавечага жыцця і дзейнасці» [29, с. 44]. А вывучэнне гэтых адзінак неабходна па той прычыне, што «асноўнае прызначэнне ўласных імён — вылучаць індывідуальныя прадметы з шэрагу аднародных» [29, с. 326]. Не пакідае па-за ўвагай А. В. Суперанская развіццё гісторыі ўласных імён, якія выступаюць у якасці своеасаблівых сувязных элементаў у прасторы і часе, і ўклад асобных народаў у іх стварэнні гэтых незвычайных адзінак [28].

У 1989 годзе з друку выйшла кніга мовазнаўца-славіста Барыса Генрыхавіча Унбенаўна «Русские фамилии», у якой прааналізавана гісторыя ўзнікнення, марфалагічная структура і этымалогія прозвішчаў. Каштоўным выданне з'яўляецца па той прычыне, што аўтар разглядае не толькі рускія антрапанімічныя найменні, але і звяртае ўвагу на іменаслоўную сістэму іншых славянскіх моў (беларускай, украінскай, польскай і інш.) і некаторых еўрапейскіх моў (нямецкай, грузінскай, грэчаскай і інш.) [37].

Асаблівай увагі заслугоўвае дапаможнік Васіля Данілавіча Бандалетава «Русская ономастика», які датуецца 1983 годам. В. Бандалетаў лічыць вельмі актуальным даследаванне анамастыкі, таму што яна «мае ярка выражаны міждысцыплінарны характар, што абумоўлена яе аб'ектам: імя ўласнае можа быць прадметам вывучэння розных навук — мовазнаўства, гісторыі, геаграфіі, астраноміі і шэрагу іншых навук» [8, с. 3]. У шасці главах аўтар імкнецца пазнаёміць чытача з гісторыяй вывучэння ўласных імён, метадалагічнымі асновамі вывучэння анамастыкі, паколькі прапануе карыстацца пры апісанні анамастычных элементаў апісальным, гістарычным, семіятычным, лінгвапсіхалагічным і статыстычным метадамі. Адна з глаў, прысвечаная

рускай антрапаніміі, утрымлівае звесткі пра станаўленне іменніка, а таксама стан сучаснай аўтару іменалагічнай сістэмы [8].

Заснавальнікам беларускай антрапанімічнай школы прынята лічыць акадэміка НАН Мікалая Васільевіча Бірылу. Яго кніга «Беларускія антрапанімічныя назвы ў іх адносінах да антрапанімічных назваў іншых славянскіх моў (рускай, украінскай, польскай)», якая датуецца 1963 годам, утрымлівае ў сабе лексічныя асновы і базавыя словаўтваральныя тыпы сучасных беларускіх прозвішчаў. Названы фактычны матэрыял дазваляе супаставіць беларускія антрапонімы з адпаведнымі дадзенымі іншых славянскіх моў (рускай, украінскай, польскай), з дапамогай якіх аўтар фармулюе агульныя заканамернасці ўтварэння прозвішчаў у блізкароднасных мовах і тыя характэрныя рысы, што вылучаюць менавіта беларускія прозвішчы. У якасці матэрыялу выкарыстоўваюцца антрапанімічныя адзінкі, сабраныя ў розных рэгіёнах Беларусі ў перыяд з 1949 па 1962 гады, а таксама помнікі XV—XVIII стст. [6].

Асаблівую цікавасць для акадэміка ў працы «Беларуская антрапанімія: Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы» (1966) выклікала сістэма афіцыйнага наймення асобы. Найбольш пільная ўвага надаецца вывучэнню структуры ўласных асабовых імён, паколькі дадзеная лексічная група займае значнае месца ў такім раздзеле мовазнаўства, як словаўтварэнне. Аўтар прыходзіць да высновы, што «антрапанімічная сістэма кожнай мовы ўключае найменні афіцыйна-юрыдычная характару і размоўна-бытавыя» [4, с. 322]. Афіцыйна-юрыдычныя найменні, як вядома, уключаюць у свой склад тры асноўныя кампаненты: імя, імя па бацьку і прозвішча. Выкарыстанне размоўна-бытавых найменняў, да якіх адносяцца мянушкі і бытавыя назвы па імені, характэрна для сферы вусных зносін. Крыніцай фактычнага матэрыялу паслужылі старажытныя помнікі XV—XVIII стст. [4].

Выданне пад назвай «Беларуская антрапанімія: Структура ўласных мужчынскіх імён» 1982 года прысвечана сістэмнаму аналізу ўласных мужчынскіх імёнаў. Даследчык спыняецца на асаблівасцях адаптацыі хрысціянскіх імёнаў, таму што яны змяніліся пад уплывам беларускай фанетычнай сістэмы, варыянтнасці сучасных найменняў мужчын, што выклікана іх выкарыстаннем у вусным маўленні і неабходнасцю перадачы спектра розных пачуццяў, а таксама марфалагічнай структуры мужчынскіх імён, паколькі кананічныя імёны канца XV стагоддзя з цягам часу зазналі значныя змены, а структура ўласных асабовых імён склалася толькі ў XVI—XVIII стагоддзях [3].

Вялікую вартасць для развіцця беларускай антрапанімікі мае праца М. В. Бірылы «Беларуская антрапанімія: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі» (1969). Гэта найбольш поўны навукова-інфармацыйны даведнік, які

раскрывае склад, структуру, этымалогію шматлікіх прозвішчаўтваральных асноў, таксама будову сучасных беларускіх прозвішчаў, што ўтварыліся з асноў цюркскага і літоўскага паходжання. Выданне базуецца на матэрыяле, які быў сабраны ў 930 населеных пунктах Беларусі, з перыядычнага друку, таксама з пісьмовых крыніц, што датуюцца XV—XVIII стст. У слоўнік уключаны прозвішчы выключна апелятыўнага паходжання. Галоўнай мэтай працы з’яўляецца выяўленне прозвішчаўтваральных асноў, характарыстыка іх семантыкі. Задача істотна ўскладнена тым фактам, што ў аснове прадстаўленых прозвішчаў у розныя гістарычныя перыяды была пакладзена і агульнаславянская, і ўсходнеславянская, і запазычаная лексіка. Антрапанімія ўвабрала ў свой склад значную частку лексем, якія ўстарэлі і не ўжываюцца ў сучаснай лексічнай сістэме. Матэрыял даведніка падаецца ў алфавітным парадку. У якасці загалоўнага выступае рэканструяваная па сучасных прозвішчах утваральная аснова — імя-мянушка дапрозвішчнага часу, утвораная ад агульнага назоўніка. Таксама даецца тлумачэнне гэтага слова, называецца крыніца, адкуль было ўзята тлумачэнне значэння, прыводзяцца лексічныя, стылістычныя і граматычныя паметы, звесткі аб моўнай прыналежнасці і рэгіянальным ужыванні слова. Калі загалоўнае слова агульнавядомае, то яго аўтар не тлумачыць. Не падаецца значэнне і пры словах, этымалогію якіх не ўдалося высветліць. У слоўніку яны сустракаюцца даволі часта (такіх слоў каля 33 %). Тлумачэнне каля 55 % адзінак слоўніка ажыццяўляецца на базе лексікі беларускай мовы. Частка прозвішчаў рэканструявана на аснове іншых моў: рускай — каля 6 %, украінскай — каля 3 %, літоўскай — 3 %, цюркскіх — 3 %. Кніга М. В. Бірылы каштоўная тым, што яна адлюстроўвае асноўны корпус беларускіх прозвішчаў, утвораных не ад імён людзей. Яна цікавая і карысная для спецыяліста-мовазнаўца, і для гісторыка, і для пісьменніка, і для даследчыкаў беларускай культуры, і ўвогуле для кожнага, каго цікавіць паходжанне яго прозвішча [5].

У 1988 г. выйшла кніга М. В. Бірылы «Тыпалогія і геаграфія славянскіх прозвішчаў». Робячы кароткі экскурс у мінулае, аўтар прасочвае гісторыю станаўлення найменняў славянскага паходжання. У выніку ён прыходзіць да высновы, што «на працягу некалькіх стагоддзяў ва ўсіх славянскіх мовах у сілу неабходнасці больш дакладна ідэнтыфіцыраваць асобу склаліся ўстойлівыя словатворчыя антрапанімічныя мадэлі, якія сталі лексіка-марфалагічнай базай для ўтварэння прозвішчаў». Мікалай Васільевіч Бірыла прадстаўляе найбольш поўную тыпалагічную класіфікацыю прозвішчаў, утвораных суфіксальным спосабам. У рабоце прадстаўлены і апісаны групы антрапонімаў, утвораных з дапамогай наступных фармантаў: *-скі/-цкі, -іч, -овіч/-евіч, -оў/-еў, -ін, -енка/-энка, -ук/-юк, -чук, -ец, -овец, -чык, -ак, -ёнак, -еня/-эня*. Адметнасцю выдання

з'яўляецца той факт, што аўтар аналізуе прадуктыўнасць беларускіх, рускіх, украінскіх, чэшскіх, харвацкіх, балгарскіх, прозвішчых тыпаў [7].

Шмат прац вывучэнню беларускай анамастыкі прысвяціў Васіль Васільевіч Шур. Гэта такія выданні, як «3 гісторыі ўласных імёнаў» (1993), «Беларускія ўласныя імёны» (1998), «Анамастычная лексіка ў мове беларускай мастацкай літаратуры» (2003), «Онім у мастацкім тэксце» (2006). У гэтых кнігах у навукова-папулярнай форме раскрываецца гісторыя беларускіх імёнаў і прозвішчаў, паказваецца ўзаемадзеянне беларускіх і замежных прозвішчаў, акрэсліваюцца межы бытавання асобных тыпаў прозвішчых найменняў і інш. На багатым фактычным матэрыяле разглядаюцца функцыянальныя і моўныя асаблівасці ўласных імёнаў, іх функцыі ў мастацкіх тэкстах [44, 43, 42, 45].

Вывучэнне рэгіянальнай анамастыкі таксама з'яўляецца прадметам даследавання беларускіх навукоўцаў. Антрапаніміі Гродзеншчыны прысвечаны працы Ганны Канстанцінаўны Усціновіч. Найбольш значнай сярод іх можна назваць манаграфію «Антрапанімія Гродзеншчыны і Брэстчыны» (1975), якая з'яўляецца набыткам гістарычнай анамастыкі, бо раскрывае сістэму іменавання людзей у заходнебеларускіх землях на працягу XIV—XVIII стст. Крыніцай для вывучэння паслужыў 331 дакумент: акты Гродзенскага і Брэсцкага земскіх судаў, матэрыялы падкаморскіх і павятовых судаў, дакументы Брэсцкай і Кобрынскай эканоміі — амаль уся дзелавае пісьменнасць (перапіска) Гродзеншчыны і Брэстчыны адзначанага перыяду. Аб'ектам аналізу выступілі імёны людзей рознага сацыяльнага становішча, прафесій, заняткаў і служб (шляхты, мяшчан, сялян, карчмароў, рыбалоў, ваяводаў, цівуноў і інш.), большасць якіх і сёння актыўна выкарыстоўваецца на тэрыторыі Гродзеншчыны. Праца мае некалькі раздзелаў. У першым раздзеле манаграфіі разглядаецца лексічны склад уласных асабовых імёнаў, што былі характэрны для XIV—XVIII стст. і адносіліся да старажытнаславянскай праваслаўнай (візантыйска-грэчаскай) і рымска-каталіцкай іменаслоўных сістэм. Імёны падаюцца ў выглядзе слоўніка, адзінкі якога размешчаны па алфавіце. У якасці загалоўнага слова выступае агульнапрынятая царкоўная форма. Указваецца частотнасць ужывання назвы ў прааналізаваных помніках пісьменнасці. Падаюцца варыянты, ілюстрацыйны матэрыял помнікаў, тлумачэнне змяненняў традыцыйна-царкоўнай формы на беларускамоўнай глебе. У другім раздзеле манаграфіі разглядаюцца адапелятыўныя імёны-мянушкі, якія ўжываліся побач з уласнымі асабовымі імёнамі і служылі для больш поўнай ідэнтыфікацыі асобы. Аўтар праводзіць тэарэтычнае даследаванне імён-мянушак, раскрывае іх функцыі ў старажытных часах, спрабуе прасачыць працэс паступовага пераходу іх у афіцыйныя прозвішчы. Г. К. Усціновіч складзена семантычная класіфікацыя імён паводле лексічнага значэння апелятыва. Вылучаецца 28

тэматычных груп лексікі, на аснове якой сфарміраваліся імёны-мянушкі. Далей прыводзіцца слоўнік выяўленых у помніках імён-мянушак. У слоўнікавым артыкуле тлумачыцца значэнне апелятыва, указваецца распаўсюджанасць у беларускай ці іншых, пераважна суседніх, мовах, часта даецца ілюстрацыйны матэрыял. Асобны раздзел прысвечаны састаўным найменням. Прасочваецца развіццё і ўтварэнне двух-, трох- і чатырохкампанентных мужчынскіх і жаночых асабовых назваў, выяўляецца іх нацыянальная спецыфіка [38].

Асобным пытаннем развіцця беларускай антрапанімікі XIX стагоддзя прысвечаны артыкул Ірыны Алегаўны Гапоненка «Беларуская анамастычная сітуацыя XIX стагоддзя». Даследчыца прыходзіць да высновы, што «афіцыйны беларускі антрапанімікон XIX ст. быў максімальна пазбаўлены польска-каталіцкіх элементаў», а вось для неафіцыйнай сістэмы імянавання было характэрна бытаванне кампанентаў пераважна польска-каталіцкага паходжання [9, с. 88].

Гісторыі ўзнікнення і фарміравання беларускіх прозвішчаў прысвечаны таксама артыкул Ю. А. Гурскай пад назвай «К вопросу о времени возникновения древних фамилий современного белорусского ареала». На аснове аналізу матэрыялаў летапісаў XI—XII стст., помнікаў пісьменнасці XIV—XVI стст., кніг метрычных запісаў XVI—XVIII стст, некаторых лексікаграфічных крыніц і гістарычных даследаванняў папярэднікаў навуковец робіць наступны вывад: «З-за таго, што ВКЛ было шматнацыянальнай і шматканфесійнай дзяржавай, старажытныя прозвішчы сучаснага арэала ўваходзяць не толькі ў корпус беларускай антрапаніміі, але і еўрапейскіх анімічных сістэм» [11, с. 66].

У артыкуле «З гісторыі беларускага імянавання асобы» І. І. Крамко, грунтуючыся на базе помнікаў, якія датуюцца XVI стагоддзем, і больш познімі крыніцамі, прыводзяцца спосабы імянавання асобы. Услед за іншымі беларускімі даследчыкамі аўтар згаджаецца з тым, што пры характарыстыцы адзінак, якія ўжыты пад увагу ў працы, неабходна размяжоўваць афіцыйную і неафіцыйную сферу ўжывання той ці іншай мадэлі называння чалавека [12].

Беларуская даследчыца Валянціна Пятроўна Лемцюгова ў сваёй навукавай дзейнасці таксама займаецца пытаннімі беларускай анамастыкі, у прыватнасці станаўленнем і функцыянаваннем усходнеславянскай айканіміі. Аднак яна з'яўляецца і аўтарам шэрагу артыкулаў, прысвечаных асаблівасцям этымалогіі і семантыкі прозвішчаў насельніцтва Беларусі [14, 15].

У даволі нязвычайнай форме пра пытанні антрапаніміі гаворыць Уладзімір Сцяпанавіч Ліпскі ў кнізе пад назвай «Мы: Аповесць пра нашы прозвішчы», якая выйшла ў 2006 годзе. Аўтар спрабуе раскрыць значэнне прозвішчаў, якія функцыянуюць на тэрыторыя Рэчыцкага раёна. Адметнасцю выдання з'яўляецца тое, што фактычны матэрыял размешчаны па раздзелах паводле

свайго паходжання. Таксама У. С. Ліпскі падае пералік сямейных гербаў. Такім чынам, «аповесць» утрымлівае ў сабе звесткі не толькі мовазнаўчага, але і краязнаўчага характару [16].

Вялікую каштоўнасць для даследавання антрапонімаў мае сумесная праца П. У. Сцяцко і С. А. Богуша «Мянушкі на Беларусі ў гісторыі і сёння», дзе прасочваецца семантычная і фармальная структура беларускіх мянушак у мінулым і на сучасным этапе [35]. Прафесарам П. У. Сцяцко сабраны, зафіксаваны і праналізаваны сучасныя прозвішчы Зельвеншчыны. Вучоны высветліў гістарычныя прычыны бытавання розных варыянтаў імён, асаблівасці іх утварэння і функцыянавання, а таксама паказаў прадуктыўнасць і частотнасць ужывання ў народна-дыялектнай мове [34]. Асобныя артыкулы пад аўтарствам Паўла Уладзіміравіча Сцяцко выйшлі і ў перыядычным друку, напрыклад, выданні, у якіх разгледжана структура, семантыка адымёнавых онімаў пісьменнікаў Беларусі — «Прозвішчы Беларусі: онімы пісьменнікаў», а таксама адметнасці ўзнікнення, значэння ўтваральных асноў і выкарыстання прозвішчаў Беларусі: «Прозвішчы Беларусі», «Пра некаторыя формы нашых прозвішчаў» [33, 32, 31].

У працы Уладзіміра Юрэвіча «Слова живое, родное, гаваркое...» (1998), якая прысвечана разгляду і этымалогіі антрапонімаў, прасочваюцца шляхі трансфармацыі антрапонімаў ад мянушкі да прозвішча, высвятляюцца іх вытокі [48].

Антрапанімічная сістэма рэгіёну Гомельскай вобласці таксама вывучаецца беларускімі лінгвістамі. Так, напрыклад, вядомая праца Аляксандра Фёдаравіча Рогалева «Введение в антропониимику. Именование людей с древнейших времён до конца XVIII века (на белорусском антропонимическом материале)» (2009 г.). У кнізе распавядаецца аб найменнях людзей, якія жылі на тэрыторыі Беларусі і на сумежных ўсходнеславянскіх землях з глыбокай старажытнасці, аб паходжанні, функцыях і відах. Не пакідае па-за ўвагай аўтар і разгляд імёнаў па бацьку, спыняецца на пытаннях фарміравання першых прозвішчых мянушках і тыпаў існуючых прозвішчаў. Матэрыялы, выбраныя ў якасці крыніц даследавання, дазваляюць прадставіць спецыфіку наймення жыхароў Гомеля і гомельскіх мястэчак у XVI—XVIII стагоддзях і на гэтай аснове разгледзець станаўленне сучаснага прозвішчнага фонду ў дадзеным рэгіёне. Выданне таксама ўтрымлівае спіс найбольш частотных у нашы дні асабістых мужчынскіх і жаночых імёнаў з указаннем іх этымалагічнага значэння. У заключным раздзеле кнігі прыводзяцца тыпавыя схемы ўтварэння ўсходнеславянскіх прозвішчаў [22]. Яшчэ адно выданне вышэй названага аўтара, а менавіта «Рассказы о фамилиях» (2012 г.), напісанае ў выглядзе нарысаў, адзначае выключную ролю прозвішчаў, паколькі «акрамя сваёй асноўнай функцыі — ідэнтыфікацыя асобы, вылучэнне

чалавека з пэўнага сацыяльнага і этнічнага асяроддзя, яны выконваюць і культурна-гістарычную функцыю, з'яўляючыся фактычна энцыклапедыяй гісторыі, побыту народа і яго спосабу мыслення» [23, с. 3]. На базе шматлікага фактычнага матэрыялу з розных галін навук Рогалеў раскрывае спецыфіку імянавання жыхароў сучаснай Беларусі [23].

Даследаванне сучаснай антрапаніміі Віцебшчыны яшчэ дастаткова не праведзена. Аднак значны ўнёсак у вывучэнне гісторыі, развіцця і функцыянавання аномастычных адзінак у названым рэгіёне зроблены прафесарам з Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта Ганнай Міхайлаўнай Мезенка. Так, асновы антрапанімічнай навукі выкладаюцца ў яе навучальным дапаможніку «Беларуская аномастыка» (1997) [17]. У 2009 годзе выйшла манаграфія «Віцебшчына ва ўласных імёнах: мінулае і сучаснасць», аўтарамі якой з'яўляюцца Мезенка Г. М., Ляшкевіч В. М. і Семянькова Г. К. Менавіта тут упершыню даследуецца сучасны стан і гістарычнае фарміраванне розных формул імянавання жыхароў Віцебшчыны ў XVI—XXI стст. [19]. Таксама Г. М. Мезенка ў суаўтарстве з Т. В. Скрэбневай у 2013 годзе выдадзена манаграфія «Антропонимное пространство Витебщины» [20]. У працы даследуецца антрапанімія прастора Віцебшчыны, раскрываецца камунікатыўна-прагматычны патэнцыял антрапонімаў, тыпалогія і сувязі прозвішчых найменняў з фактамі культуры. Для студэнтаў Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта і для ўсіх тых, хто цікавіцца антрапаніміяй, у 2009 годзе Г. М. Мезенка, Г. М. Дзеравягай, В. М. Ляшкевіч, Г. К. Семяньковай створаны вучэбны дапаможнік «Беларуская антрапанімія». У ім можна знайсці шматлікія звесткі пра сучасныя імёны беларусаў, прозвішчы, псеўданімы, мянушкі, нікі і многае іншае, а таксама практычны матэрыял: разнастайныя практыкаванні, пытанні і заданні для самакантролю, якія пасадзейнічаюць авалоданню і замацаванню тэарэтычнага матэрыялу, на ўдасканаленне ўменняў скарыстоўваць атрыманыя веды пры аналізе аномастычных фактаў [18].

Галіна Канстанцінаўна Семянькова ў 2001 годзе падрыхтавала метадычны дапаможнік па вывучэнні антрапаніміі «Сучасны імяннік Віцебшчыны» [26]. Дадзенае выданне дапамагае ў зборы і апрацоўцы звестак па найбольш распаўсюджаных прозвішчых тыпах і прадуктыўных імёнах на тэрыторыі Віцебскай вобласці.

Такім чынам, на сённяшні дзень назапашана вялікая колькасць антрапанімічнага матэрыялу, але праблема даследаванняў антрапонімаў вельмі актуальная і застаецца яшчэ далёкай да канчатковага вырашэння і патрабуе вялікай колькасці рэгіянальных апісанняў беларускіх уласных імёнаў.

Сістэмны навуковы характар вывучэнне онімаў набыло ў апошнія дзесяцігоддзі, калі з'явілася шмат выданняў, у якіх вырацаваны прынцыпы

антрапанімічнай навукі як самастойнай навуковай дысцыпліны. Пералічаныя працы адлюстроўваюць стан беларускай антрапаніміі наогул, у тым ліку і ў пэўнай ступені ўласныя імёны, што бытуюць на тэрыторыі Віцебскай вобласці.

Уласныя імёны і сёння штодзень гучаць з вуснаў людзей, яны ўжываюцца ўва многіх функцыянальных стылях. І увесь час чалавека цікавіла гісторыя фарміравання развіцця антрапанімікону. Аднак не адразу вывучэнне антрапаніміі набыло навуковы характар, спачатку гэта былі аматарскія працы.

ГЛАВА 2 СТРУКТУРНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ПРОЗВІШЧАЎ ЁДСКАГА СЕЛЬСКАГА САВЕТА ШАРКАЎШЧЫНСКАГА РАЁНА

На падставе класіфікацыі, якую прапанаваў акадэмік Мікалай Васільевіч Бірыла ў манаграфіі «Беларускія антрапанімічныя назвы ў іх адносінах да антрапанімічных назваў іншых славянскіх моў», усе прозвішчы па сваёй структуры падзяляюцца на першасныя і другасныя [6]. Аднак вучоны не спыніўся на такім падзеле антрапонімаў і ў працы «Тыпалогія і геаграфія славянскіх прозвішчаў» адзначыў мэтазгоднасць вылучэння агульнаславянскіх, усходнеславянскіх і ўнутрымоўных прозвішчальных тыпаў ў складзе славянскіх прозвішчаў [7]. Менавіта такі падзел быў выкарыстаны і намі як метадалагічная база для структурнай характарыстыкі антрапонімаў Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці.

2.1 Першасныя прозвішчы

Першасныя прозвішчы — гэта найменні асобы, якія «ўтвораны ад уласных асабовых імён і мянушак без далучэння прозвішчаўтваральных фармантаў», напрыклад, *Каланда, Рухля, Булына, Мятла, Савуць, Сініца, Грачыха* і іншыя [18, с. 83]. У большасці выпадкаў такія прозвішчы паходзяць ад апелятыўных назоўнікаў, радзей — ад уласных імёнаў (ці іх форм) і апелятыўных прыметнікаў. Таму «на аснове марфалагічных прымет можна выдзеліць антрапонімы *субстантыўнага* і *ад’ектыўнага* характару» [17, с. 65—66; 18, с. 84]. У адпаведнасці з дадзенай класіфікацыяй быў размежаваны фактычны матэрыял аналізуемай намі тэрыторыі.

3.1.1 Першасныя прозвішчы субстантыўнага характару

Першасныя прозвішчы субстантыўнага характару — «прозвішчы, што супадаць з назоўнікамі-апелятывамі або з ўласнымі асабовымі імёнамі ці іх формамі», напрыклад *Лагун, Фурса, Латыш, Мароз, Гуйда, Кашэль* і іншыя [18, с. 82]. Адметнай характарыстыкай такіх адзінак з’яўляецца тое, што ў іх нельга вызначыць родавую карэляцыю. Таму носбітамі гэтых антрапонімаў могуць быць як мужчыны, так і жанчыны [17, с. 66].

Нельга не пагадзіцца з даследчыкам М. В. Бірылам у тым, што «з’яўляючыся спецыфічным, найбольш цесна звязаным з асобай чалавека класам лексікі, адапелятыўная антрапанімія адлюстроўвае самыя разнастайныя галіны жыццядзейнасці народа і акружаючай яго рэчаіснасці — быт, заняткі, становішча ў сям’і грамадстве, фізічныя, разумовыя і маральныя якасці, пачуцці, сацыяльны ўклад, фізіяграфію мясцовасці, жывёльны і раслінны свет, захоўвае звесткі з міфалогіі, этналогіі і гістарычнай геаграфіі» [5, с. 4].

На падставе праведзенага аналізу фактычнага матэрыялу можна сцвярджаць, што антрапонімы дадзенай групы ўтвораны ад наступных семантычных груп:

1) найменні жывёльнага свету: *Недзведзь* ← *нядзведзь* рэг. ‘мядзведзь’, *Мышко* ← *мышка*, *Верабей* ← *верабей*, *Голуб* ← *голуб*, *Жораў* ← *жораў* разм. *жораў* ‘тое, што і журавель’, *Кулік* ← *кулік* ‘невялікая балотная птушка з доўгімі нагамі і доўгай дзюбай’, *Сініца* ← *сініца*, *Шпак* ← *шпак*, *Чайка* ← *чайка*, *Ластаўка* ← *ластаўка*, *Пугач* ← *пугач* ‘драпежная начная птушка атрада соў’;

2) назвы рыб і насякомых: *Жук* ← *жук*, *Маляўка* ← *маляўка* — ‘назва малька, маленькай рыбкі, якая толькі што выйшла з ікры; дробязь, малеча’;

3) найменні расліннага свету і іх частак: *Баравік* ← *баравік*, *Грачыха* ← *грачыха* ‘грэчка’, *Грыбок* ← *грыбок* памянш. форма ад *грыб*, *Дубач* ← *дуб*, *Кабак* ← *кабак* ‘гарбуз; карчма’, *Качан* ← *качан* ‘плод капусты’, ‘шчыльна звітыя ў галоўку капусныя лісты, цвёрдая частка галоўкі капусты, ад якой растуць лісты’, ‘пачатак кукурузы’, *Колас* ← ‘суквецце злакаў, суквецце з пладамі, насеннем гэтых раслін’, *Кабелка* ← *кабелка* памянш. форма ад *кабел* — рус. *кабел* ‘сухастоіна на беразе’, *Гірстун* ← *гірса* ‘пустазелле сямейства злакавых’, *Чаранко* ← *чаранок* ‘частка сцябла, караня або ліста, якая аддзяляецца ад расліны для вегетатыўнага размнажэння і ў спрыяльных умовах развіваецца ў самастойную расліну; вузкая частка ліста, што злучае яго са сцяблом’, *Шакола* ← *шакола* ‘шалупіна, шалупінне з грэчкі, ячменю’, *Хмельнік* ← *хмельнік* ← *хмель* ‘расліна з доўгім тонкім сцяблом; чалавек, які займаецца вырошчваннем хмелю, півавара або гандляра хмельнымі напоямі’, *Ракітка* ← *ракіта* ‘дрэва або вялікі куст сямейства вярбовых’;

4) назвы частак цела, органаў чалавека або жывёл: *Шыман* ← *шымы* рус. *шумы* ‘растрапаныя валасы’, *Лакотка* ← *локаць* ‘месца згібу рукі, дзе злучаецца плечавая косць з касцямі перадплечча’, *Пячонка* ← *пячонка* ← *печань* ‘унутраны орган чалавека, хрыбетных і некаторых беспазваночных жывёл — залоза, якая вырабляе жоўць, а таксама адыгрывае важную ролю ў агульным абмене рэчываў арганізма’;

5) назвы прылад працы і прадметаў побыту: *Більдзюга* ← *більдзюга* ‘сукаватая палка, дубінка с камлём ці карнявішчам’, *Карман* ← *карман* рус. *карман* ‘мяшочак, які альбо прышываўся да адзення, альбо прымацоўваўся да пояса’, *Кашэль* ← *кашэль* ‘невялікая кашолка, звычайна з лучыны; кашалёк’, *Крук* ← *крук* ‘род вялікага цвіка з загнутым тупым канцом; матыка з двума зубамі’, *Мятла* ← *мятла* ‘пучок звязаных галінак без лісцяў, звычайна насаджаных на палку, які служыць для падмятання’, *Петкун* ← *пятак* ‘суконны полукафтан без таліі, са стаячым каўняром’, *Кукуць* ← *кукуць* ‘гліняная свісцёлка’, *Буйка* ← *буй* ‘буян, адкрытае для вятроў высокае месца’;

Кляпко ← *кляп* ‘кавалак дрэва, скамечаная ануча і пад., якая засоўваецца ў рот жывёле ці чалавеку, каб не даць магчымасці кусацца або крычаць’, *Дудко* ← *дудка* ‘народны духавы музычны інструмент у выглядзе драўлянай або чарацяннай трубка з круглымі дзірачкамі’, разм. *дудка* ‘сцябліна, звычайна пустая ўнутры’;

6) назвы адзення і яго частак: *Латко* ← *латка* памянш. форма ад *лата* ‘кавалак тканіны, скуры і пад., якім залатана дзірка на адзенні, абутку’;

7) назвы прадуктаў харчавання: *Аліхвер* ← *аліхва* ‘вараны алей — плёнкаўтвараючае рэчыва на аснове расліннага алею’, *Бохан* ← *бохан* ‘выпечаны хлеб пераважна круглай формы’, *Кукиштэль* ← *кукиштэль* ‘унутранасць рыбы, валлё ментуза’, *Мядзюха* ← *мёд* ‘салодкае сіропападобнае рэчыва, якое выпрацоўваюць пчолы з нектару кветак’;

8) назвы грашовых адзінак, мер: *Каланда* ← *каланда* ‘невялікая колькасць чаго-небудзь’, *Шастак* ← *шастак* ‘алтын, манета вартасцю ў шэсць медных капеек; шостае па ліку дзіця’, *Курушка* ← *куруш* цюрк. *kuruş* ‘турэцкая манета’;

9) найменні асоб па прафесіі, занятку: *Коваль* ← *каваль* ‘рабочы, майстар, які займаецца коўкай металу’, *Кухто* ← *кухта* ‘прыслужнік, вучань повара; хлопчык, які дапамагаў повару на кухні’, *Трызно* ← *трызна* ‘заклучная частка пахавальнага абраду, якая суправаджалася ваеннымі гульнямі, спаборніцтвамі, а таксама вячэрай па нябожчыку; пахавальны і памінальны абрад, памінкі па нябожчыку’, *Бондар* ← *бодня* ‘кадка, бочка’, *Булына* ← *булына*, *булыня* ‘прасол, скупшчык ільну і іншага тавару; гандляр, перакупшчык’, *Каиштальян* ← *каиштелян* укр. ‘чалавек, якога прызначаў кароль ці князь для кіравання цытадэллю ў горадзе; наглядчык замка, грамадскага дома’, *Чабан* ← *чабан* ‘пастух, які пасе авечы статак’, *Таўкінь* ← *таўко* ‘той, хто таўчэ’, *Вазміцель* ← рус. *взимать* ‘спаганяць, браць з каго-небудзь, збіраць даніну, падаць і да т. п.’, *Толкач* ← рус. *толкать* ‘рабочы, які займаўся перамяшчэннем чаго-небудзь уручную’ і інш.

Разам з тым, сярод апелятываў, ад якіх утварыліся першасныя прозвішчы субстантыўнага характару, варта назваць наступныя: 1) мужчынскае ўласнае імя: *Бахір* ← *Бахір*, *Конан* ← *Конан*, *Панкрат* ← *Панкрат*, *Чакмак* ← *Чакмак*, *Раманюта* ← *Раман*;

2) размоўная форма мужчынскага ўласнага імя: *Антал* ← *Антон*, *Пятрашка* ← *Пятраш* ← *Пётр*, *Сяляўка* ← *Сіляўка* ← *Сілява*, *Самуль* ← *Самуль* ← *Самуіл*, *Лукша* ← *Лукша* ← *Лука*, *Мішута* ← *Мішута* ← *Міхаіл*, *Савуць* ← *Савуць* ← *Сава*, *Сапрон* ← *Сапрон* ← *Сафрон*, *Юхна* ← *Юхно* ← *Юрый*, *Лазука* ← *Лазука* ← *Лазар*, *Вашкель* ← *Вашкель* ← *Іван*, *Кулінок* ← *Куліна* ← *Акуліна*;

3) памяншальна-ласкальная форма мужчынскага ўласнага імя: *Томка* ← *Фомка* ← *Фама*.

Структурны аналіз дае падставы сцвярджаць, што колькасць невытворных прозвішчаў адносна невялікая і характарызуецца адзінкавымі выпадкамі ўжывання: *Гара, Жук, Колас, Сініца*. Пераважаюць вытворныя антрапонімы: *Дзеравяга, Грачыха, Грыбок, Чарныш, Лакотка, Ракітка, Петкун*.

Сярод прозвішчаўтваральных афіксаў, якія можна вылучыць у складзе ўласных найменняў першаснага характару, найбольш частотнымі з'яўляюцца фарманты:

-ка/-ко: *Апалька, Кабелка, Мышко, Пячонка, Фомчанка*. З дапамогай гэтага фарманта ўтвараюцца, як правіла, адпрыметнікавыя і адсубстантыўныя назоўнікі, якія з цягам часу перайшлі ў разрад антрапонімаў, напрыклад: *Вялічка* ← ад прыметніка *вялікі*, *Куцко* ← ад прыметніка *куцы* 'тое, што і куртаты', *Каролька* ← ад агульнага назоўніка *кароль*, *Малышка* ← ад агульнага назоўніка *малыш*. Таксама сярод прозвішчаў з фармантамі -ка/-ко можна вылучыць тыя, у аснове якіх назоўнікі-апелятывы з памяншальна-ласкавым суфіксам -к: *Дарожка* ← ад агульнага назоўніка *дарога*, *Кабелка* ← ад агульнага назоўніка *кабел*, *Ракітка* ← ад агульнага назоўніка *ракіта* і інш. Пры дапамозе прозвішчаўтваральных фармантаў -ка/-ко ўтвараюцца і аддзяяслоўныя назоўнікі па занятку, прафесіі асобы, па схільнасці да названага дзеяння, напрыклад такія, як *Хацько* ← ад дзеяслова *хацець* 'той, хто хоча', *Сіпко* ← ад дзеяслова *сіпець* 'той, хто сіпіць', *Прыстаўка* ← ад дзеяслова *прыстаўляць* 'той, хто нешта прыстаўляе', *Няверка* ← ад дзеяслова *верыць* з часціцай *не* 'той, хто не верыць';

-аль/-ель: *Хахель* ← ад дзеяслова *хохліцца* разм. 'хмурыцца, насупіцца, сядзець надзьмуўшыся', *Вазміцель* ← ад дзеяслова *ўзяць*, *Вашкель* ← ад уласнага імя *Іван*;

-ан/-ян, які далучаецца да асноў дзеясловаў і прыметнікаў: *Стукан* ← ад дзеяслова *стукаць*, *Чэкан* ← ад дзеяслова *чакаць*, *Дабрыян* ← ад прыметніка *добры*.

У адзінкавых выпадках сустракаюцца фіналі:

-ла (*Шакола*);

-ік (*Сазонік, Шкунцік*);

-нік (*Леднік, Хмельнік*);

-ач (*Дубач, Толкач*);

-уха/-юха (*Мядзюха*);

-ей/-эй (*Нігурэй*);

-ай/-яй (*Балай, Нячай*);

-ар/-яр (*Гімбар*).

Адным са спосабаў антрапанімічнай дэрывацыі з'яўляецца акцэнтаванне — змяненне месца націску ў слове. Справа ў тым, што для часткі

беларускіх антрапонімаў характэрны перанос націску на фінальны склад. Прычынай гэтага, на думку Паўла Уладзіміравіча Сцяцко, з'яўляецца ўплыў традыцый афіцыйнай рускай ці польскай мовы. У працы «Беларускае народнае словаўтварэнне. Афіксальныя назоўнікі» навуковец адзначае, што «перанос націску на канцавы склад фарміруе новае слова з націскным -о, што засцерагае прозвішча ад скланення і тым самым яшчэ больш аддаляе яго ад апелятыва». Змяняючы пазіцыю націску, носьбіт наймення імкнецца «пазбыцца аманіміі прозвішча з уласным асабовым імем і імем па бацьку» [31, с. 35].

Для тэрыторыі Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна характэрна паходжанне прозвішчаў ад агульных назоўнікаў жаночага і мужчынскага роду на -а, аднак у выніку змянення месца націску ў слове (пераносу на апошні склад) узнікае новы варыянт антрапоніма: *Дудко* ← ад *дудка* 'народны духавы музычны інструмент у выглядзе драўлянай або чарацяннай трубка з круглымі дзірачкамі', разм. слова 'сцябліна, звычайна пустая ўнутры', *Латко* ← ад *латка* 'кавалак тканіны, скуры і пад., якім залатана дзірка на адзенні, абутку', *Ляшко* ← ад *ляшка* ← *лях* 'паляк', *Мышко* ← ад *мышка*, *Кухто* ← ад *кухта* 'прыслужнік, вучань повара; хлопчык, які дапамагаў повару на кухні', *Трызно* ← ад *трызна* 'заклучная частка пахавальнага абраду, якая суправаджалася ваеннымі гульнямі, спаборніцтвамі, а таксама вячэрай па нябожчыку; пахавальны і памінальны абрад, памінкі па нябожчыку'.

Сустракаецца ў агульнай колькасці фактычнага матэрыялу адзінка, якая супадае з асновай складанага слова. Так, напрыклад, прозвішча *Крыварот* паходзіць ад спалучэння 'прыметнік + назоўнік': ад *крывы* і *нос*. Таксама ў выніку гаплалогіі — выпадзення ў слове аднаго з двух аднолькавых або блізкіх па гучанні складоў, якія ідуць адзін за адным, — узнікла найменне *Піварун*, база для якога — спалучэнне 'назоўнік + дзеяслоў': ад *піва* і *варыць*.

3.1.2 Першасныя прозвішчы ад'ектыўнага характару

Першасныя прозвішчы ад'ектыўнага характару — гэта такія прозвішчы, якія «суадносяцца з поўнымі прыметнікамі». Іх асноўны граматычны паказчык — «наяўнасць у іх родавай карэляцыі», таму форма роду прозвішча знаходзіцца ў поўнай залежнасці ад полу яго носьбіта. Важны і той факт, што «такія антрапонімы скланяюцца так, як і адпаведныя прыметнікі» [19, с. 84].

Сярод прадстаўленых прыметнікавых прозвішчаў было выяўлена 7 адзінак. Па гэтай прычыне можна зрабіць выснову аб тым, што дадзеную групу найменняў асобы нельга назваць прадуктыўнай. Асновы такіх антрапонімаў — формы поўных прыметнікаў: *Белы* ← *белы*, *Беражны* ← *беражны* ← *бераг*, *Долгі* ← рус. *долгий*, *Круглы* ← *круглы*, *Стэпавы* ← *стэпавы* ← *стэп*, *Слуцкі* ← *слуцкі* ← *Слуцк*.

3.1.3 Прозвішчы з «непразрыстай», «цёмнай» асновай, прозвішчы з іншамоўнымі фармантамі

Акрамя прааналізаваных вышэй прозвішчаў, да першасных варта аднесці яшчэ дзве групы антрапонімаў:

1) прозвішчы, якія маюць «непразрыстую» аснову і па сваёй структуры самі нагадваюць апелятывы (*Антал, Зянок, Татыржа, Шлапо* і інш.);

2) запазычаныя прозвішчы, якія не маюць у сваёй структуры ўнутрымоўных, усходнеславянскіх ці агульнаславянскіх прозвішчаўтваральных фармантаў.

Сярод апошніх варта спыніцца на антрапонімах балцкага паходжання. Пра наяўнасць уплыву літоўскіх найменняў сведчаць фіналі *-ель* (суфікс *-elis* з'яўляецца адным з самых прадуктыўных у літоўскай мове) (*Шудзель, Вількель, Даргель* ← літ. *daržėlis* 'кветнік'), *-ас/-іс/-ус* (*Ясінскас, Дрэйманіс, Казлоўскіс, Парпуціс, Буславічус, Спецыус*). Можна вылучыць групу найменняў асобы, што маюць у сваім складзе латышскія фарманты: *Вілманс, Лаздыньш, Ветрынене, Спрынге*. Крыніцамі паходжання запазычаных антрапонімаў з'яўляецца літоўская і латышская мовы. Таксама можна гаварыць і аб выпадках другаснага запазычання, паколькі бытуюць прозвішчы (*Буславічус* ← ад *бусел*, *Казлоўскіс* ← ад *казёл*, *Ясінскас* ← ад *ясін* 'старажытны варыянт назвы асцінаў'), якія маюць асновы беларускага паходжання.

Такім чынам, прозвішчы першаснага характару даволі актыўна ўжываюцца на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці. Пры аналізе фактычнага матэрыялу намі было выяўлена, што на абранай тэрыторыі колькасны паказчык першасных антрапонімаў склаў 38 %.

У адпаведнасці з часцінамоўнай прыналежнасцю першасныя прозвішчы раёна можна падзяліць на субстантыўныя і ад'ектыўныя. У сістэме вышэй прааналізаваных антрапонімаў пераважаюць тыя, якія былі ўтвораны ад назоўнікаў-апелятываў ці асноў уласных мужчынскіх імён (34,9 %), ад'ектыўных значна менш — 1,36 %. Запазычаныя прозвішчы складаюць 2,1 % ад агульнай колькасці зафіксаваных адзінак на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці [гл. Дадатак 1].

Прозвішчы, якія носяць першасны характар, называюць іх носбітаў з пункту гледжання наяўных у іх знешніх і ўнутраных рыс характару, роду дзейнасці, асаблівасцей сацыяльнага і сямейнага становішча, нацыянальнай прыналежнасці, месца пражывання і г. д.

3.2 Другасныя прозвішчы

Другасныя прозвішчы — «прозвішчы, утвораны шляхам далучэння прозвішчаўтваральных фармантаў да імёнаў, мянушак і тапонімаў»:

Ардзяльянаў, Вярховіч, Дарашчонак, Палідавец, Радзюк, Рачыцкі, Ярмоленка [19, с. 83].

Марфалагічная структура такіх прозвішчаў з'яўляецца двухкампанентнай: яна ўключае прозвішчную аснову і прозвішчаўтваральны фармант (сродак). Аднак гэты фармант нельга ў поўнай меры лічыць суфіксам, бо вельмі складана патлумачыць яго значэнне, ці канчаткамі, паколькі гістарычна ён не выконваў словаўтваральнай функцыі. Даследчыкі беларускай антрапаніміі Г. М. Мезенка, Г. М. Дзеравяга, В. М. Ляшкевіч, Г. К. Семянькова лічаць, што мэтазгодна «для называння такіх элементаў найлепш выкарыстоўваць тэрмін 'прозвішчныя (прозвішчаўтваральныя) фарманты', паколькі ён аб'ядноўвае ў сваім значэнні і паняцце суфікса, і паняцце канчатка, падкрэслівае сучасную статычнасць гэтай часткі прозвішча» [18, с. 65]. Да ліку такіх спецыяльных фармантаў, з дапамогай якіх утварыліся ўласныя найменні вучоныя адносяць наступныя: *оў/-еў/-аў, -ін/-ын; -скі/-цкі, -оўскі/-аўскі, -еўскі/-эўскі, -інскі/-ынскі; -авіч/-овіч, -евіч/-эвіч, -іч/-ыч, -ыц; -енка/-энка/-анка; -ук/-юк, -чук; -чык; -ец/-эц, -авец, -анец; -эня/-еня* і інш. У адпаведнасці з адметнасцю словаўтваральнай структуры, на думку вучоных, у антрапаніміі прынята вылучаць некаторыя прозвішчаўтваральныя тыпы. Разгледзім кожны з іх больш падрабязна.

3.2.1 Агульнаславянскі прозвішчны тып

На думку даследчыка Мікалая Васільевіча Бірылы, да ліку агульнаславянскіх варта адносіць прозвішчы, якія ў сваім складзе ўтрымліваюць фарманты, характэрныя для ўжывання ва ўсіх славянскіх мовах: тып на *-оў/-еў/-аў, -ін/-ын*, тып на *-скі/-цкі*, тып на *-іч/-ыч/-ыц*, тып на *-ак/-як*, тып на *-ік/-ык/-чык*, тып на *-ец/-эц, -авец* [7].

3.2.1.1 Прозвішчы на -оў/-еў/-аў, -ін/-ын

Паводле меркавання вучоных, прозвішчны тып на *-оў/-еў/-аў* варта разглядаць разам з тыпам на *-ін/-ын*, паколькі абодва гэтыя фарманты маюць адпаведна патранімічны і матранімічны характар. Дадзеныя прозвішчаўтваральныя сродкі служаць для ўтварэння найменняў ад мужчынскіх імёнаў і апелятыўных назоўнікаў (фармант *-оў/-еў/-аў*), а таксама ад жаночых імёнаў і апелятываў-назоўнікаў жаночага і ніякага роду (фармант *-ін/-ын*) [18, с. 71]. Менавіта найменні з такімі фармантамі, на думку вучонага А. Ф. Рогалева, з'яўляюцца аднымі з самых старажытных (знаёмыя з XVI стагоддзя). Разам з тым гэтыя адзінкі першапачаткова выкарыстоўваліся ў якасці імён па бацьку — для называння асобы па бацьку [22, с. 59].

Неабходна адзначыць, што дадзены тып прозвішчаў характарызуецца найбольшай частотнасцю ўжывання на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці. Так, напрыклад, частка названых

антрапонімаў паходзіць ад імя ці мянушкі, якая выступала ў ролі імя па бацьку: *Андрэеў, Васільеў, Данілаў, Еўдакімаў, Захараў, Каленцьеў, Кірылаў, Максімаў, Міронаў, Міхееў, Нікалаеў, Нікіфараў, Фёдараў, Сямёнаў. Цяренцьеў, Ягораў, Кузьмянкоў, Яськоў, Капралаў, Новікаў, Кавалёў, Другакоў* і інш.

Увогуле фарманты *-оў/-еў/-аў/-ёў* ужываюцца ў беларускай мове ў значэнні ‘які належыць або ўласцівы таму, што названа ўтваральным словам’. Пры яго дапамозе з ліку прозвішчаў, зафіксаваных на тэрыторыі аналізуемага намі Ёдскага сельскага савета, патранімічныя прозвішчы ўтварыліся ад:

1) ад мужчынскіх уласных імёнаў: *Кузьмянкоў* ← *Кузьма*, *Пятроў* ← *Пётр*, *Васільеў* ← *Васіль*, *Цімафееў* ← *Цімафей*, *Карнілаў* ← *Карніла*, *Захараў* ← *Захар* і інш.;

2) ад размоўных формаў славянскіх мужчынскіх уласных імёнаў: *Данчыкаў* ← *Данчык* ← *Даніла*, *Міхалёў* ← *Міхал* ← *Міхаіл*, *Фядотаў* ← *Фядот* ← *Фёдар*, *Яськоў* ← *Яська* ← *Ясь* ← *Іван*, *Акімаў* ← *Акім* ← *Іакім*;

3) ад мужчынскага ўласнага імя арабскага паходжання: *Азізаў* ← *Азіз*;

4) ад мужчынскага ўласнага імя старажытнаўрэйскага паходжання: *Абрамаў* ← *Абрам*, *Давыдаў* ← *Давыд*;

5) ад апелятыўных назоўнікаў мужчынскага роду з нулявой флексіяй: *Бабаеў* ← *бабай* ‘стары, дзед, дзядуля, дзядзя, цесць’, *Гусеў* ← *гусь*, *Капралаў* ← *капрал*, *Марозаў* ← *мароз*, *Глазуноў* ← *глазун* ‘разява, разявака’, ‘той, хто без справы ходзіць і разглядае’, *Другакоў* ← *другак* рэг. *другак* ‘жарабя-двухгодак’, ‘другі рой пчол’, *Накоўнікаў* ← *накоўнік* ← *накаваць*, *Дзегцяроў* ← *Дзегцяр* ← *дзёгаць*, *Палякоў* ← *паляк*, *Марозаў* ← *мароз*, *Кавалёў* ← *каваль* ‘рабочы, майстар, які займаецца коўкай металу’, *Арлоў* ← *арол* і інш.;

6) ад назоўніка ніякага роду на *-а*: *Маслаў* ← *масла*;

7) ад назоўніка жаночага роду на *-а*: *Малкоў* ← *малка* рэг. *мал(ь)ка* — ‘малютка, малы’;

8) ад назоўніка жаночага роду з нулявой флексіяй: *Смерцьеў* ← *смерць*;

9) ад мянушкі, утворанай ад прыметніка: *Глушакоў* ← *глушак* ← *глухі*, *Чарноў* ← *чорны*, *Караткоў* ← *кароткі*, *Лубянцоў* ← *лубянец* ← *лубяны*, *Лысоў* ← *лысы*, *Талсташоў* ← *толсты* і інш.;

10) ад мянушкі, утворанай ад дзеяслова: *Гудакоў* ← *гудак* ← *гудзец*, *Чыркоў* ← *чырко* ← *чыркаць*.

Уласныя найменні з прозвішчаўтваральнымі фармантамі *-ін/-ын* утвораны шляхам іх далучэння да наступных тыпаў асноў:

1) мужчынскага ўласнага імя старажытнаўрэйскага паходжання: *Абрамачкін* ← *Абрамачка* ← *Абрам*;

2) назоўніка жаночага роду на *-а/-я*: *Амелін* ← *амела*, *Аравін* ← *арава*, *Куклін* ← *кукла*, *Скрыпкін* ← *скрыпка*, *Сякеркін* ← *сякерка* ← *сякера*;

3) назоўніка мужчынскага роду з нулявой флексіяй: *Курачкін* ← *курач*, *Пупін* ← *пуп*, *Фокін* ← *фок* сп. тэрм. *фок* ‘ніжні прамы парус на пярэдняй мачце судна або трохвугольны парус на судне з адной мачтай’, *Казарын* ← *казар* (*хазар*) ‘вандроўны цюркамоўны народ, які з’явіўся ў Паўднёва-ўсходняй Еўропе ў IV ст. пасля гунскага нашэсця’.

Такім чынам, у антрапаніміконе Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна прозвішчы на *-оў/-еў/-аў*, *-ін/-ын* з’яўляецца найбольш частотным. Яны складаюць 105 адзінак, сярод іх пераважаюць прозвішчы на *-оў/-еў/-аў* (91 адзінка). Колькасны паказчык — 20,34 % ад усёй колькасці фактычнага матэрыялу.

3.2.1.2 Прозвішчы на *-скі/-цкі*, *-оўскі/-аўскі*, *-еўскі/-эўскі*, *-інскі/-ынскі*

Як адзначае акадэмік М. В. Бірыла, «суфікс *-ск(і)* выкарыстоўваўся пры ўтварэнні прозвішчаў, якія матывуюцца геаграфічнай назвай, паказваюць на месца нараджэння ці месца пражывання» [7, с. 25]. Аднак ёсць і іншыя меркаванні. Напрыклад, П. У. Сцяцко прапануе наступныя віды значэнняў фармантаў *-ск(і)/-цк(і)*, *-оўск(і)/-аўск(і)*, *-еўск(і)/-эўск(і)*, *-інск(і)/-ынск(і)*: «тапанімічнае значэнне (*Вішнеўскі* — з в. *Вішнева*); значэнне мясціны, пакрытай адпаведным відам дрэў, зарасніку (*Дубраўскі* — з *дубровы*) значэнне прэстыжнасці, шляхетнасці (*Жукоўскі* > *Жук*)» [22, с. 3].

Словаўтваральнай базай для прозвішчаў з фармантамі *-скі/-цкі* з’яўляюцца:

- 1) мужчынскае ўласнае імя: *Лук’янскі* ← *Лук’ян*, *Савіцкі* ← *Сава*;
- 2) назоўнікі жаночага роду на *-а*: *Афотніцкі* ← *ахвота*, *Галінскі* ← *галіна*, *Завацкі* ← *завада* ‘недахоп, вада; перашкода’, *Лапацкі* ← *лапата*, *Ліпскі* ← *ліпа*;
- 3) назоўнікі мужчынскага роду з нулявой флексіяй: *Русецкі* ← *русец* ← *русы*, *Навіцкі* ← *новік* ‘новы чалавек у сяле, новы член сям’і’, *Ясінскі* ← *ясін* ‘старажытны варыянт назвы асечінаў’, *Яленскі* ← *яленец* рэг. *яленец* ‘вечназялёны куст, радзей дрэва, расліна сямейства кіпарысавых з ягадападобнымі чорна-сінімі пладамі’, *Камінскі* ← *комін*, *Баравіцкі* ← *баравік*;
- 4) множналікавы назоўнік: *Крупскі* ← *крупы* ‘прадукт харчавання з зярнят розных культур’.

Сустракаюцца адзінкавыя выпадкі ўтварэння прозвішчаў на *-скі/-цкі* ад асноў ўласных геаграфічных назваў: *Лонскі* ← в. *Лонск*, *Пачкоўскі* ← с. *Пачкова*, *Раханскі* ← воласць *Рахане*.

З дапамогай прозвішчаўтваральных фармантаў *-оўскі/-аўскі/-еўскі/-яўскі/-эўскі* былі ўтвораны антрапонімы ад наступных тыпаў асноў:

- 1) мужчынскіх уласных імён: *Васілеўскі* ← *Васіль*, *Раманоўскі* ← *Раман*;
- 2) агульных назоўнікаў мужчынскага роду з нулявой флексіяй: *Чапроўскі* ← *чапура* ‘няспрытны, непаваротлівы чалавек’, *Хваішчэўскі* ←

хвошч, *Узлоўскі* ← *вузел*, *Рагачэўскі* ← *рагач* ‘ражон, палка, рычаг для пад’ёму’, *Пузырэўскі* ← *пузыр*, *Мальчэўскі* ← *мальчык*, *Турчынскі* ← *турчык* памянш. форма ад *турак*, *Сакалоўскі* ← *сокал*, *Каплуноўскі* ← *каплун* ‘малады пеўнік’, ‘пакладны певень’, *Казлоўскі* ← *казёл*, *Дубоўскі* ← *дуб*, *Баркоўскі* ← *барок*, *Бараноўскі* ← *баран*, *Баброўскі* ← *бабёр*;

3) агульных назоўнікаў жаночага роду на *-а*: *Шакаялеўскі* ← *шакала*, *шакола* ‘шалупіна, шалупінне з грэчкі, ячменю’, *Цярлецкі* ← укр. «*терлиця*», бел. *церніца* ‘прылада, якой труць лён, каноплі’, *Альшэўскі* ← *альха*, *Красоўскі* ← *краса*, *Лапкоўскі* ← *лапка* памянш. форма ад *лапа*, *Мышкоўскі* ← *мышка* памянш. форма ад *мыш*, *Сайкоўскі* ← *сайка* ‘невялікая булка з пшанічнай мукі’, ‘перапечка з ільнянога сям’я’;

4) агульных назоўнікаў ніякага роду: *Маслоўскі* ← *масла*;

5) дзеясловаў: *Ласоўскі* ← *ласавацца*.

У антрапаніміконе Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна зафіксаваны прозвішчы з фармантамі *-інскі/-ынскі*, якія паходзяць ад словаўтваральных асноў:

1) агульнага назоўніка жаночага роду на *-а*: *Ардынскі* ← *арда*;

2) ад дзеяслова: *Вярцінскі* ← рус. *вертеть*.

На тэрыторыі Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці агульнаславянскі прозвішчны тып на *-скі/-цкі*, *-оўскі/-аўскі*, *-еўскі/-эўскі*, *-інскі/-ынскі* з’яўляецца адным з самых прадуктыўных, паколькі складае 13,17 % (68 адзінак) ад агульнай колькасці антрапонімаў дадзенай мясцовасці.

3.2.1.3 Прозвішчы на *-авіч/-овіч*, *-евіч/-эвіч*, *-іч/-ыч*, *-ыц*

Як адзначае акадэмік М. В. Бірыла, «суфікс *-іч*, з’яўляючыся адным з асноўных сродкаў аналітычнага абазначэння (выражэння) патранімічнасці, і суфіксы *-овіч/-евіч*, *-ініч* у той ці іншай меры ўласцівы ўсім славянскім мовам зараз ці быў вядомы ў мінулым» [7, с. 31]. На тэрыторыі Віцебскай вобласці названы тып з’яўляецца даволі прадуктыўным: «патранімічнымі фармантамі *-іч/-ыч*, *-ыц*, *-овіч/-эвіч/-евіч/-авіч* аформлена амаль 9 % ад усіх зафіксаваных на Віцебшчыне антрапонімаў» [18, с. 96].

Што да фармантаў *-авіч/-овіч*, *-евіч/-эвіч*, *-іч/-ыч*, *-ыц*, то пры іх дапамозе антрапонімы ўтварыліся ад:

1) размоўных форм славянскіх мужчынскіх уласных імёнаў: *Адамковіч* ← *Адамка* ← *Адам*, *Андруковіч* ← *Андрук* ← *Андрэй*, *Зінкевіч* ← *Зінка* ← *Зіна*, *Ілюковіч* ← *Ілюк* ← *Ілья*, *Касцюкевіч* ← *Касцюк* ← *Канстанцін*, *Клімовіч* ← *Клім* ← *Кліменцій*, *Міхалевіч* ← *Міхал* ← *Міхаіл*, *Міцкевіч* ← *Міця* ← *Дзмітрый*, *Пашэвіч* ← *Паша* ← *Павел*, *Пецюкевіч* ← *Пеця* ← *Пётр*, *Хадасевіч* ← *Хадас* ← *Фядосій*, *Юргялевіч* ← *Юркгель* ← *Юрый*, *Юркевіч* ← *Юрка* ← *Юра* ← *Юрый*, *Ясюкевіч* ← *Ясюк* ← *Ясь* ← *Іван*;

2) мужчынскіх ўласных імён: *Александровіч* ← *Аляксандр*, *Апанасовіч* ← *Апанас*, *Астаповіч* ← *Астан*, *Герасімовіч* ← *Герасім*, *Дземідовіч* ← *Дзямід*, *Петракевіч* ← *Пётр*, *Пракаповіч* ← *Пракоп*, *Сімановіч* ← *Сіман*, *Урбановіч* ← *Урбан*, *Яцыновіч* ← *Яцына*;

3) агульных назоўнікаў мужчынскага роду з нулявой флексіяй: *Арлюкевіч* ← *арол*, *Вярховіч* ← *верх*, *Драздовіч* ← *дрозд*, *Зубовіч* ← *зуб*, *Катовіч* ← *кот*, *Шастакевіч* ← *шастак* ‘алтын, манета вартасцю ў шэсць медных капеек’, *Бейнаровіч* ← *бейнар* кірг. *бейнар* — ‘хворы’;

4) агульных назоўнікаў мужчынскага роду з канчаткам *-а*: *Атрашкевіч* ← *атрашка* ‘карміцель’, ‘гадаванец’, ‘выхаванец’, *Курыловіч* ← *курыла* ‘п’яніца, гуляка’;

5) агульных назоўнікаў жаночага роду з канчаткам *-а*: *Абалевіч* ← *абалона*, *Багаткевіч* ← *багатка* ‘адуданчык лячэбны’, *Гайлевіч* ← *гайла* рэг. *гайло*, *гайло́* — ‘шырокае горала, пашча, зяпа’, *Драбовіч* ← *драба* ‘абарванец, бядняк’, *Ляшкевіч* ← *ляшка* ← *лях* ‘паляк’, *Марковіч* ← *морква*, *Шышковіч* ← *шышка*;

6) дзеясловаў: *Невярковіч* ← *не верыць*, *Седзюкевіч* ← *сядзець*;

7) прыметнікаў: *Аблажэвіч* ← *благі*, *Блажэвіч* ← *благі*, *Радкевіч* ← *рэдка*, *Слабовіч* ← *слабы*, *Счасновіч* ← *шчаслівы*;

8) парадкавага лічэбніка: *Пяткевіч* ← *пяты*;

9) складанага слова, утворанага ад спалучэння ‘назоўнік + дзеепрыметнік’: *Багдановіч* ← *богам* + *дадзены*.

Фарманты *-іч/-ыч*, *-ыц* можна вылучыць у антрапонімах, утвораных ад наступных асноў:

1) старажытнаўрэйскага мужчынскага ўласнага імя: *Азевіч* ← *Аза*;

2) славянскага мужчынскага ўласнага імя: *Ананіч* ← *Анань*;

3) агульнага назоўніка мужчынскага роду на *-а/-я*: *Войніч* ← *война*;

4) агульнага назоўніка ніякага роду: *Бабіч* ← *бабіч* ‘дзіця, якое нарадзілася ў бабкі-павітухі ці старой жанчыны’;

5) дзеяслова: *Бурчыц* ← *бурчэць*.

Такім чынам, у складзе прааналізаванага намі фактычнага матэрыялу выяўлена значная частка прозвішчаў, утвораных з дапамогай фармантаў *-авіч/-овіч*, *-евіч/-эвіч*, *-іч/-ыч*, *-ыц*. Яны складаюць 14,92 % (77 адзінак) ад агульнай колькасці ўласных найменняў Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна.

3.2.1.4 Прозвішчы на *-ец/-эц*, *-авец*

На думку даследчыкаў, уласныя найменні з фармантам *-ец/-эц*, *-авец* «генітыўна <...> выражалі атрыбутыўнасць, указвалі на месца пражывання, патранімічнасць» [18, с. 101]. Дадзены тып агульнаславянскіх прозвішчаў

распаўсюджаны на тэрыторыі Беларусі раўнамерна і з'яўляецца рэдкаўжывальным [18, с. 101—102].

Праведены аналіз фактычнага матэрыялу паказаў, што для тыпу найменняў з фармантамі *-ец/-эц*, *-авец* у якасці прозвішчаўтваральных асноў выступаюць:

- 1) агульны назоўнік жаночага роду на *-я*: *Зямец* ← *зямя*;
- 2) лічэбнік: *Адзінец* ← *адзінец* ← *адзін*;
- 3) мянушка, якая ўтварылася ад прыметніка: *Галец* ← *галец* ← *голы*, *Крывец* ← *крывец* ← *крывы*, *Малец* ← *малец* ← *малы*.

Частотнасць ужывання антрапонімаў на *-ец/-эц*, *-авец* на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета адпавядае даследаванням, праведзеным беларускімі вучонымі: найменні займаюць 1,36 % (7 адзінак) ад агульнай колькасці зафіксаваных прозвішчаў.

3.2.1.5 Прозвішчы на *-ік/-ык*, *-чык*

Тып прозвішчаў на *-ік/-ык*, *-чык* таксама кваліфікуецца як малапрадуктыўны ў беларускай мове [18, с. 101]. Адносна іх значэння М. В. Бірыла сцвярджае думку аб тым, што яны «генетычна ўзыходзяць да дэмінутыўных форм, утвораных ад уласных асабовых імён і антрапонімаў апелятыўнага паходжання» [7, с. 46].

У ліку антрапонімаў сустракаюцца прозвішчы, якія ўтварыліся шляхам далучэння фарманта *-чык* да наступных тыпаў асноў:

- 1) размоўнай формы мужчынскага ўласнага імя: *Андрэйчык* ← *Андрэйка* ← *Андрэй*;
- 2) агульных назоўнікаў мужчынскага роду з нулявой флексіяй: *Турчык* ← *тур* 'першабытны дзікі бык, які з'яўляецца адным з продкаў буйной рагатай жывёлы', *Цыунчык* ← *цівун* 'назва розных службовых асоб у Расіі X—XVII стст.';
- 3) прыметніка: *Лазовік* ← *лазовы*;
- 4) мянушкі, утворанай шляхам спалучэння прыназоўніка і назоўніка: *Бяспальчык* ← *без пальца*.

Выяўлена адно прозвішча на *-ік/-ык*. Так прозвішча *Юхнік* утварылася шляхам далучэння фарманта *-ік* да асновы размоўнай формы мужчынскага ўласнага імя *Юхно* ← *Юрый*.

Сярод уласных найменняў Ёдскага сельсавета Шаркаўшчынскага раёна прозвішчны тып з фармантамі *-ік/-ык*, *-чык* прадстаўлены 6 адзінкамі, што складае 1,16 % ад агульнай колькасці антрапонімаў.

3.2.1.6 Прозвішчы на *-ак/-як*

Прозвішчны тып на *-ак/-як* таксама прызнаецца даследчыкамі малапрадуктыўным [18, с. 102]. Па словах Мікалая Васільевіча Бірылы, ён мае

патранімічнае значэнне, таму што пры яго дапамозе ўтвараліся прозвішчы ад імені-мянушкі бацькі або імені маці [7, с. 44]. На тэрыторыі, замацаванай за Ёдскім сельскім саветам Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці, прозвішчаў, якія ўтвараюцца пры дапамозе названага раней фарманта выяўлена не было.

3.2.2 Усходнеславянскі прозвішчны тып

Да ўсходнеславянскіх найменняў акадэмік М. В. Бірыла адносіць тыя, што ў сваім складзе ўтрымліваюць фарманты *-енка/-энка/-анка* і *-ук / -юк, -чук*, якія далучаюцца да прозвішчаўтваральнай асновы. Асаблівасць гэтых антрапонімаў з'яўляецца тое, што яны распаўсюджаны толькі на тэрыторыі ўсходнеславянскіх краін: Беларусі, Украіны і Расіі [7, с. 50].

3.2.2.1 Прозвішчы на *-енка/-энка/-анка*

Дадзены тып прозвішчаў лічыцца тыпова ўкраінскім, паколькі вельмі распаўсюджаны на ўсёй тэрыторыі Украіны [7, с. 50]. Цікавы той факт, што «ядро максімальнай прадуктыўнасці гэтых прозвішчаў, як не дзіўна, знаходзіцца не на паграніччы з Украінай, а ў зоне горада Віцебска, дзе яны складаюць больш за 50 %» [7, с. 52]. У цэлым па Беларусі ён мае сярэдні паказчык частотнасці і складае 4,66 % ад усёй колькасці беларускіх уласных найменняў [18, с. 102].

На тэрыторыі, выбранай намі для аналізу, сустракаем антрапанімічныя назвы з фармантамі *-енка/-энка/-анка*, базай для ўтварэння якіх паслужылі:

1) аснова размоўнай формы мужчынскага ўласнага імя: *Грышчанка* ← *Грышка* ← *Грыша* ← *Рыгор*, *Міхалчанка* ← *Міхалка* ← *Міхаіл*, *Цімошчанка* ← *Цімошка* ← *Цімоша* ← *Цімафей*, *Фомчанка* ← *Фомка* ← *Фама*;

2) аснова мужчынскага ўласнага імя: *Навуменка* ← *Навум*, *Філіпенка* ← *Філіп*, *Ярмоленка* ← *Ярмола*, *Федарэнка* ← *Фёдар*, *Саўчанка* ← *Сава*;

3) асновы агульных назоўнікаў мужчынскага роду: *Шаўчэнка* ← *шавец*;

4) аснова агульных назоўнікаў жаночага роду: *Губенка* ← *губа*, *Блізнічэнка* ← *блізна* 'рана, рубец';

5) дзеяслоў: *Клыпуценка* ← *клыпаць* 'марудна ісці, накульгваючы, перавальваючыся з нагі на нагу';

6) прыметнік: *Кучаравенка* ← *кучаравы*, *Саланенка* ← *салоны* (*салёны*).

Такім чынам, вышэйназваны прозвішчны тып на *-енка/-энка/-анка* можна ахарактарызаваць як даволі прадуктыўны, паколькі ён уключае ў сябе 17 антрапонімаў, што адпавядае 3,30 % ад усёй колькасці найменняў Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці.

3.2.2.2 Прозвішчы на *-ук/-юк, -чук*

Прозвішчы на *-ук/-юк, -чук* «па паходжанні — памяншальныя суфіксы, якія служылі для абазначэння маладых істот. З цягам часу яны страцілі

значэнне памяншальнасці і набылі новае (патранімічнае) значэнне» [18, с. 104]. Навуковец М. В. Бірыла адзначае, што «ядром найбольшай прадуктыўнасці, якое знаходзіцца на сумежнай тэрыторыі паўночна-заходняй Украіны (Валынская, Ровенская, Жытомірская вобласці) і паўднёва-заходняй Беларусі (Брэсцкая вобласць)» [7, с. 53].

Аналіз фактычнага матэрыялу дае падставы сцвярджаць, што для дадзенага тыпу ў якасці прозвішчаўтваральных выступаюць:

1) аснова мужчынскага ўласнага імені: *Васюк* ← *Вася* ← *Васіль*, *Мацюк* ← *Мацей*;

2) аснова назоўніка мужчынскага роду з нулявой флексіяй: *Грысюк* ← укр. *грис* ‘невялікая палоска засева, маленькае поле’;

3) аснова назоўніка жаночага роду з канчаткам *-а*: *Пташук* ← *пташка*, *Машнюк* ← *машина*;

4) аснова дзеяслова: *Гнацюк* ← *гнесці* ‘давіць, ціснуць’, *Радзюк* ← *ра́дзіць* ‘даваць якую-небудзь раду, прапанаваць паступіць пэўным чынам, раіць’.

Трэба адзначыць адзіны выпадак выкарыстання фарманта *-чук*, які далучыўся да асновы мужчынскага ўласнага імені: *Базільчук* ← *Базіль* ← *Базыль* ← *Васіль*.

Такім чынам, у антрапаніміконе Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна найменні на *-ук/-юк*, *-чук* прадстаўлены 9 адзінкамі (што адпавядае 1,55 % ад усёй колькасці зафіксаваных адзінак), сярод якіх абсалютнай перавагай ва ўжыванні вызначаюцца прозвішчы на *-ук/-юк* (8 адзінак).

3.2.3 Унутрымоўны прозвішчны тып

Да ліку прозвішчных тыпаў, што называюць унутрымоўнымі, адносяцца прозвішчы з суфіксамі *-онак/-ёнак* і *-эня/-еня* [7]. Вылучаюцца гэтыя антрапонімы сярод астатніх тым, што арэал іх ужывання амаль не выходзіць за межы Беларусі, назіраюцца толькі адзінкавыя выпадкі бытавання на прылеглых да нашай краіны тэрыторыях. Вучоныя далучаюць да ўнутрымоўнага тыпу таксама ўласныя найменні з фармантамі *-іх/-ых*, якія лічацца адным з унутрымоўных рускіх тыпаў [18, с. 104].

3.2.3.1 Прозвішчы на *-онак/-ёнак*

На Віцебшчыне прозвішчны тып з суфіксамі *-онак/-ёнак*, які з’яўляецца тыпова беларускім, вызначаецца высокай прадуктыўнасцю. Дадзены фармант «мае патранімічны характар і сустракаецца ў беларускіх прозвішчах на той жа тэрыторыі, на якой з гэтым суфіксам утвараюцца назвы беларускіх істот тыпу *цялёнак*, *парасёнак* (на іншай тэрыторыі — *цяля*, *парася*)» [18, с. 104].

Прозвішчаўтваральны фармант далучаўся да асновы мужчынскага ўласнага імя: *Нікалаёнак* ← *Мікалай*, *Майсеёнак* ← *Майсей*, *Лук’янёнак* ←

Лук'ян, Васюцёнак ← Васюта ← Васіль, Багданёнак ← Багдан. Таксама сустракаюцца выпадкі, калі ў якасці словаўтваральнай выступае:

1) аснова агульнага назоўніка мужчынскага роду з нулявой флексіяй: *Гарбачонак* ← *гарбач*, *Казачонак* ← *казак* 'вольны чалавек з прыгонных сялян, халопаў, гарадской беднаты, якія ўцякалі на ўскраіны дзяржавы — Дон, Запарожжа, *Кухаронак* ← *кухар* 'повар', *Ляшчонак* ← *лешч*, *Навічонак* ← *новік* 'новы чалавек у сяле, новы член сям'і', *Турунак* ← *тур* 'першабытны дзікі бык, які з'яўляецца адным з продкаў буйной рагатай жывёлы', *Чабатаронак* ← *чабатар* 'устарэлая назва шаўца, майстры па вырабе абутку', *Матылёнак* ← *матылёк*, *Кавалёнак* ← *каваль* 'рабочы, майстар, які займаецца коўкай металу', *Крываёнак* ← *кываіш* 'кывы', *Крывуёнак* ← *кывуіш* 'кывы';

2) аснова агульнага назоўніка мужчынскага роду на -а: *Курылёнак* ← *курыла* 'п'яніца, гуляка';

3) аснова агульнага назоўніка жаночага роду на -а: *Жабёнак* ← *жаба*;

4) аснова агульнага назоўніка ніякага роду: *Бацвінёнак* ← *бацвінне* 'лісце і сцёблы буракоў; страва, звараная з бурачных сцяблоў і лісця';

5) аснова дзеяслова: *Бабчонак* ← *бабчыца* 'зморшчвацца; скручвацца ў вузлы; старэць; поркацца; марудзіць', *Райчонак* ← *ра́дзіць* 'даваць якую-небудзь раду, прапанаваць паступіць пэўным чынам, раіць', *Тарнёнак* ← *тарнаваць* 'малаціць, не развязваючы снапоў';

6) аснова прыметніка: *Ціёнак* ← *ціхі*.

Для прозвішчаў на -онак/-ёнак характэрна рэгулярнасць ужывання, паколькі на тэрыторыі Ёдскага сельсавета Шаркаўшчынскага раёна сустракаецца 28 адзінак, што складаюць 5,43 % ад агульнай колькасці фактычнага матэрыялу.

3.2.3.2 Прозвішчы на -эня/-еня

Антрапонімы з прозвішчаўтваральнымі суфіксам -эня/-эня характэрныя для паўднёвай часткі Мінскай і поўначы Брэсцкай і Гомельскай абласцей і ўжываюцца выключна на тэрыторыі Беларусі. Паводле значэння суфікс -эня/-эня варта суадносіць з апелятыўным суфіксам -яня (*кацяня*, *гусяня*, *качаня* і інш.). У прозвішчах ён часцей за ўсё служыць для выражэння патранімічных адносін [7, с. 58].

Варта адзначыць адзінкавы выпадак далучэння фарманта -эня да асновы агульнага назоўніка мужчынскага роду з нулявой флексіяй: *Братчэня* ← *брат*.

Такім чынам, прозвішчы з суфіксамі -эня/-эня на тэрыторыі Ёдскага сельсавета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці не вызначаюцца рэгулярнасцю і частотнасцю выкарыстання. На долю дадзенага тыпу прыпадае толькі 1 адзінка, што адпавядае 0,19 % ад агульнай колькасці фактычнага матэрыялу.

У адпаведнасці з дадзенымі табліцы прадуктыўнасць другасных прозвішчых тыпаў, распаўсюджаных на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці, можна ахарактарызаваць наступным чынам: бытуе дзевяць тыпаў, два з якіх лічацца ўнутрымоўнымі, дакладней, беларускімі (тыпы на *-онак/-ёнак*, *-эня/-еня*), пяць агульнаславянскіх (*-оў/-еў/-аў*, *-ін/-ын*; *-скі/-цкі*, *-оўскі/-аўскі*, *-еўскі/-эўскі*, *-інскі/-ынскі*; *-авіч/-овіч*, *-евіч/-эвіч*, *-іч/-ыч*, *-ыц*; *-ец/-эц*, *-авец*, *-анец*; *-ік/-ык*, *-чык*) і два ўсходнеславянскія тыпы — тып на *-енка/-энка/-анка* і тып на *-ук/-юк*, *-чук* [гл. Дадатак 2].

Па ступені прадуктыўнасці першае месца сярод прозвішчаўтваральных фармантаў належыць агульнаславянскаму тыпу на *-оў/-еў/-аў*, *-ін/-ын*, які ўтрымлівае 20,34 % (105 антрапонімаў) ад агульнай колькасці зафіксаваных антрапонімаў. Сярод тых, што таксама можна аднесці да ліку частотных, варта назваць тып на *-авіч/-овіч*, *-евіч/-эвіч*, *-іч/-ыч*, *-ыц*, таксама тып з фіналямі *-скі/-цкі*, *-оўскі/-аўскі*, *-еўскі/-эўскі*, *-інскі/-ынскі*. Ім належаць паказчыкі 14,92 % (77 антрапонімаў) і 13,17 % (68 антрапонімаў) адпаведна.

Па выніках аналізу не такой шматлікай аказалася група ўнутрымоўных прозвішчаў з фармантамі *-онак/-ёнак* (5,43 % ці 28 адзінак) і група найменняў, якія заканчваюцца на *-эня/-еня* (17 адзінак, што адпавядае 3,30 %). Астатнія тыпы антрапонімаў маюць паказчыкі ад 0,19 да 1,55 %, што сведчыць пра іх нізкую прадуктыўнасць на тэрыторыі, замацаванай за Ёдскім сельскім саветам Шаркаўшчынскага раёна.

Такім чынам, структурна-семантычны аналіз прозвішчаў Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна паказаў, што на тэрыторыі, абранай для аналізу, дамінуюць другасныя ўласныя найменні (іх колькасць паказчык — 62 % ад 516 прозвішчаў, што складаюць фактычны матэрыял), а першасныя антрапонімы прадстаўлены ў меншай колькасці: яны складаюць 38 % ад усіх зафіксаваных адзінак. Варта адзначыць, што большасць прозвішчаўтваральных фармантаў носіць патранімічны характар. Гэтыя словаўтваральныя адзінкі далучаюцца пераважна да асноў мужчынскіх уласных асабовых імён і іх размоўных форм, агульных назоўнікаў мужчынскага роду з нулявой флексіяй, а таксама назоўнікаў жаночага роду на *-а/-я*. Выпадкі далучэння фармантаў да тапонімаў ці апелятываў-прыметнікаў надзвычай рэдкія [гл. Дадатак 2].

ГЛАВА 3 СЕМАНТЫКА-ЭТЫМАЛАГІЧНАЯ КЛАСІФІКАЦЫЯ АНТРАПАНІМІКОНУ ЁДСКАГА СЕЛЬСКАГА САВЕТА ШАРКАЎШЧЫНСКАГА РАЁНА

Усяго з пункту гледжання семантыка-этымалагічных асаблівасцей у даследаванні намі было прааналізавана 516 прозвішчаў.

Для размеркавання і сістэматызацыі прозвішчаў адносна іх значэння і паходжання ў дадзенай рабоце намі выкарыстана класіфікацыя, прапанаваная Н. А. Багамольнікавай, у працы «Антрапанімія Гомельшчыны ў кантэксце беларускай анамастыкі» [1]. У адпаведнасці з класіфікацыяй былі вылучаны 14 антрапанімічных груп Ёдскага сельскага савета. Разгледзім іх больш дэталёва.

2.1 Прозвішчы, утвораныя ад уласных імён

Прозвішчы жыхароў Ёдскага сельскага савета ў асноўным паходзяць ад грэчаскіх і старажытнаўрэйскіх імёнаў, напрыклад, *Абрамаў, Абрамачкін, Адамковіч, Раманоўскі, Сідараў, Сцепаненкаў, Сямёнаў, Томка, Усцінаў, Фёдараў, Яцына, Яцыновіч*.

Вучоныя падзяляюць думку аб тым, што найменне *Александровіч* узыходзіць да грэчаскага ўласнага імені **Alexandros* — ‘мужны абаронца людзей’ [30, с. 28; 39, с. 23; 49, с. 14; 21, с. 44]. Навукоўцы згодны з меркаваннем, што мужчынскае імя *Андрэй* паслужыла асновай для прозвішчаў *Андруковіч, Андрэеў*. У перакладзе з грэчаскай мовы **Andreas* абазначае ‘мужны, адважны’. Найменне *Андрэйчык* жа паходзяць ад памяншальна-ласкальнай формы названага імені — *Андрэйка* [30, с. 35; 39, с. 28; 49, с. 16].

Антрапонімы *Апанасовіч, Апанасовіч* таксама можна аднесці да тых, што паходзяць ад уласных імёнаў, а менавіта грэчаскага наймення **Athanasios* і перакладаецца як ‘бессмяротны’. [30, с. 43; 39, с. 33; 49, с. 18]. Таксама не выключаецца верагоднасць, што найменні ўтварыліся ад назвы гульні ў жмуркі — *апанас, панас*, адпаведна *Апанасовіч, Апанасовіч* — ‘той, хто жмурыць’ [47, т. 1, с. 38].

Найменне *Астаповіч*, паводле «Слоўніка асабовых уласных імёнаў» Г. К. Усціновіч, «Современного словаря личных имен» Суперанскай, «Слоўніка беларускіх імёнаў і сямейна-родавых паняццяў» Яшкіна, паходзіць ад народнага варыянта ўласнага грэчаскага імені **Eustathios* — *Астан*, якое абазначае ‘моцны, здаравяка’ [30, с. 100; 39, с. 38; 49, с. 19].

Антрапонім *Герасімовіч* у сваёй аснове ўтрымлівае частку мужчынскага грэчаскага імя *Герасім*. З грэчаскай мовы **Gerasimos* літаральна перакладаецца як ‘паважаны, пачэсны’ [30, с. 76; 39, с. 71; 49, с. 29].

Прозвішча *Атрашкевіч* утворана ад уласнага імя і адносіцца да распаўсюджанага тыпу беларускіх прозвішчаў. Асновай для яго паслужыла імя

Атрашка — памяншальнай формы беларускага варыянту мужчынскага імя *Трахім*. Яно мае грэцкае паходжанне і ў перакладзе абазначае ‘карміцель’, ‘гадаванец’, ‘выхаванец’. Менш верагоднай уяўляецца сувязь прозвішча са словам *артыш*. Гэта выклічнік, які ўжываецца паляўнічымі ў адносінах да хартоў з мэтай адабраць у іх здабычу. Такім чынам, нашчадак чалавека, які валодае імем *Атрашко*, з часам атрымаў прозвішча *Атрашкевіч* [51, 10.04.2016, 17:27; 49, с. 64].

Найменне *Ермаловіч*, па меркаванні вучоных, утворана ад уласнага мужчынскага імені *Ермалай* (**Hermolaos*), якое з грэчаскай мовы даслоўна перакладаецца як ‘Гермес — бог жывёлагадоўлі, заступнік пастухоў’, ‘абвешчальнік народу’ [30, с. 104; 39, с. 88; 49, с. 33]. Аднак, згодна з «Этымалагічным слоўнікам рускай мовы» М. Фасмера, *ермак* — ‘ручной жернов’, таму цалкам верагодна, што носьбіт аналізуемага прозвішча мог мець адносіны да прафесіі млынара. Згодна з версіяй М. В. Бірылы, рэгіянальная лексема *ярмак*, ‘невялікі гліняны гаршчок для варкі яды’, таксама магла легчы ў аснову наймення [5, с. 500].

Асновай для ўтварэння антрапоніма *Клімовіч* паслужыла мужчынскае імя *Кліменцій*. З лацінскай мовы *Clemens* перакладаецца як ‘літасцівы’, а ў грэчаскай мове *Klementos* мае значэнне ‘вінаградная лаза’ [30, с. 134; 21, с. 134]. Таксама яно можа паходзіць і ад слова *клім* у значэнні ‘злодзей’ [47, т. 5, с. 62].

Мужчынскае ўласнае імя грэчаскага паходжання стала асновай для антрапоніма *Міронаў* [46, т. 2, с. 626—627]. А. В. Суперанская лічыць, што **Myron* — гэта ‘благовонное масло миро’, І. Я. Яшкін адзначае падобную семантыку: ‘араматны, духмяны алей’, а таксама значэнне ‘плакса’ [30, с. 159; 49, с. 49]. Але першапачаткова гэтае прозвішча магло функцыянаваць і ў выглядзе мянушкі, паколькі ў «Этымалагічным слоўніку беларускай мовы» *міронам* называецца вусач [47, т. 2, с. 134].

Антрапонім *Панкрат* утвораны ад мужчынскага ўласнага імя *Панкрат* (грэч. *Pagkrates*), якое паводле «Слоўніка беларускіх імёнаў і сямейна-родавых паняццяў» мае значэнні ‘ўсясільны’, ‘усемагутны’ [49, с. 53].

Старажытнагрэчаскае імя *Пётр* абазначае ‘камень’ (ад *Petros*), разам са сваімі формамі яно паслужыла базай для такіх прозвішчаў Ёдскага сельскага савета, як *Петракевіч*, *Пецюкевіч*, *Пятрашка*, *Пятроў* [30, с. 177; 21, с. 134; 39, с. 162; 46, с. 253].

Беларускі варыянт грэчаскага імені *Пракофій* — *Пракоп* са значэннем ‘поспех’ магло стаць матывавантам для наймення *Пракаповіч* [39, с. 165; 49, с. 56].

Група такіх антрапонімаў, як *Фёдараў*, *Федарэнка*, *Федарэнкаў*, *Фядотаў*, *Хадасевіч*, узыходзіць да старажытнагрэчаскага **Theodoros*, якое складаецца з двух асноў (*theos* — ‘бог’ і *doron* — ‘данный’), і мае значэнне

‘Богам дадзены’. Цікавымі з’яўляюцца менавіта **Фядотаў** і **Хадасевіч**, таму што яны ўтвораны ад гутарковых формаў імені **Фёдар** — **Фядот** і **Хадась** адпаведна [30, с. 220; 39, с. 214; 49, с. 69].

Прозвішчы **Абрамаў**, **Абрамачкін**, як адзначаюць вучоныя, утварыліся ад мужчынскага ўласнага імя **Абрам** [30, с. 20; 39, с. 10; 49, с. 11; 46, т. 1, с. 57; 48]. Гэтае найменне мае старажыткаўрэйскае паходжанне і абазначае ‘бацька народаў’, ‘высокапастаўлены, высокі бацька’.

Такое ж паходжанне мае і прозвішча **Адамковіч**, якое ўтварылася ад імя **Адам**, што ў перакладзе з яўрэйскай мовы ‘чалавек’, ‘мужчына’, ‘зямля’, ‘гліна’, ‘чырвоны колер’ [30, с. 25; 39, с. 15 ; 49, с. 12].

Яшчэ адзін антрапонім, **Акімаў**, бярэ свой пачатак ад яўрэйскага па паходжанні імені **Іаакім** — ‘Ягве (бог) збудаваў, зацвердзіў’ [30, с. 120; 39, с. 17 ; 49, с. 12; 21, с. 43].

Найменне **Матвееў** магло ўтварыцца ад рускага варыянта яўрэйскага імені **Мацвей** — **Матвей**, якое перакладаецца як ‘дар бога Яхве’ [30, с. 150; 49, с. 48].

І. Я. Яшкін лічыць, што антрапонімы **Міхайлаў**, **Міхалевіч**, **Міхалёў**, **Міхалчанка** ўтварыліся ад асновы мужчынскага ўласнага імя і яго формаў. Гэтае імя па паходжанні яўрэйскае і абазначае ў перакладзе ‘хто, як Бог’, ‘роўны Богу’ [49, с. 50].

Існуюць розныя версіі паходжання прозвішча **Майсяёнак**. Напрыклад, ад егіпецкага імені **Майсей**, якое на беларускую мову перакладаецца як ‘дзіця’ [30, с. 160; 49, с. 45]. Г. К. Усціновіч сцвярджае думку аб тым, што ў аснове ляжыць імя яўрэйскага заканадаўцы **Майсея** [38, с. 130].

Такім чынам, аналіз прозвішчаў адыменнага паходжання, якія складаюць 18,91 % (зафіксавана 103 адзінкі) ад агульнай колькасці зафіксаваных прозвішчаў, дазваляе сцвярджаць думку пра шырокае выкарыстанне ў якасці прозвішчнай асновы грэчаскіх і старажытнаўрэйскіх імён.

2.2 Прозвішчы, утвораныя ад назваў асоб паводле прафесіі і роду занятку, прыналежнасці да сацыяльных груп

Шматлікія сучасныя беларускія прозвішчы сведчаць пра тое, што чалавека ў старажытнасці нярэдка называлі паводле прафесіі і роду занятку. У якасці прыкладаў можна прывесці такія, як **Касарэўскі**, **Каіштальян**, **Коваль**, **Кухаронак**, **Кухто**, **Лейтан**, **Накоўнікаў**, **Піварун**, **Тарнёнак**, **Таўкінь**, **Цыунчык**, **Чабан**, **Чабатаронак** і інш.

Прозвішча **Бондар**, якое зафіксавана намі на тэрыторыі Ёдскага сельсавета, вытворнае ад назоўніка **бодня** са значэннем ‘кадка, бочка’. Таму цалкам верагодна, што так маглі называць майстра па вырабе драўляных бочак [47, т. 1, с. 370; 46, т. 1, с. 192].

Што да антрапоніма **Булына**, то лексемы рускага паходжання *булына*, *булыня*, якія можна лічыць матывавантамі, абазначаюць ‘прасол, скупшчык ільну і іншага тавару’, ‘гандляр, перакупшчык’ [5, с. 68; 46, т. 1, с. 240].

Паводле ЭСБМ *зямец* — ‘пчаляр’, таму прозвішча **Зямец** магло называць асобу, якая займалася пчалярнай справай [47, т. 5, с. 175].

Некалькі найменняў, такіх як **Кавалёнак**, **Кавалёў**, **Коваль**, узыходзяць да назоўніка *каваль*. Менавіта так называлі ‘рабочага, майстра, які займаецца коўкай металу’ [47, т. 4, с. 18; 5, с. 166].

На думку навукоўцаў, прозвішча **Кухаронак** утварылася ад мянушкі паводле занятку — *кухар* — у значэнні ‘повар’ [47, т. 5, с. 175; 5, с. 236]. Для прозвішча **Кухто**, як адзначае М. В. Бірыла, асновай стала рэгіянальнае ўстарэлае слова *кухта* ў значэнні ‘прыслужнік, вучань повара’, таксама *кухцікам* называлі хлопчыка, які дапамагаў повару на кухні [5, с. 236].

У адпаведнасці з думкай вучоных можна адзначыць, што антрапонім **Тарнёнак** паходзіць ад рэгіянальнай лексемы *тарнаваць* — ‘малаціць, не развязваючы снапоў’, таму заснавальнік прозвішча мог быць малацьбітам па прафесіі [5, с. 410]. Адносна антрапоніма **Таўкінь**, М. В. Бірыла сцвярджае, што найменне ўзыходзіць да аднайменнай мянушкі *Таўко* са значэннем ‘той, хто таўчэ’, таксама акадэмік суадносіць дадзены антрапонім з сучасным літоўскім прозвішчам *Таўкінас* [5, с. 411].

Прааналізаваныя паводле семантыкі і этымалогіі антрапанімічныя назвы складаюць 5,26 % ад агульнай колькасці зафіксаваных прозвішчаў (зафіксавана 28 адзінак).

2.3 Прозвішчы, утвораныя ад назваў жывёльнага свету

Антрапонімы гэтай лексіка-семантычнай групы ўтвораны ад найменняў жывёл, птушак і насякомых. Да дадзенай групы мы аднеслі наступныя: *Арлоў*, *Арлюкевіч*, *Верабей*, *Голуб*, *Гусеў*, *Сакалоў*, *Салаўёў*, *Сініца*, *Шпак* і інш.

Найбольш шматлікую падгрупу складаюць прозвішчы, утвораныя ад назваў птушак. Так, напрыклад, найменні **Арлоў** і **Арлюкевіч**, згодна з выданнем Мікалая Васільевіча Бірылы «Беларуская антрапанімія. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі», паходзіць ад назвы птушкі *арол* [5, с. 23].

Цікавым нам падаецца і антрапонім **Буславічус**. На думку вучоных, мэтазгодна звязваць яго з назоўнікам *бусел* [47, т. 1, с. 423; 46, т. 1, с. 251; 5, с. 71].

Асновай прозвішча **Верабей** стала назва вядомай нам птушкі *верабей* [47, т. 2, с. 84; 46, т. 1, с. 352; 5, с. 85]. Пагадзіўшыся з навукоўцамі, можам адзначыць, што ўтваральнай базай для наймення **Голуб** можна лічыць аднайменную назву *голуб* [47, т. 3, с. 101; 46, т. 1, с. 432—433; 5, с. 113].

Прозвішча **Гусеў** — адапелятыўнае ўтварэнне ад адпаведнай назвы птушкі (*гусь*) [47, т. 3, с. 116; 46, т. 1, с. 478; 5, с. 122]. На думку М. В. Бірылы,

прозвішча **Каплуноўскі** ўтворана ад мянушкі *Каплун*: так даўней называлі пеўняў і індыкоў. Згодна з ЭСБМ, слова *каплун* запазычана са ст.-польск. *kapłun* і *kapłon*, якое мае значэнне ‘малады пеўнік’, ‘пакладны певень’ [47, т. 4, с. 252; 5, с. 180]. Аднак гэта не адзіная версія, паколькі асновай можна лічыць і слова *каплун* у іншых значэннях: ‘цура’, ‘ежа накішталт супу з кавалачкамі сухога хлеба, цыбулі, залітых варам і засквараных салам’, ‘абрадавая страва з хлеба і салодкай вады або малака’ [47, т. 4, с. 252; 5, с. 180]. Антрапонім **Курачкін** узыходзіць да рэгіянальнага слова *курач*, якое мае значэнне ‘курыца, якая не нясецца і мае выгляд пеўня’ [5, с. 233]. Можна меркаваць, што прозвішча **Шпак** пайшло ад назвы пярэдняй птушкі — *шпака* [47, т. 11, с. 469—470; 5, с. 479]. Цалкам верагодна, што так маглі назваць чалавека, у якога быў прыгожы голас.

Мэтазгодна вылучыць групу найменняў, якія свой пачатак бяруць ад назваў жывёл.

На думку даследчыкаў, антрапонім **Баброўскі** матываваны назвай млекакормячага грызуна — *бабра* [47, т. 1, с. 249; 46, т. 1, с. 180—181; 5, с. 28]. Яшчэ адно найменне, а менавіта **Жабёнак**, паходзіць ад аднайменнай назвы земнаводнай жывёліны. Але ёсць верагоднасць, што такой мянушкай мог валодаць чалавек, які меў хваробу горла, паколькі *жаба*, згодна з ЭСБМ і «Этымалагічным слоўнікам рускай мовы» М. Фасмера, яшчэ і назва захворвання [47, т. 1, с. 191; 46, т. 2, с. 31].

У аснове антрапонімаў **Мышко** і **Мышкоўскі** ляжыць мянушка *Мышка* — памяншальна-ласкальнай формы назоўніка *мыш* — назвы грызуна [46, т. 3, с. 27; 5, с. 291].

Адметным у аналізуемай групе з’яўляецца прозвішча **Недзведзь**. Акадэмік Бірыла лічыць, што яно матывавана рэгіянальным назоўнікам *нядзведзь*, што абазначае назву знаёмага для нас драпежніка *мядзведзь*. Звычайна так называлі ласуна ці нязграбнага чалавека [5, с. 301].

Матываванамі прозвішчаў маглі быць і назвы свойскіх жывёл. Так, напрыклад, найменні **Бараноўскі** і **Баранчукоў** паходзяць ад назвы такой жывёліны, як *баран* [46, т. 1, с. 123—124; 5, с. 41]. Магчыма, носьбіты такіх прозвішчаў іх атрымалі праз упарты і настойлівы характар.

М. В. Бірыла базай для антрапоніма **Другакоў** называе рэгіянальны назоўнік *другак* са значэннем ‘жарабя-двухгодак’, ‘другі рой пчол’. Таксама яно магло абазначаць і што-небудзь другога гатунку, другое па чарзе, двухгадовае. Ва ўкраінскай мове названая вышэй лексема ўжываецца ў значэнні ‘двухгадовае цяля ці жэрабя’, ‘другі рой пчол за адно лета з таго ж вулля’. Па аналогіі так маглі называць і другое дзіця ў сям’і [5, с. 361].

Калі казаць пра антрапонімы **Казлоў**, **Казлоўскі**, **Казлоўскіс**, то трэба зазначыць, што ў іх аснове ляжыць мянушка *Казёл*, якая пайшла ад назвы

свойскай жывёлы і якая вельмі часта ўжывалася ў даўніну [5, с. 169]. У язычніцкіх уяўленнях казёл увасабляў мужнасць, багацце жыццёвай сілы і стваральнай энергіі. Якраз гэтыя якасці і падкрэслівалі нашы продкі, выкарыстоўваючы антрапонімы, утвораныя ад вышэйзгаданага апелятыва. Казлом называлі і ўпартага чалавека [47, т. 4, с. 75].

Варта адзначыць, што найменне **Кукуць**, як прынята лічыць сярод вучоных, у сваёй аснове мае літоўскае прозвішча *Кукуціс*. У выніку асваення з цягам часу яно набыло звыклую для нас форму. Літоўскае слова *kukutis* на беларускую мову перакладаецца як ‘парася’ [5, с. 228]. Аднак маецца яшчэ адзін варыянт паходжання: утваральнай базай магло паслужыць і слова *кукуць* — ‘гліняная свісцёлка’ [47, т. 4, с. 151—152].

Сярод антрапонімаў гэтай групы сустракаюцца і прозвішчы, утвораныя ад назваў рыб і насякомах. Напрыклад, **Ляшчонак** — антрапонім, асновай якому можна лічыць слова *лешч* — назву рыбы сямейства карпавых [47, т. 3, с. 191; 46, т. 2, с. 490—491; 5, с. 651]. Да гэтай жа групы варта аднесці і найменне **Сазонік**. У адпаведнасці з меркаваннямі вучоных, яно ўзыходзіць да назвы такой рыбы, як *сазан* [5, с. 360]. Лічыцца, што гэта адна з найбольш асцярожных і моцных рачных рыб, таму па аналогіі адпаведную мянушку маглі даць чалавеку з падобнымі рысамі характару. Што да прозвішча **Матылёнак**, то базай для яго ўтварэння паслужыла мянушка *Матылёк*, якая ўзнікла дзякуючы ўяўленням нашых продкаў пра гэта насякомае. Матылёк, згодна з ЭСБМ — насякомае з двума парамі крылаў [47, т. 6, с. 261]. Таксама неабходна адзначыць і найменне **Жук**. Існуе некалькі меркаванняў адносна версій яго паходжання. Так, яно можа паходзіць як ад слова *жук* як назвы віду насякомага, так і ад мянушкі *Жук*, якую нашы продкі надавалі пранырліваму чалавеку [47, т. 3, с. 244].

Антрапонімы адапелятыўнага паходжання складаюць 8,97 % ад агульнай колькасці зафіксаваных прозвішчаў (зафіксавана 43 адзінкі).

2.4 Прозвішчы, утвораныя ад назваў раслін і іх частак

Найбольшую колькасць антрапонімаў гэтай групы складаюць прозвішчы, утвораныя ад назваў гаспадарчых культур і раслін: *Амелін*, *Лаўрыновіч*, *Лучкоўскі*, *Хмельнік* і іншыя.

Адносна прозвішча **Багаткевіч** вучоныя маюць некалькі варыянтаў яго паходжання. Так, базай можа быць лексема *багатка* — ‘адунанчык лячэбны’. Мабыць, вытворнае ад *багаты* (паколькі кветка мае вялікую колькасць пялёсткаў). Аднак не выключаецца, што ў аснове назвы ляжыць уяўленне аб лячэбных або магічных (культавых) уласцівасцях расліны. Другая, «купальская», расліна, якую азначае *багатка* — гэта тое ж самае, што і рускае *богатка*, *богатница*, украінскае *богатинка*, *богатница*, на якой варожаць аб багацці. Акрамя гэтага, *богатка* (з рускай мовы) — ‘багаты чалавек’ [5, с. 31].

Таму найменне магло характарызаваць чалавека адносна яго сацыяльнага становішча.

Што тычыцца паходжання прозвішча **Грачыха**, вядомае на Беларусі з XVI—XVI стст., то існуе версія, паводле якой асновай для яго ўтварэння стала рэгіянальнае слова *грачыха* са значэннем ‘грэчка’ [5, с. 116]. Верагодна, першапачаткова *Грачыха* — гэта мянушка, якая, хутчэй за ўсё, утрымлівала ўказанне на род заняткаў чалавека: так маглі называць прадаўца вырабаў з грачанай мукі.

На думку М. В. Бірылы, базай для антрапоніма **Хваішчэўскі** можна лічыць назву сасудзістай расліны — *хвошч* [5, с. 429].

Хмель — назва расліны з доўгім тонкім сцяблом, паводле меркавання акадэміка Бірылы, — утваральная база для наймення **Хмельнік**. З даўніх часоў хмель ужывалі ў хлебабулачнай вытворчасці пры выпечцы хлеба і розных кандытарскіх вырабаў. Яго таксама шырока выкарыстоўваўся для вырабу піва і мядовых вінаў. Зыходзячы з гэтага, можна меркаваць, што *Хмельнікам* прызвалі чалавека, які займаецца вырошчваннем хмелю, півавара або гандляра хмельнымі напоямі [5, с. 432].

Асобную групу складаюць антрапонімы, утвораныя ад назваў гатункаў, пладоў дрэў.

У аснове прозвішча **Грыбок**, як адзначаюць даследчыкі, ляжыць памяншальна-ласкальная форма назоўніка *грыб* — *грыбок*. Значэнне лексемы *грыб* магло быць звязана з дыялектным дзеясловам *грыбіцца*, які мае некалькі значэнняў: 1) ‘моршчыцца, хмурыцца, злавацца’; 2) ‘грымаснічаць, крывіць твар’ [47, т. 3, с. 108; 5, с. 118]. Можна меркаваць, што *Грыбком* маглі прызваць невялікага па росце чалавека, які валодае вышэйназванымі фізічнымі ці псіхічнымі якасцямі.

Найменне **Кабак** бярэ свае карані ад рускага рэгіянальнага слова (магчыма, татарскага ці турэцкага) *кабак*, што абазначае гарбуз, таксама яно ўжываецца ў значэнні ‘карчма’ [47, т. 4, с. 6; 46, т. 2, с. 148]. У даведніку М. Бірылы гэтая лексема тлумачыцца як ‘прастак, неук’ [5, с. 164—165].

Асновай антрапоніма **Качан**, на думку М. В. Бірылы і іншых вучоных, стала слова *качан*, якое мае некалькі значэнняў: ‘плод капусты’, ‘шчыльна звітыя ў галоўку капусныя лісты, цвёрдая частка галоўкі капусты, ад якой растуць лісты’, ‘пачатак кукурузы’ [47, т. 4, с. 317; 46, т. 2, с. 356—357; 5, с. 195]. Чалавек з такім прозвішчам мог мець дачыненне да вырошчвання гародніны.

Прозвішчы **Колас** і **Коласаў** у сваёй аснове ўтрымліваюць лексему *колас* — ‘суквецце злакаў, суквецце з пладамі, насеннем гэтых раслін’ [47, т. 4, с. 92; 5, с. 211]. Аднайменнай мянушкай маглі называць селяніна, які збіраў добры ўраджай са свайго надзелу.

Што да наймення **Шакола**, то яно ўзнікла на базе апелятыва ў выглядзе рэгіянальнага зборнага назоўніка *шакала, шакола*, якое мае значэнне ‘шалупіна, шалупінне з грэчкі, ячменю’ [46, т. 4, с. 396; 5, с. 462].

Сярод прозвішчаў Ёдскага сельскага савета сустракаем антрапонімы, утвораныя ад назваў няплодных дрэў і іх сукупнасцей. Напрыклад, асновай прозвішчаў **Дубач** і **Дубоўскі**, на думку М. В. Бірылы, стала слова *дуб* [5, с. 138]. Верагодна, так называлі чалавека, які жыў у дубове. Таксама не выключана, што гэтае прозвішча паходзіць ад распаўсюджаных геаграфічных назваў тыпу *Дубкі, Дубова*, якія часта сустракаюцца на Беларусі. Не трэба забывацца і на той факт, што з даўніх часоў дуб сімвалізаваў мужчынскі пачатак, моц, сілу, цвёрдасць, таму падобным чынам маглі назваць чалавека паводле фізічных якасцей. Таксама Таццяна Іванаўна Шамякіна сцвярджае, што «сёння ўжо даказана, што ёсць дрэвы, якія даюць чалавеку энергію, павышаюць тонус, напрыклад, бяроза, *дуб*» [46, с. 267]. Таму цалкам верагодна, што аналагічнымі энергетычнымі здольнасцямі магла валодаць і асоба, якая мела прозвішча тыпу **Дубач, Дубоўскі** і інш.

Матывавальнай асновай наймення **Яленскі** магла паслужыць рэгіянальная назва ядлоўцу — *яленец* [24, ч. 2, с. 356].

Таксама ад назвы яшчэ аднаго дрэва, у прыватнасці *ліпы*, паходзіць антрапонім **Ліпскі** [46, т. 2, с. 499; 5, с. 252]. Ліпа ўспрымалася нашымі продкамі як апякунка жанчын, маці, дзяўчат у пытаннях, звязаных са шлюбам і дзетанараджэннем [47, с. 290]. Трэба адзначыць, што ўжываючы слова *ліпа*, якое было запазычана з рускага аргэа злодзеяў, маглі гаварыць пра нешта фальшывае, несапраўднае [47, т. 4, с. 314; 5, с. 252].

Колькасныя падлікі прозвішчаў жыхароў Ёдскага сельскага савета, утвораных ад назваў расліннага свету, паказалі, што антрапонімы складаюць 6,63 % (зафіксавана 34 адзінкі) ад агульнай колькасці зафіксаваных адзінак, што яшчэ раз пацвярджае думку пра значнасць назваў раслін для намінацыі асоб.

2.5 Прозвішчы, утвораныя ад назваў этнічных груп, народаў

Сярод адапелятыўных прозвішчаў сустракаюцца найменні, у аснове якіх ляжыць месца жыхарства чалавека. Гэта такія антрапонімы, як *Казачонак, Латыш, Ляшкевіч, Паляк, Палякоў, Турчык, Турчынскі, Ясінскас, Ясінскі*.

Напрыклад, найменні **Ардзельянаў, Ардынскі**, верагодна, звязаны з лексмай *арда*, якая прыйшла з цюркскіх моў. Яна ўтрымлівае значэнні: ‘татарскае войска’, ‘саюз плямён’, ‘дзяржава ў старажытных усходніх народаў’ [47, т. 1, с. 146—147; 5, с. 23]. У адпаведнасці з магчымымі значэннямі, носьбітамі названых антрапонімаў маглі быць і прадстаўнікі цюркскіх народаў, і мясцовыя жыхары, якія вонкава нагадвалі цюрак (смуглявая скура, чорныя вочы і валасы). У выпадку, калі браць пад увагу

значэнне ‘шумны, неарганізаваны тлум’, то можна меркаваць, што такі антрапонім характарызаваў мітуслівага, шумнага, крыкліва чалавека [5, с. 23].

Прозвішча **Казачонак**, на думку М. В. Бірылы, утворана ад слова *казак* [5, с. 167]. Казаком называлі таго, хто ўваходзіў у казацтва. Яшчэ так маглі назваць спрытнага маладога мужчыну. Акрамя таго, *казак* на Русі ў XV—XVII стст. — ‘вольны чалавек з прыгонных сялян, халопаў, гарадской беднаты, якія ўцякалі на ўскраіны дзяржавы — Дон, Запарожжа, Яік’ [47, т. 2, с. 58].

Ад этноніма *лях* (‘паляк’) утварыліся прозвішчы **Ляшкевіч** і **Ляшко** [5, с. 264]. Таму можна сцвярджаць, што родапачынальнікі гэтых найменняў былі родам з Польшчы. Аналагічнае значэнне належыць антрапонімам **Паляк** і **Палякоў** [46, т. 3, с. 322; 5, с. 312].

Верагодна, на тэрыторыі Беларусі ў розныя часы пражывалі і прадстаўнікі асноўнага насельніцтва Латвіі — *латышы*, паколькі на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета адзначана і найменне **Латыш**, якое, на думку некаторых вучоных, узыходзіць да аднайменнай мянушкі [47, т. 4, с. 256; 46, т. 2, с. 466; 5, с. 247].

Антрапонімы **Турчык** і **Турчынскі**, як адзначае М. В. Бірыла, у сваёй аснове ўтрымліваюць памяншальную форму этноніма *турак* — *турчык* [5, с. 419]. Магчыма, мянушка *Турак*, якая потым трансфармавалася ў паўнаўвартаснае найменне, утрымлівала ўказанне на нацыянальную прыналежнасць носьбіта прозвішча. Магчыма таксама, што *Туркам* празвалі чалавека, вонкава падобнага на турка.

Прадстаўлены ў дадзенай групе прозвішчы **Ясінскас** і **Ясінскі**. На думку навукоўцаў, асновай для іх стала слова *ясін* — старажытны варыянт назвы асецінаў [46, т. 4, с. 564—665].

Такім чынам, у антрапаніміі Ёдскага сельскага савета адлюстраваліся кантакты з іншымі народамі (утварэнні вышэйназванай групы складаюць 2,33 % (зафіксавана 12 адзінак) ад агульнай колькасці зафіксаваных прозвішчаў). Этнонімы, пакладзеныя ў аснову намінацыі, з’яўляюцца назвамі старажытных плямёнаў, народаў, этнічных суполак.

2.6 Прозвішчы, утвораныя ад прадуктаў харчавання

Асобную групу складаюць прозвішчы, утвораныя ад назваў прадуктаў харчавання і іх складнікаў. Да такіх мы аднеслі антрапонімы *Грачыха*, *Каплуноўскі*, *Кукиштэль*, *Крупскі*, *Маслаў*, *Маслоўскі*, *Мацюк*, *Сайкоўскі* і інш.

Так, прозвішча **Крупскі**, на думку даследчыкаў, утварылася ад слова *крупы* ў значэнні ‘прадукт харчавання з зярнят розных культур’ [5, с. 220; 46, т. 2, с. 386; 47, т. 5, с. 124].

Прозвішча **Кукиштэль**, як сцвярджаюць вучоныя, утварылася ад лексемы рускага паходжання *кукиш* — ‘унутранасць рыбы, валлё ментуза’ [5, с. 228].

Асновай для ўтварэння антрапонімаў стала *Маслаў, Маслоўскі* паслужыла лексема *масла*, якая, згодна з «Этымалагічным слоўнікам беларускай мовы», абазначае ‘харчовы тлушч са смятанкі ці смятаны, мінеральнае тлустае рэчыва’. Такім чынам, *Маславым* ці *Маслоўскім* маглі называць таго, хто займаўся вытворчасцю масла [47, т. 6, с. 246; 46, т. 2, с. 578; 5, с. 277].

Мацюк — антрапонім, асновай для якога стала слова *мацюк* — ‘род зельцу з барановых або свіных унутранасцяў’ [47, т. 6, с. 278].

Асновай прозвішча *Сайкоўскі*, як адзначаюць вучоныя, стала слова *сайка* — від белага хлеба [5, с. 360]. Паводле ЭСБМ, *сайка* — гэта ‘невялікая булка з пшанічнай мукі’, ‘перапечка з ільнянога семя’ [47, т. 11, с. 193].

У мінулым харчаванне займала вельмі значнае месца ў жыцці чалавека і з’яўлялася крыніцай для шматлікіх прозвішчаў. Аб гэтым якраз сведчыць тое, што адзінкі дадзенай лексіка-семантычнай групы таксама адлюстраваныя ў антрапаніміконе беларусаў. Колькасць выяўленых антрапонімаў дадзенай групы на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета — 1,56 % (зафіксавана 8 адзінак).

2.7 Прозвішчы, утвораныя ад прылад працы, прадметаў побыту і хатняга начыння

Частка зафіксаваных прозвішчаў жыхароў Ёдскага сельскага савета ўтрымлівае ў сваіх асновах найменні прылад працы, прадметаў побыту і хатняга начыння, напрыклад *Більдзюга, Машнюк, Мятла, Паперадзень, Рагачэўскі, Шах*.

Найменне *Більдзюга* матывавана лексмай *більдзюга* рускамоўнага паходжання, якая называе сукаватую палку, дубінку с камлём ці карнявішчам [5, с. 53—54].

Да антрапонімаў вышэйназванай лексіка-семантычнай групы адносіцца і прозвішча *Галец*. Як адзначае Мікалай Васільевіч Бірыла, асновай для названага наймення можна лічыць рускае слова *гало* — ‘прыстасаванне для гнуцця пуг, абадоў’ [5, с. 96].

Прозвішча *Дудко* ўзнікла на базе апелятыва *дуда*, *дудка* [47, т. 2, с. 161; 5, с. 139], а асабовае найменне *Ермаковіч* магло ўтварыцца ад слова *ермак* — ‘ручнай жернов’, яно мае адносіны на дзеяслова *ермолить* — ‘церці’, таму ўладальнік названага антрапоніма мог быць млынаром ці мець нейкія адносіны да дадзенай дзейнасці [46, т. 2, с. 25]. У даведніку М. В. Бірылы падаецца наступнае значэнне лексемы *ярмак* — ‘невялікі гліняны гаршчок для варкі яды’ [5, с. 500].

Прозвішча *Кашэль*, магчыма, утварылася ад слова *кашэль*, значэнне якога ў ЭСБМ падаецца як ‘невялікая кашолка, звычайна з лучыны; кашалёк’ [47, т. 4, с. 325; 46, т. 2, с. 360; 5, с. 197]. *Кашалём* маглі празваць асобу паводле прафесіі ці роду заняткаў.

Магчымым матывавантам наймення *Цярлецкі* магло паслужыць украінскае слова «*терлиця*» [53, 21.04.2017, 19:15], якому ў беларускай мове адпавядае лексема «*церніца*», менавіта так называлася прылада, якой труць лён, каноплі [50, 23.04.2017, 16:18].

У аснове прозвішча *Машнюк* ляжыць слова *машина* ў значэнні ‘мяшочак для грошай, скураны капшук’ [47, т. 6, с. 285; 5, с. 282]. Так маглі празваць чалавека, які спецыялізаваўся на вытворчасці гэтых мяшочкаў ці капшукоў.

Прозвішча *Крук*, як сцвярджае В. П. Лемцюгова, у сваёй аснове ўтрымлівае слова *крук* (кручок) [13, 12.04.2016, 18:34]. У ЭСБМ пададзена некалькі значэнняў слова *крук*: 1) ‘род вялікага цвіка з загнутым тупым канцом’, 2) ‘матыка з двума зубамі’ [47, т. 5, с. 121—122]. Як адзначае акадэмік Бірыла, *Крук* — гэта і ‘скупец, скупы чалавек’ [5, с. 219].

Прозвішча *Рагачэўскі*, на думку акадэміка М. В. Бірылы, утварылася ад дыялектнага слова *рагач*, *рогач* у значэнні ‘ражон, палка, рычаг для пад’ёму’ [5, с. 345]. Верагодна, што так звалі таго, хто вырабляў гэты інструмент або таго, хто працаваў з дапамогай *рагача*.

Антрапонім *Чэкан* паходзіць ад слова *чэкан* — назвы малатка з доўгай ручкай. Аднак па яшчэ адной версіі найменне магло называць жаданага дзіцяці, ‘таго, якога чакалі, хацелі, каб нарадзіўся’ [5, с. 445].

Антрапонімы вышэйназванай групы складаюць 5,46 % ад агульнай колькасці зафіксаваных прозвішчаў (зафіксавана 27 адзінак). Прааналізаваўшы фактычны матэрыял, можна сцвярджаць, што мянушкі, а пазней і прозвішчы, часта давалі ў залежнасці ад назваў тых прылад працы і прадметаў побыту, з якімі сустракаўся ў паўсядзённым жыцці і працаваў чалавек.

2.8 Прозвішчы, утвораныя ад назваў асоб паводле роднасці і сваяцтва

Здаўна ў жыцці беларуса важнае месца займалі роднасныя сувязі, таму лексемы, якія характарызавалі ступень роднасці і сваяцтва, часта служылі базай для ўтварэння найменняў. Да гэтай групы адносяцца антрапонімы: *Бабіч*, *Багданёнак*, *Братчэня*, *Далецкі*, *Здановіч*, *Пазняк*, *Пяткевіч*.

Антрапонім *Бабіч* паходзіць ад назвы падобнага да бабы мужчыны, таксама так называлі дзіця жанчыны, якая ўжо бабіла, значыць была бабкаю-павітухаю [47, т. 1, с. 253]. Паводле навукова-інфармацыйнага даведніка «Беларуская антрапанімія. Прозвішчы, утвораныя ад апеятыўнай лексікі» М. В. Бірылы, *бабіч* — ‘дзіця, якое нарадзілася ў бабкі-павітухі ці старой жанчыны’ [5, с. 29].

М. В. Бірыла лічыць, што асновай найменні *Багданёнак* і *Багдановіч* стала лексема рускага паходжання *богдан*. Менавіта так называлі дзяцей да хрышчэння [5, с. 31]. Як адзначана ў «Этымалагічным слоўніку беларускай мовы», *багдан* — ‘пазашлюбнае дзіця, падкідыш’, азначае ўласна ‘дадзены

Богам' [47, т. 1, с. 263]. Такім чынам, можна сцвярджаць, што яго носьбіт, хутчэй за ўсё, быў чаканым і жаданым дзіцем у сваёй сям'і.

На ступень роднасці ў сям'і ўказвае і антрапонім **Братчэня**. Лічыцца, што ён узыходзіць да слова *брат* [47, т. 1, с. 378; 46, с. 207—208; 5, с. 60].

Што да наймення **Далецкі**, то яно ўзнікла на базе апелятыва *даль*, які абазначае 'далечыня, далячынь', таму можна выказаць думку аб тым, што чалавек, які меў такое прозвішча меў не вельмі цесныя і блізкія стасункі са сваімі роднымі і сваякамі [5, с. 125].

Як адзначае М. В. Бірыла, антрапанімічная назва **Пазняк** утварылася ад аднайменнага назоўніка *пазняк*, якое абазначае 'позняе дзіця ў старых бацькоў ці дзіця, якое нарадзілася праз доўгі час пасля папярэдняга' [5, с. 60]. Такім чынам, уладальнік такой мянушкі, а пазней — прозвішча, быў познім дзіцем у сям'і.

Некалькі антрапонімаў, якія прадстаўлены ў дадзенай лексіка-семантычнай групе, называюць дзяцей па парадку іх нараджэння. Да ліку такіх варта аднесці, напрыклад, **Пяткевіч, Пяцёрка і Пяцько**. Хутчэй за ўсё, гэтыя дзеці былі народжаныя ў сям'і пятымі па ліку [5, с. 342].

Антрапанімічныя ўтварэнні прадстаўленай групы складаюць 2,33 % ад зафіксаваных антрапонімаў Ёдскага сельскага савета (зафіксавана 12 адзінак). Такі факт сведчыць аб тым, што роднасныя сувязі, сям'я, сваякі займалі важнае значэнне ў жыцці нашых продкаў.

2.9 Прозвішчы, утвораныя ад назваў асоб паводле ўнутраных якасцей і асаблівасцей характару

Пры найменні асобы выкарыстоўваліся адзінкі, якія ў асноўным характарызуюць чалавека з адмоўнага боку. Гэта наступныя антрапонімы: *Бахір, Блажэвіч, Бука, Бурчыц, Вярцінскі, Гнацюк, Дабравольскі, Дабрыян, Ілюковіч, Невярковіч, Смірноў, Талпека, Шук*.

Асновай для прозвішча **Бахір**, адзначае М. В. Бірыла, выступае рускамоўнае слова *бахірь* са значэннем 'гаварун, хвалько, казачнік'. Калі ж разглядаць як базавае для наймення асобы татарскае і башкірскае слова *бахыр*, то атрымліваецца, што яно называе няшчаснага, беднага чалавека, бядака [5, с. 46].

Антрапонім **Бука**, на думку акадэміка М. В. Бірылы, утварылася ад апелятыва *бука* ў значэнні 'нелюдзім, суровы, пануры чалавек', а таксама ў старажытнасці *букам* называлі пудзіла, якім палохаюць дзяцей, тады, верагодна, аднайменную мянушку мог атрымаць той, хто меў непрыябны знешні выгляд [5, с. 65].

Асновай для прозвішча **Ілюковіч** стала слова *іліць* — 'ухіляцца, рабіць выкруты; круціцца, быць неспакойным; моцна дамагацца,

настойваць' [47, т. 3, с. 378]. У такім выпадку антрапонім апісвае такія якасці чалавека, як настойлівасць, хітрасць, выкрутлівасць, спрытнасць.

Прозвішча **Галуза**, магчыма, утварылася ад мянушкі *Галуза*, якое мае значэнне 'гарэза, свавольнік; дурны, неразумны; бедны, але фарсісты чалавек' [5, с. 99]. У ЭСБМ лексема *галуза* мае некалькі азначэнняў: 1) неабцярэбленая галінка; 2) свавольнік, гарэза, надзвычайны свавольнік дурны, бесталковы, бедны, але фарсісты; 3) астрыжаны хлопец або дзяўчынка з кароткімі валасамі [47, т. 3, с. 34]. Такім чынам, ад мянушкі *Галуза* магло ўтварыцца прозвішча, уладальнікам якога першапачаткова была ці надта гарэзлівая, свавольная, неспакойная асоба, ці чалавек, які меў незвычайную прычоску.

Аналіз прозвішча **Гнацюк** дазваляе сцвярджаць, што базай для яго ўтварэння магла быць лексема *гнесці* са значэннем 'давіць, ціснуць' [47, т. 3, с. 98]. Таксама асновай магло паслужыць і царкоўнае імя *Ігнат*, якое ў перакладзе з лацінскай мовы азначае 'невядомы, агністы'. Традыцыйна гэтае імя давалася дзіцяці, каб зберагчы яго ад злых духаў, паколькі рабіла нараджэнне дзіцяці незаўважным для цёмных сіл [52, 21.04.2017, 18:29].

Як адзначае Мікалай Васільевіч Бірыла, **Курылёнак** і **Курыловіч** — гэта прозвішчы, асновай для якіх стала слова *курыла*, што мае значэнне 'п'яніца, гуляка' [5, с. 235]. Гэты факт сведчыць аб тым, што існуе верагоднасць бытавання мянушкі *Курыла*, якая з цягам часу трансфармавалася ў адпаведнае найменне, а чалавек-носьбіт яго меў схільнасці да шкодных звычак.

Лагун — антрапонім, асновай для якога стала мянушка *Лагун* — 'чалавек, які любіць добра і шмат паесці вадкай ежы' [47, т. 5, с. 195—196]. Акадэмік М. В. Бірыла ж базай для дадзенага наймення называе лексему татарскага паходжання *лагун* 'невялікая бочка з двума днамі', у рускай мове *лагун* таксама 'бочка, бачонак', ва ўкраінскай — 'пасудзіна для дзёгцю', 'адно бервяно ў гаці ці на дарозе, вымашчанай бяровеннем' [5, с. 241]. Магчыма, чалавека з прозвішчам *Лагун* яно характарызавала з пазіцыі роду занятку ці прафесіі.

Магчыма, прозвішча **Клімза** паходзіць ад лексемы *Клымза* якая сустракаецца на даследуемай тэрыторыі і мае значэнне 'непаваротлівая, павольная ў рухах жанчына' [24, ч. 1, с. 255].

Сярод адапелятыўных прозвішчаў сустракаюцца найменні **Невярковіч**, **Няверка**, у аснове якіх — дзеяслоў з адмоўнай часціцай — *не верыць*. Можна меркаваць, што носьбіты названых антрапонімаў не вылучаліся асаблівай даверлівасцю.

М. В. Бірыла лічыць, што прозвішчам **Палягошка**, магчыма, валодаў той, хто любіць паляжаць. Таксама ёсць верагоднасць паходжання дадзенага

наймення ад назоўніка *палягчэнне, аблягчэнне* [5, с. 312]. Аднак не выключэнне і тое, што гэты антрапонім быў утвораны ад мянушкі *Палягош*, якая бярэ свой пачатак ад прыметніка *лёгкі* — ‘няцяжкі, нямоцны’, ‘рухомы, паваротлівы’, ‘легкадумны, бесклапотны, бестурботны, вясёлы’. Верагодна, мянушка *Палягош* утрымлівала ўказанне або на асаблівасці знешнасці (худзізна, мініяцюрнасць), альбо на рысы характару і паводзіны носьбіта прозвішча [53, 21.04.2017, 18:45].

Асновай для антрапоніма *Смірноў*, як лічаць даследчыкі, з’яўляецца мянушка *смірны* — ‘значыць спакойны, ціхі, паслухмяны’ [5, с. 384]. Магчыма, імя адлюстроўвала рэальныя якасці дзіцяці або, што больш верагодна, пажаданне бацькоў адносна паводзінаў дзіцяці ў будучыні.

А вось мянушку *Талпека*, на думку акадэміка М. Бірылы, мог атрымаць ‘бесталковы, грубы чалавек’, які з цягам часу атрымаў адпаведнае прозвішча — *Талпека* [5, с. 411].

Што да прозвішча *Хахель*, то базай для яго ўтварэння паслужыла мянушка *Хахаль* ці *Хахель*, якая абазначае ‘абманшчык, які прыкідваецца прыстойным чалавекам; франт, фарсун; валакіта, любоўнік’ [47, т. 9, с. 226—227, 3, с. 428].

Можна меркаваць, што прозвішча *Шпец* пайшло ад беларускага дзеяслова *шпэціць* — ‘ганіць, ганьбіць; псаваць’, у рускай мове таксама ёсць падобны дзеяслоў, *шпетить* — ‘дакараць, папракаць’, ва ўкраінскай — *шпетити* — ‘лаяць, аскарбляць’ [5, с. 480].

Мянушка *Шук* татарскага паходжання са значэннем ‘балаўнік, свавольнік, гарэзнік’ магла стаць матывавантам для наймення *Шук*. Магчыма, *шук* — гэта і ‘той, хто шукае’ [5, с. 482]. Таму носьбітам такога прозвішча мог быць чалавек свавольнага характару, а таксама і вельмі цікаўная асоба.

Такім чынам, прозвішчы, якія ўказваюць на разумовыя якасці і асаблівасці характару чалавека складаюць 8,97 % ад агульнай колькасці зафіксаваных прозвішчаў (зафіксавана 40 адзінак). Як правіла, у аснову намінацыі пакладзены часцей адмоўныя характарыстыкі, якія праяўляюцца падчас розных стасункаў паміж людзьмі, праяўлення асобы ў грамадстве.

2.10 Прозвішчы, утвораныя ад назваў географічных аб’ектаў

Да гэтай групы намі аднесены прозвішчы *Баркоўскі, Беражны, Гара, Дарожка, Завацкі*.

Так, напрыклад, антрапонім *Абалевіч* мог утварыцца ад назвы ‘лугаваго ўзбярэжжа ракі, якое залівацца ў разводдзе’ — *абалонь*. Разам з тым верагодным матывавантам можна лічыць і слова *абалона* — ‘знешнія вільготныя слаі дрэва, якія знаходзяцца пад карой’ ці ‘верхнія слаі драўніны з жывымі яшчэ клеткамі’ [47, т. 1, с. 18]. Па меркаванні Мікалая Васільевіча Бірылы, аналізуемае прозвішча можа быць звязана з лексэмамі *абаль, аболя*,

обаль, якія маюць агульнае з літоўскім варыянтам слова ‘яблыня, яблык’ [5, с. 15].

Вучоныя выказалі думку, што асновай прозвішча **Беражны** стаў аднайменны прыметнік, які мае значэнне ‘беражлівы, ашчадны’ ці ‘берагавы, які жыве на беразе ракі, возера’ [5, с. 52], а антрапонімы **Бараўкоў** і **Баркоўскі** ўзыходзіць да рэгіянальнай лексемы *барок*, што азначае ‘могілкі’, таксама асновай апошніх найменняў можа служыць назва ўчастка лесу — *барок*, аднак значэнні асноў звязаны паміж сабой, паколькі могілкі нярэдка бываюць сярод хвойных дрэў [47, т. 1, с. 345].

Прозвішча **Буйка**, на думку даследчыкаў, узыходзіць да назоўніка *буй* — ‘буян, адкрытае для вятроў высокае месца’ [5, с. 65]. Базай наймення **Галец** мог стаць апелятыў *гала* з наступнымі значэннямі: 1) ‘голае месца, прастора між лесу, лапіна; 2) балотная сенажаць, чыстая ад зарасніку’ [47, т. 3, с. 19].

Антрапонім **Гара** матываваны аднайменным назоўнікам *гара* [47, т. 3, с. 35; 5, с. 101]. **Дарожка** — найменне асобы, якое, паводле меркаванняў вучоных, паходзіць ад памяншальна-ласкальнай формы назоўніка *дарога* — *дарожка* [5, с. 126]. Што да прозвішча **Завацкі**, то, на думку М. В. Бірылы, яно ўтварылася ад слова *завада* — ‘недахоп, вада; перашкода’ [5, с. 153].

Згаданыя вышэй антрапанімічныя назвы складаюць 2,53 % ад агульнай колькасці зафіксаваных прозвішчаў на выбранай для аналізу тэрыторыі (зафіксавана 11 адзінак).

2.11 Прозвішчы, утвораныя ад назваў грашовых адзінак, мер

Да гэтай групы антрапонімаў адносяцца такія прозвішчы, як *Каланда*, *Лонскі*, *Узлоўскі*, *Шастак*, *Шастакевіч*.

Некалькі найменняў генетычна паходзяць ад назваў мер. Напрыклад, прозвішча **Каланда**, суадносіцца з адпаведным назоўнікам *каланда* — ‘невялікая колькасць чаго-небудзь’ [47, т. 4, с. 125].

Асновай прозвішча **Лонскі**, на думку М. В. Бірылы, сталі рэгіянальныя словы *лонь*, *лоня* — ‘ахват дзвюма рукамі, узятае ахватам дзвюма рукамі, абярэмак’ [5, с. 256]. Менавіта так называлі ўсякую поўную меру ці поўную пасудзіну.

Што да антрапонімаў, утвораных ад назваў грашовых адзінак, то да іх, на думку М. В. Бірылы, адносіцца прозвішча **Шастак** і **Шастакевіч**, якія паходзяць ад устарэлага беларускага слова *шастак* — ‘алтын, манета вартасцю ў шэсць медных капеек’ [5, с. 469]. Аднак паводле іншай версіі, у некаторых рэгіёнах *шастаком* называюць ‘шостае па ліку дзіця’ [5, с. 469].

Прозвішчы складаюць 1,17 % ад агульнай колькасці зафіксаваных антрапонімаў (зафіксавана 6 адзінак).

2.12 Прозвішчы, утвораныя ад назваў з’яў прыроды і абстрактных паняццяў

Да дадзенай лексіка-семантычнай групы намі аднесены найменні асоб *Вецер, Гром, Мароз, Марозаў, Мацюк, Цішонак*.

Сярод прааналізаваных прозвішчаў дадзенай групы трэба вылучыць *Гром* і *Мароз*, што ўзыходзяць да назваў з’яў прыроды. Мянущку *Гром*, якая з цягам часу трансфармавалася ў найменне асобы *Гром*, маглі атрымаць людзі неспакойныя, турботныя, якія гучна размаўлялі [5, с. 116]. М. В. Бірыла лічыць, што асновай прозвішчаў *Мароз, Марозаў* таксама стала з’ява прыроды, якая характарызуецца моцным холадам, сцюжай, інеем [5, с. 276].

Што да прозвішча *Мацюк*, утворанага ад рускамоўнага слова *матюк* са значэннем ‘непрыстойная лаянка’, то трэба сказаць, што носьбіт такога наймення меў звычку карыстацца лаянкавымі словамі ў паўсядзённым жыцці [5, с. 282].

Некаторыя антрапонімы адлюстроўваюць рысы характару чалавека. Так, на думку М. В. Бірылы, прозвішча *Ропат* утворана ад аднайменнага слова *ропат*, якое мае значэнне ‘нараканне, папрокі’ [5, с. 352]. А ўтваральнай базай наймення *Цішонак* вучоныя лічаць прыметнік *ціхі* [5, с. 438—439].

Найменні асобы, прадстаўленыя ў гэтай групе складаюць 1,56 % ад агульнай колькасці зафіксаваных прозвішчаў (зафіксавана 8 адзінак).

2.13 Прозвішчы, утвораныя ад назваў асоб паводле становішча ў грамадстве

Асновай прозвішча *Адзінец*, на думку М. В. Бірылы і іншых вучоных, стала слова *адзінец*. Так называлі адзінокага, бяссямейнага чалавек [5, с. 17]. Таксама такую мянущку мог мець і адзіны сын у сям’і [46, т. 1, с. 62].

Што да прозвішчаў, утвораных ад слоў са значэннем ‘багаты, бедны’, то да іх адносяцца антрапонімы *Багаткевіч, Драба, Драбовіч*, якія адлюстроўваюць статус чалавека ў грамадстве. На думку М. В. Бірылы, прозвішча *Багаткевіч* утворана ад рускага слова *богатка*, якое мае значэнне ‘багаты чалавек’, а *Драба* і *Драбовіч* паходзяць ад назоўнікаў *драб, драба* — ‘абарванец, бядняк’ [5, с. 31, с. 136].

Прозвішчы *Навіцкі, Навічонак, Новікаў* узыходзяць да дыялектнага слова *навік, новік* са значэннем ‘новы чалавек у сям’і, новы член сям’і’, у рускай мове *новик* — гэта ‘усё новае, свежае’ [5, с. 294].

Праведзенае даследаванне прозвішчаў паказала, што вышэйназваныя ўтварэнні складаюць 1,56 % ад агульнай колькасці зафіксаваных антрапанімічных назваў (зафіксавана 8 адзінак).

2.14 Прозвішчы, утвораныя ад назваў асоб паводле знешняга выгляду ці фізічных якасцей

Да гэтай групы прозвішчаў адносяцца найменні: *Бельскі, Вялічка, Глушакоў, Круглоў, Лысоў, Сівіцкі, Шархун* і іншыя. Часцей за ўсё асновай для такіх прозвішчаў служылі пэўныя асаблівасці знешнасці ці недахопы фізічнага характару. Разгледзім некаторыя з іх больш дэтальна.

Некаторыя антрапонімы адлюстроўваюць узроставыя асаблівасці. Так, напрыклад, прозвішча *Бабаеў* мае татарскія карані. Магчыма, яно ўтварылася ад лексемы *бабай*, якая мае значэнне ‘стары, дзед, дзядуля, дзядзя, цесць’. З кіргізскай мовы гэтае слова перакладаецца як ‘стары’, з башкірскай — ‘дзед, дзядуля, стары чалавек’ [5, с. 28]. Так маглі ветліва звяртацца да старэйшага мужчыны. Верагодна, асновай для прозвішча *Бабчонак* паслужыла слова *бабчыца*. Як адзначана ў «Этымалагічным слоўніку беларускай мовы», яно абазначае ‘зморшчвацца; скручвацца ў вузлы; старэць; поркацца; марудзіць’. Так маглі называць чалавека, які меў зморшчаную скуру ці павольна выконваў сваю працу [47, т. 1, с. 258]. Прозвішча *Малец* утворана ад рэгіянальнага слова *малец* — ‘падлетак, юнак ад 14 да 18 год’, ‘нежанаты малады чалавек, хлопец’ [46, т. 6, с. 191; 5, с. 271]. Асновай для яшчэ аднаго антрапоніма, *Мальчэўскі*, на думку вучоных, з’яўляецца рускамоўная лексема *мальчик*, якая абазначае найменне хлопчыка [46, т. 6, с. 205; 5, с. 272]. Цалкам верагодна, што носбіты апошніх прозвішчаў вельмі добра выглядалі, а іх знешнасць не адпавядала іх узросту.

Фізічныя недахопы, захворванні, увеччы таксама маглі быць базай для мянушак, якія з цягам часу пераўтварыліся ў прозвішчы. Да дадзенай групы можна аднесці прозвішча *Бейнаровіч*. Як адзначае Мікалай Васільевіч Бірыла, *бейнар* (з кіргізскай мовы) — ‘хворы’. Верагодна, у носбіта гэтага антрапоніма былі праблемы са здароўем. Што да прозвішча *Блізнічэнка*, то яно магло ўтварыцца ад лексемы *блізна*, якая зафіксавана ў «Этымалагічным слоўніку рускай мовы» Фасмера і абазначае ‘рана, рубец’. Чалавек з такім прозвішчам мог мець нейкія раны на сваім целе [46, т. 1, с. 175]. М. В. Бірыла лічыць, што матыватарам магло быць слова *блізнік* ад *блізкі*, тады семантыка прозвішча ўжо іншая: яно магло абазначаць ступень роднасці паміж людзьмі [5, с. 55].

Вучоныя выказваюць думку, што асновай для прозвішча *Бруйко* магла служыць мянушка *бруй*. Так называюць таго, хто мочыцца ў сне [5, с. 60]. Асаблівасць знешнасці чалавека адлюстравалася і ў антрапонімах *Глушакоў, Глушкоў*. Яны ўзыходзяць да прыметніка *глухі* [47, т. 3, с. 46; 46, т. 1, с. 417; 5, с. 111]. Некалькі прозвішчаў утворана ад слова *крывы* і яго форм [5, с. 221]. Да іх можна аднесці наступныя: *Крыўко, Крываёнак, Крывец* (ад *кывец* — памяншальнай формы прыметніка *крывы*), *Кывуёнак* (ад *кывуша* — ‘крывы’) [5, с. 222].

Такія прыметы, як колер валасоў, скуры, таксама служылі базай для наймення асоб. Сюды варта аднесці такія прозвішчы, як *Белы, Бельскі, Бялоў*,

Булан, Румянцаў, Рудак, Русецкі, Седзюкевіч, Сівіцкі, Чарноў, Чарныш, Чарняўскі, Шарак, Шэрсцень. Так, **Белы, Бельскі, Бялоў** — гэта людзі са светлай скурай ці валасамі, з гэтым меркаваннем згодны і акадэмік М. В. Бірыла [5, с. 51]. Ад прыметніка *буланы* ўтвораны антрапонім **Булан**, вядомы яшчэ з XVII ст. [5, с. 67]. *Буланы* — ‘жаўтаваты, палавы з чорным хвостом і чорнай грываю (пра масць коней)’ [36, с. 47]. Ад назвы масці коней таксама паходзіць прозвішчы **Дарашкевіч** і **Дарашчонак**, як адзначана ў ЭСБМ, *дарашаваты* — ‘брудна-карычневы, жаўтаваты (аб конях)’ [46, т. 1, с. 238]. Асновай для прозвішча **Рудак** з’яўляецца прыметнік *руды*, таму той, каго так звалі, мог мець рудыя валасы [5, с. 353]. Носьбіт прозвішча **Русецкі** вылучаўся русым колерам валасоў [5, с. 355]. Адпрыметнікавыя прозвішчы **Чарноў, Чарныш, Чарняўскі** ў сваёй аснове таксама маюць назву колеру *чорны*. *Чарныш* — ‘смуглы, чарнявы чалавек’ [5, с. 448]. Асаблівасці паставы, структура чалавечага цела, яго рост таксама цікавілі нашых продкаў. Гэтыя акалічнасці знайшлі адлюстраванне ў наступнай падгрупе антрапонімаў. Прозвішча **Вялічка**, якое мог мець вельмі моцны і крэпкі чалавек, утварылася ад памяншальнай формы прыметніка *вялікі* — *вялічка* [5, с. 92]. На думку вучоных, ад лексемы *доўгі*, праўда, у рускім яе гучанні (*долгий*), бярэ пачатак прозвішча **Долгі** [47, т. 3, с. 144; 46, т. 1, с. 524]. А вось чалавек невысокага росту мог мець прозвішча **Караткоў**, вядомае з XVI—XVIII стст., яно паходзіць ад прыметніка *кароткі* [5, с. 187]. Таксама сюды можна аднесці антрапонім **Малкоў**. Асновай для яго магло стаць дыялектнае беларускае слова *малка* — ‘малютка’, ‘малая дзяўчына’, ‘нізкарослая дзяўчына’ [47, т. 6, с. 197; 5, с. 271], ці словы *малка, малица* [46, т. 1, с. 563]. Лексема *малыш* з падобным значэннем (‘маленькі хлопчык, дзіця, малы ростам, малютка’) магла служыць базай для прозвішчаў **Малыш** і **Малышка** [47, т. 6, с. 203; 5, с. 272]. Можна меркаваць, што прозвішча **Маляўка** паходзіць ад *маляўкі* — назвы малька, маленькай рыбкі, якая толькі што выйшла з ікры, дробязь, малеча (так іранічна называлі невялікага чалавека) [47, т. 6, с. 207—208; 5, с. 273]. Што да прозвішча **Фурса**, то вучоныя лічаць, што яно магло ўтварыцца ад арабскага слова *фурса* — ‘здарэнне, выпадак’. Тады такое прозвішча мог мець той, хто часта аказваўся ўцягнутым у нечаканыя здарэнні. Аднак сустракаецца меркаванне, што адыграла ролю і зневажальная форма *фурсік*, якая абазначае ‘недаростак, маларослы чалавек’ [5, с. 424]. Цікавым у дадзенай групе з’яўляецца антрапонім **Чапроўскі**. Як лічыць М. В. Бірыла, *чапура* — гэта ‘няспрытны, непаваротлівы чалавек’. А вось беларускія словы, якія таксама маглі паслужыць асновай, маюць ужо іншы сэнс: *чапурыца* — ‘прыхарошвацца, добра адзявацца’, *чапурыць* — ‘рабіць праз сілу, бадрыцца’ [5, с. 446]. Таму такім прозвішчам мог валодаць і непаваротлівы чалавек, і той, хто вельмі прыгожа апранаўся, і не самы ахвочы да працы чалавек. Вучоныя выказваюць думку,

што прозвішча **Гарбачонак** паходзіць ад лексемы *гарбач* [47, т. 3, с. 56; 5, с. 102]. Такую мянушку меў гарбаты чалавек. Ад прыметнікаў *тоўсты, толсты, талсты* ўтвораны антрапонім **Талсташоў**, носьбітам якога мог быць поўны чалавек. Такого тыпу семантыку маюць і прозвішчы **Круглоў, Круглы, Круглянкоў, Пузырэўскі**. Ад прыметніка *круглы* ўтвораны антрапонімы **Круглоў, Круглы** [46, т. 2, с. 385; 5, с. 219], а вось **Круглянкоў** — магло ўтварыцца як ад вышэй названага прыметніка, так і ад тапоніма, назвы вёскі *Круглае* [5, с. 219]. У аснове прозвішча **Пузырэўскі**, як адзначаюць вучоныя, — лексема *пузыр* [46, т. 3, с. 403; 5, с. 337]. А хударлявы чалавек мог мець прозвішча **Сухойскі**, яно таксама прадстаўлена ў дадзенай падгрупе. Паходзіць ад прыметніка *сухі* [5, с. 401]. Прозвішча **Лубянцоў** магло быць матывавана дзеясловам *лубянец* — ‘станавіцца цвёрдым, нягнуткім, падобным на луб’ [47, т. 6, с. 40; 46, т. 2, с. 526]. Носьбіт такога антрапоніма меў закам’янелае, нягнуткае цела. Як адзначае М. В. Бірыла, яно магло ўтварыцца і ад памяншальнай формы слова *лубян* — *лубянец*, магчыма, ад назвы н.п. *Лубяны* [5, с. 257]. Асновай для прадстаўленага ў дадзенай групе прозвішча **Рухля** паслужыў прыметнік *рухлый*, які, згодна з «Этымалагічным слоўнікам рускай мовы» Фасмера, абазначае ‘рыхлы’ [46, т. 3, с. 524]. Што да прозвішча **Хіло**, якое суадносіцца з прыметнікам *хілы*, то яно характарызуе слабага, хваравітага чалавека [46, т. 4, с. 236—237; 5, с. 430]. На думку навукоўцаў, утваральнай базай наймення **Слабовіч** можна лічыць прыметнік *слабы* [46, т. 3, с. 664; 5, с. 381].

Частка зафіксаваных прозвішчаў жыхароў Ёдскага сельскага савета характарызуе носьбітаў адносна асабліваści частак цела. Да ліку такіх належыць антрапонім **Бяспальчык**, які ўтварыўся ад спалучэння слоў. На думку М. В. Бірылы, яго асновай стала спалучэнне прыназоўніка з назоўнікам *без пальца* [5, с. 78]. Ад спалучэння слоў *крывы* і *рот* паходзіць і прозвішча **Крыварот**. Чалавек, якому належыла прозвішча **Гайлевіч**, магчыма, вылучаўся сярод іншых памерамі свайго горла, паколькі слова *гайла*, якое магло легчы ў аснову наймення, паходзіць ад рускага *га́йло, гайло́* — ‘шырокае горала, пашча, зяпа’. Аднак гэта не адзіная версія. Таксама матывавантам магло быць літоўскае слова *gaila* — ‘жаданы, пажаданы’ ці татарскае *гайлэ*, што абазначае ‘сям’я’ [5, с. 95]. Намі выяўлена некалькі прозвішчаў, якія адлюстроўваюць асабліваści вачэй (**Глазуноў, Глазун**). Можна пагадзіцца з вучонымі ў тым, што яны паходзяць ад рускага слова *глаз*. Носьбіт такіх найменняў вылучаўся выпуклымі вачыма. Аднак, трэба звярнуць увагу на тое, што *глазуном* таксама называлі ‘разяву, разяваку’ [47, т. 3, с. 92], ‘таго, хто без справы ходзіць і разглядае’ (з рускай мовы) [5, с. 110]. Прозвішча **Губенка**, базай для якога паслужыла рускамоўнае слова *губа*, належала чалавеку з адметнымі вуснамі [47, т. 3, с. 111; 46, т. 2, с. 468—469; 5, с. 119]. Прозвішчы **Зубаў, Зубовіч**

матываваны назоўнікам *зуб* [47, т. 3, с. 347; 5, с. 161]. Да гэтай групы адносяцца і прозвішча *Лабіцэвіч*, яно паходзіць ад слова *лоб*. Асаблівасць знешнасці чалавека адлюстравалася і ў антрапонімах *Лысоў*, *Лысянок*, якія паходзяць ад прыметніка *лысы* — ‘той, які мае лысіну, белую пляму на лбе’ [47, т. 6, с. 82—83; 46, т. 2, с. 542; 5, с. 260]. Некалькі прозвішчаў адлюстроўваюць асаблівасці ўкладкі валасоў ці прычоскі. Гэта антрапонімы *Кудраўцаў*, базавым для якога з’яўляецца рэгіянальнае слова *кудравы* — ‘кучаравы’ [5, с. 226], аднак матывавантам магло паслужыць і дыялектная лексема *кудравец* са значэннем ‘палявы хвошч’ [24, ч. 1, с. 267]. А прозвішча *Шыман*, асновай якога можна лічыць слова *шмы*, што, адпаведна з «Этымалагічным слоўнікам рускай мовы» Фасмера, абазначае ‘растрапаненыя валасы’ [46, т. 4, с. 438]. Што адносна паходжання прозвішча *Красоўскі*, то існуе версія, паводле якой яно магло ўтварыцца ад лексемы *краса* [5, с. 217]. Антрапонім *Красікаў* узыходзіць да слова *красік* — памяншальнай формы вышэй названага назоўніка *краса* [5, с. 217]. А найменне *Краснікаў*, верагодна, было ўтворана ад прыметніка *красны* — ‘прыгожы, чырвоны’ [46, т. 2, с. 368; 5, с. 218].

Мянушкі, якія потым трансфармаваліся ў прозвішчы, маглі характарызаваць асобу і ў залежнасці ад асаблівасцей руху чалавека. Так, напрыклад, антрапонім *Клыпуценка* бярэ свае карані ад слова *клыпаць*, якое лічыцца балтызмам. Яно абазначае ‘марудна ісці, накульгваючы, перавальваючыся з нагі на нагу’ [47, т. 5, с. 70—71; 46, т. 2, с. 256; 5, с. 207]. Сюды ж можна аднесці і прозвішча *Шархун* — ‘той, хто ходзіць шоргаючы нагамі’, таму што яно паходзіць ад лексемы *шархун* з адпаведным значэннем [5, с. 468].

Цікавасць прадстаўляе група прозвішчаў, у аснове якіх — асаблівасці гаворкі, маўлення людзей. Так, у аснове матывацыі прозвішча *Сінко* — лексема *сін* ці *сіпа*, а дакладней, яе памяншальная форма — *сінко*. Такім чынам, *Сінко* — гэта ‘той, хто сіпае’ [46, т. 3, с. 626; 5, с. 275]. Антрапонімы *Шамиур* і *Шамиура* маюць адзін матывавант — рэгіянальнае слова *шамиур*, *шамиура* са значэннем ‘коснаязычны, гугнявы’. Таксама базай можа быць і ўкраінскае слова *шамша* — ‘той, хто гаворыць шамкаючы’ [5, с. 465].

Колькасныя падлікі прозвішчаў жыхароў Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці, утвораных ад назваў асоб паводле знешняга выгляду ці фізічных якасцей, паказалі, што антрапонімы дадзенай групы складаюць 16,50 % (зафіксавана 85 прозвішчаў) ад агульнай колькасці зафіксаваных адзінак, што яшчэ раз пацвярджае думку аб тым, што людзі вельмі часта звярталі ўвагу на знешнасць і асаблівасці фізічнага характару.

Такім чынам, праведзены намі аналіз, дае падставы сцвярджаць, што большасць прозвішчаў жыхароў Ёдскага сельскага савета носяць матываваны характар, паколькі яны маюць празрыстую фармальную абалонку, аднак

некаторыя з іх з'яўляюцца поліматываванымі (тыпу *Бабаеў, Блізнічэнка, Фурса, Чапроўскі, Лубянцеў, Гайлевіч, Шамшур*), што абумоўлівае неадназначную трактоўку паходжання гэтых найменняў як сярод вучоных, так і ў этымалагічных лексікаграфічных крыніцах. У такіх выпадках мы можам прапанаваць некаторыя варыянты.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Рэгіянальныя прозвішчы Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці ўваходзяць у агульнанацыянальную сістэму антрапанімікону Беларусі і з'яўляюцца яго неад'емнай часткай.

Даследаванне паказала, што на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці дамінуюць другасныя прозвішчы (іх колькасць складае 62%, ці 320 адзінак). Першасныя прозвішчы складаюць 38% (ці 196 адзінак).

Прозвішчы першаснага характару даволі актыўна ўжываюцца на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна і называюць носьбітаў з пункту гледжання наяўных у іх знешніх і ўнутраных рыс, роду дзейнасці, асаблівасцей сацыяльнага і сямейнага становішча, нацыянальнай прыналежнасці, месца пражывання і г. д. У адпаведнасці з часцінамоўнай прыналежнасцю яны падзяляюцца на субстантыўныя і ад'ектыўныя. Пераважаюць сярод названых найменняў тыя, што ўтвораны ад назоўнікаў-апелятываў ці асноў уласных мужчынскіх імён (34,9 %), ад'ектыўных значна менш — 1,36 %. Прозвішчы з запазычанымі фармантамі, якія таксама аднесены намі да ліку першасных, складаюць 2,13 % ад агульнай колькасці зафіксаваных адзінак на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета [гл. Дадатак 1].

Прадуктыўнасць другасных прозвішччых тыпаў, распаўсюджаных на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці, можна ахарактарызаваць наступным чынам: выяўлена дзевяць функцыянальных тыпаў, два з якіх лічацца ўнутрымоўнымі, беларускімі (з фінальнымі часткамі на *-онак/-ёнак*, *-эня/-еня*), пяць агульнаславянскіх з фіналямі на *-оў/-еў/-аў*, *-ін/-ын*; *-скі/-цкі*, *-оўскі/-аўскі*, *-еўскі/-эўскі*, *-інскі/-ынскі*; *-авіч/-овіч*, *-евіч/-эвіч*, *-іч/-ыч*, *-ыц*; *-ец/-эц*, *-авец*, *-анец*; *-ік/-ык*, *-чык*) і два ўсходнеславянскія тыпы з фіналямі на *-енка/-энка/-анка* і тып на *-ук/-юк*, *-чук*.

Найбольш прадуктыўнымі з'яўляюцца прозвішчы з фінальнымі часткамі агульнаславянскага паходжання на *-оў/-еў/-аў*, *-ін/-ын*. Яны складаюць 20,34 % (105 антрапонімаў) ад агульнай колькасці зафіксаваных антрапонімаў (516 найменняў). Таксама прадуктыўнымі з'яўляюцца прозвішчы на *-авіч/-овіч*, *-евіч/-эвіч*, *-іч/-ыч*, *-ыц* (14,92 % — 77 антрапонімаў) і *-скі/-цкі*, *-оўскі/-аўскі*, *-еўскі/-эўскі*, *-інскі/-ынскі* (13,17 % (68 антрапонімаў)).

Меншай ступенню прадуктыўнасці валодаюць прозвішчы з фармантамі *-онак/-ёнак* (5,43 % ці 28 адзінак) і якія заканчваюцца на *-эня/-еня* (17 адзінак, што адпавядае 3,30 %). Астатнія тыпы антрапонімаў маюць паказчыкі ад 0,19 да 1,55 %, што сведчыць пра іх нізкую прадуктыўнасць на тэрыторыі, замацаванай за Ёдскім сельскім саветам Шаркаўшчынскага раёна.

Структурна-семантычны аналіз прозвішчаў Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна паказаў, што на дадзенай тэрыторыі дамінуюць

другасныя ўласныя найменні (іх колькасць — 62 % ад 516 прозвішчаў, што складаюць фактычны матэрыял). Першасныя антрапонімы прадстаўлены ў меншай колькасці, яны адпавядаюць 38 % ад усіх зафіксаваных адзінак. Большасць прозвішчаўтваральных фармантаў носіць патранімічны характар. Гэтыя словаўтваральныя адзінкі далучаюцца пераважна да асноў мужчынскіх ўласных асабовых імён і іх размоўных форм, агульных назоўнікаў мужчынскага роду з нулявой флексіяй, а таксама назоўнікаў жаночага роду на *-а/-я*. Выпадкі далучэння фармантаў да тапонімаў ці апелятываў-прыметнікаў надзвычай рэдкія [гл. Дадатак 2].

У выніку даследавання семантыка-этымалагічных асаблівасцей прозвішчаў Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці было выяўлена 14 груп рэгіянальных антрапонімаў.

Найбольш шматлікімі сярод іх з'яўляюцца прозвішчы, утвораныя ад уласных імён (103 адзінкі, якія адпавядаюць 18,91 % ад усіх прозвішчаў рэгіёна). Найменні гэтай групы паходзяць пераважна ад грэчаскіх і старажытнаўрэйскіх імёнаў, напрыклад: *Абрамаў, Абрамачкін, Адамковіч, Раманоўскі, Сідараў, Сцепаненкаў, Сямёнаў, Томка, Усцінаў, Фёдараў, Яцына, Яцыновіч*.

Таксама даволі распаўсюджанымі з'яўляюцца прозвішчы, утвораныя ад назваў асоб паводле знешняга выгляду ці фізічных якасцей (85 адзінак, што складае 16,5 % ад агульнай колькасці антрапонімаў). Да гэтай групы адносяцца наступныя найменні: *Бельскі, Вялічка, Глушакоў, Круглоў, Лысоў, Сівіцкі, Шархун* і іншыя. Часцей за ўсё асновай для такіх антрапонімаў служылі пэўныя асаблівасці знешнасці ці недахопы фізічнага характару.

Намі была вылучана і група прозвішчаў, якія карэлююць з назвамі жывёльнага свету. Выяўлены 43 найменні, што складае 8,97 % ад усіх прозвішчаў Ёдскага сельсавета. Як правіла, яны суадносяцца з назвамі жывёл і птушак, насякомых, напрыклад: *Арлоў, Арлюкевіч, Верабей, Голуб, Гусеў, Сакалоў, Салаўёў, Сініца, Шпак, Жук* і інш.

Дастаткова шматлікую групу складаюць прозвішчы, асновай для якіх паслужылі назвы раслін і іх частак (вылучаны 34 адзінкі, ці 6,63 % ад агульнай колькасці рэгіянальных найменняў). Названыя антрапонімы ў сваёй большасці ўтвораны ад назваў гаспадарчых культур і раслін: *Амелін, Лаўрыновіч, Лучкоўскі, Хмельнік* і іншыя.

Неабходна адзначыць і адносную прадуктыўнасць прозвішчаў, утвораных ад назваў асоб паводле ўнутраных якасцей і асаблівасцей характару (40 адзінак, якія складаюць 8,97 % ад агульнай колькасці). Асновамі для такіх найменняў, як правіла, з'яўляюцца ад'ектывы з адмоўнай канатацыяй, напрыклад: *Бахір, Блажэвіч, Бука, Бурчыц, Вярцінскі, Гнацюк, Ілюковіч, Невярковіч*, радзей – са станоўчай: *Дабравольскі, Дабрыян*.

Шматлікія сучасныя беларускія прозвішчы сведчаць пра тое, што чалавека ў старажытнасці нярэдка называлі паводле прафесіі і роду занятку, напрыклад, *Касарэўскі, Каштальян, Коваль, Кухаронак, Кухто, Лейтан, Накоўнікаў, Піварун, Тарнёнак, Таўкін, Цыунчык, Чабан, Чабатаронак* і інш. Такія антрапонімы складаюць 5,26 % ад агульнай колькасці зафіксаваных найменняў рэгіёна (ці 28 найменняў).

Частка зафіксаваных прозвішчаў жыхароў Ёдскага сельскага савета ўтрымлівае ў сваіх асновах найменні прылад працы, прадметаў побыту і хатняга начыння, напрыклад, *Більдзюга, Машнюк, Мятла, Паперадзень, Рагачэўскі, Шах*. Яны складаюць 5,46 % ад агульнай колькасці зафіксаваных антрапанімічных утварэнняў (27 адзінак). Прааналізаваны фактычны матэрыял дае падставы сцвярджаць, што мянушкі, а пазней і прозвішчы, часта давалі ў залежнасці ад назваў тых прылад працы і прадметаў побыту, з якімі ў паўсядзённым жыцці працаваў ці сустракаўся чалавек.

Вядома, што з даўніх часоў у жыцці кожнага беларуса важнае месца займалі роднасныя сувязі, таму лексемы, якія характарызавалі ступень роднасці і сваяцтва, часта служылі базай для ўтварэння найменняў. Да гэтай групы адносяцца наступныя антрапонімы: *Бабіч, Багданёнак, Братчэня, Далецкі, Здановіч, Пазняк, Пяткевіч*. Антрапанімічныя ўтварэнні прадстаўленай групы складаюць 2,33 % ад зафіксаваных уласных найменняў Ёдскага сельскага савета (12 найменняў). Такі ж колькасны паказчык, а менавіта 2,33 % (ці 12 адзінак) ад агульнай колькасці фактычнага матэрыялу, утрымліваюць прозвішчы, якія паходзяць ад назваў этнічных груп, народаў, напрыклад: *Казачонак, Латыш, Ляшкевіч, Паляк, Палякоў, Турчык, Турчынскі, Ясінскас, Ясінскі*.

Прозвішчы, утвораныя ад назваў географічных аб'ектаў можна ахарактарызаваць, як нерэгулярныя на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета. Да гэтай групы адносяцца наступныя ўтварэнні: *Баркоўскі, Беражны, Гара, Дарожка, Завацкі*. Яны складаюць 2,53 % ад агульнай колькасці прааналізаваных антрапонімаў (11 найменняў).

У антрапаніміконе беларусаў таксама адлюстраваны той факт, што ў мінулым харчаванне займала вельмі значнае месца ў жыцці чалавека, а таму лексемы гэтай лексіка-семантычнай групы часта з'яўляліся крыніцай для ўтварэння ўласных найменняў. Да такіх прозвішчаў адносяцца ўласныя найменні тыпу *Грачыха, Каплуноўскі, Кукишэль, Крупскі, Маслаў, Маслоўскі, Мацюк, Сайкоўскі* і інш. Антрапонімы, утвораныя ад назваў прадуктаў харчавання і іх складнікаў, нельга лічыць высокапрадуктыўнымі, таму што колькасны паказчык — 1,56 % (ці 8 адзінак). Таксама непрадуктыўнымі з'яўляюцца прозвішчы, утвораныя ад назваў з'яў прыроды і абстрактных паняццяў. Да дадзенай лексіка-семантычнай групы аднесены ўласныя найменні

Вецер, Гром, Мароз, Марозаў, Мацюк, Цішонак. Антрапанімічныя назвы, прадстаўленыя ў гэтай групе складаюць 1,56 % ад агульнай колькасці зафіксаваных прозвішчаў (зафіксавана 8 адзінак). Такія ж паказчыкі, а менавіта 1,56 % ад агульнай колькасці антрапанімічных назваў (ці 8 адзінак), маюць антаронімы, утвораныя ад назваў асоб паводле становішча ў грамадстве. Даследаванне прозвішчнага антрапанімікону паказала, што вышэйназваныя ўтварэнні паходзяць ад апелятываў, што паказваюць на сацыяльны статус людзей, на месца ў грамадстве перасяленцаў з той ці іншай мясцовасці.

Самая непрадуктыўная група — прозвішчы, утвораныя ад назваў грашовых адзінак і мер: *Каланда, Лонскі, Узлоўскі, Шастак, Шастакевіч*. Такого тыпу антрапонімы складаюць 1,17 % ад агульнай колькасці зафіксаваных уласных найменняў (6 адзінак).

Большасць прозвішчаў жыхароў Ёдскага сельсаветаносяць матываваны характар, паколькі яны маюць празрыстую фармальную абалонку, аднак некаторыя з іх з'яўляюцца поліматыраванымі (тыпу *Бабаеў, Блізнічэнка, Фурса, Чапроўскі, Лубянцеў, Гайлевіч, Шамшур*), што абумоўлівае неадназначную трактоўку паходжання гэтых найменняў як сярод вучоных, так і ў этымалагічных лексікаграфічных крыніцах.

Прозвішчны антрапанімікон Ёдскага сельскага савета Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці вылучаецца сваёй разнастайнасцю і можа служыць крыніцай этнаграфічнай, гістарычнай, культуралагічнай і лінгвістычнай інфармацыі.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Антрапанімія Гомельшчыны ў кантэксце беларускай анамастыкі: для студ. дзённай і завочнай форм навучання спецыяльнасці 1-21 05 01 «Беларуская філалогія (па накірунках)» / Аўт. Н. А. Багамольнікава. — Гомель: УА «ГДУ імя Ф. Скарыны», 2012. — 112 с.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Б. І. Сачанка (нав. рэд.) [і інш.]. Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя» імя П. Броўкі, 1994. — 653 с.
3. Бірыла, М. В. Беларуская антрапанімія. Структура ўласных мужчынскіх імёнаў / М. В. Бірыла. — Мінск: Навука і тэхніка, 1982. — 320 с.
4. Бірыла, М. В. Беларуская антрапанімія. Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы / М. В. Бірыла. — Мінск: Навука і тэхніка, 1966. — 328 с.
5. Бірыла, М. В. Беларуская антрапанімія: Прозвішчы, утвораныя ад апеллятыўнай лексікі / М. В. Бірыла; рэд. Р. І. Аванесаў. — Мінск: Навука і тэхніка, 1969. — 508 с.
6. Бірыла, М. В. Беларускія антрапанімічныя назвы ў адносінах да антрапанімічных назваў іншых славянскіх моў (рускай, украінскай, польскай) / V Міжнародны з'езд славістаў: Даклады. — Мінск.: Выд-ва АН БССР, 1963. — 60 с.
7. Бірыла, М. В. Тыпалогія і геаграфія славянскіх прозвішчаў / М. В. Бірыла. — Мінск: Навука і тэхніка, 1988. — 67 с.
8. Бондалетов, В. Д. Русская ономастика. / В. Д. Бондалетов. — М.: Просвещение, 1983. — 224 с.
9. Гапоненка, І. А. Беларуская анамастычная сітуацыя XIX стагоддзя / І. А. Гапоненка // Спадчына Івана Насовіча і беларускае мовазнаўства: матэрыялы навук. чытанняў, прысвеч. 220-годдзю з дня нараджэння І. Насовіча, Мінск, 18 лют. 2008 г. / Беларус. дзярж. ун-т ; пад агул. рэд. М. Р. Прыгодзіча. — Мінск, 2008. — С. 84—90.
10. Государственное предприятие «ЦИТ Белстата» [Электронны рэсурс] — 2015. — Рэжым доступа: http://vc.brest.by/index.php?option=com_content&view=article&id=40&Itemid=29. Дата доступа: 10.02.2015.
11. Гурская, Ю. А. К вопросу о времени возникновения древних фамилий современного белорусского ареала / Ю. А. Гурская // Весці БДПУ. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. — 2008. — № 4. — С. 64—67.
12. Крамко, І. І. 3 гісторыі беларускага іменавання асобы / І. І. Крамко // Беларусь паміж Усходам і Захадам: Праблемы міжнацыян., міжрэлігійн. і міжкультур. узаемадзеяння, дыялогі і сінтэзу. Ч. 2.: матэрыялы II Міжнароднага кангрэса беларусістаў, Мінск, 15—18 мая 1995 / Мінск: ННАЦ імя Ф. Скарыны; рэдкал.: У. Конан [і інш.] — Мінск, 1997. — С. 144—149.

13. Лемтюгова, В. Тайна за семью печатями / В. Лемтюгова // «Советская Белоруссия». — 2010. — 18 дек. — С. 15.
14. Лемтюгова, В. Из бояр — в крестьяне / В. Лемтюгова // «Советская Белоруссия». — 2014. — 17 янв. — С. 17.
15. Лемтюгова, В. Фамилия как привилегия / В. Лемтюгова // «Советская Белоруссия». — 2014. — 17 янв. — С. 17.
16. Ліпскі, У. С. Мы: Аповесць пра нашы прозвішчы / У. С. Ліпскі. — Мінск: Беларусь, 2006. — 262 с.
17. Мезенка, Г. М. Беларуская анамастыка: навуч. дапам. для студэнтаў ун-таў / Г. М. Мезенка. — Мінск: Выш. школа, 1997. — 119 с.
18. Мезенка, Г. М. Беларуская антрапанімія: вучэб. дапам. / Г. М. Мезенка (наук. рэд.) [і інш.]. — Віцебск: УА «ВДУ імя П. М. Машэрава», 2009. — 254 с.
19. Мезенка, Г. М. Віцебшчына ва ўласных імёнах: мінулае і сучаснасць: манагр. / Г. М. Мезенка, В. М. Ляшкевіч, Г. К. Семянькова. — Віцебск: УА «ВДУ імя П. М. Машэрава», 2006. — 238 с.
20. Мезенко, А. М. Антропонимное пространство Витебщины: монография / А. М. Мезенко, Т. В. Скребнева. — Витебск: «ВГУ имени П. М. Машерова», 2013.
21. Петровский, Н. А. Словарь русских личных имен: Ок. 2600 имен / Н. А. Петровский; спец. науч. ред. О. Д. Митрофанова. — 3-е изд., стереотип. — М.: Русский язык, 1984. — 384 с.
22. Рогалев, А. Ф. Введение в антропониимику. Именование людей с древнейших времён до конца XVIII века (на белорусском антропонимическом материале) / А. Ф. Рогалев. — Брянск: Группа компаний «Десяточка», 2009. — 220 с.
23. Рогалев, А. Ф. Рассказы о фамилиях / А. Ф. Рогалев. — Гомель: Гом. гос. ун-т им. Франциска Скорины, 2012. — 55 с.
24. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны: у 2 ч. / Л. І. Злобін (рэд.) [і інш.]. — Віцебск: «ВДУ імя П. М. Машэрава», 2012—2014.
25. Санько, С. Беларуская міфалогія: энцыклапедычны слоўнік / С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч і інш. — Мінск: Беларусь, 2004. — 592 с.
26. Семянькова, Г. К. Сучасны імянік Віцебшчыны: метадычны дапаможнік па вывучэнні антрапаніміі / Г. К. Семянькова. — Віцебск: Выд-ва «ВДУ імя П. М. Машэрава», 2001. — 32 с.
27. Станкевіч, А. А. Антрапанімікон г. Жлобіна (2002—2008 гг.) // Беларуская анамастыка. Гісторыя і сучаснасць: Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, 20 красавіка 2010 г.) / рэдкал. Капылоў І. Л. [і інш.] — Мінск, 2010.

28. Суперанская, А. В. Имя — через века и страны / А. В. Суперанская. — М.: ЛКИ, 2007. — 192 с.
29. Суперанская, А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. — М.: Наука, 1973. — 367 с.
30. Суперанская, А. В. Современный словарь личных имён: Сравнение. Происхождение. Написание / А. В. Суперанская. — Москва: Айрис-пресс, 2005. — 384 с.
31. Сцяцко, П. У. Пра некаторыя формы нашых прозвішчаў / П. У. Сцяцко // Роднае слова. — 2011. — № 11. — С. 34—35.
32. Сцяцко, П. У. Прозвішчы Беларусі / П. У. Сцяцко // Наша слова. — 2012. — № 41. — С. 2—3.
33. Сцяцко, П. У. Прозвішчы Беларусі: онімы пісьменнікаў / П. У. Сцяцко // Наша слова. — 2013. — № 18. — С. 5.
34. Сцяцко, П. У. Прозвішчы жыхароў Зельвеншчыны / П. У. Сцяцко // Слоўнік рэгіянальнай лексікі Гродзеншчыны / пад рэд. М. А. Даніловіча, П. У. Сцяцко. — Гродна, 1999. — С. 131—151.
35. Сцяцко, П., Богущ, С. А. Мянущкі на Беларусі ў гісторыі і сёння // *Przezviska i przydomki w językach słowiańskich*. — UMCS. Rozprawy Slawistyczne. 15. — Lublin, 1999. Część II. — С. 95—104.
36. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: Больш за 65 000 слоў / Пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. — 4-е выд. — Мінск: БелЭН, 2005. — 784 с.
37. Унбегаун, Б. Г. Русские фамилии: пер. с англ. / Б. Г. Унбегаун; общ. ред. Б. А. Успенского. — Москва: Прогресс, 1989. — 443 с.
38. Усціновіч, Г. К. Антрапанімія Гродзеншчыны і Брэстчыны: XVI — XVIII стст. / Усціновіч, Г. К. — Мінск, 1975. — 152 с.
39. Усціновіч, Г. К. Слоўнік асабовых уласных імён / Г. К. Усціновіч: навук. рэд. А. А. Лукашанец. — Мінск: Літаратура і Мастацтва, 2011. — 240 с.
40. Шамякіна Т. І. Міфалогія Беларусі: Нарысы: вучэб. дапам. для студэнтаў філал. спецыяльнасцей ВНУ. — Мінск: Маст. літ., 2000. — 398 с.
41. Шарковщинский районный исполнительный комитет [Электронны рэсурс] — 2015. — Рэжым доступа: <http://sharkovshchina.vitebsk-region.gov.by/>. Дата доступа: 10.02.2015.
42. Шур, В. В. Анамастычная лексіка ў мове беларускай мастацкай літаратуры: Дыс. ... доктара філал. навук: 10.02.01 / В. В. Шур; БДУ. — Мінск, 2003. — 219 с.
43. Шур, В. В. Беларускія ўласныя імёны: Беларуская антрапаніміка і тапаніміка: дапам. для настаўнікаў / В. В. Шур. — Мінск : Маст. літ., 1998. — 239 с.

44. Шур, В. В. 3 гісторыі ўласных імёнаў / В. В. Шур; рэд. П. У. Сцяцко. — Мінск: Выш. шк., 1993. — 156 с.
45. Шур, В. В. Онім у мастацкім тэксе: Манаграфія / В. В. Шур. — Мінск: Беларускі кнігазбор, 2006. — 216 с.
46. Этимологический словарь русского языка. Фасмера М. Т. I-IV. Перевод с немецкого О. Н. Трубачева, с дополнениями. Под ред. Б. А. Ларина. — М., 1986—1987.
47. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы: у 11 т. / Уклад. Г. А. Цыхун [і інш.]. — Мінск: Беларуская навука, 1987 — 2006.
48. Юрэвіч, У. М. Слова жывое, роднае, гаваркое: Дапам. для настаўнікаў / У. М. Юрэвіч. — Мінск: Маст. літ., 1998. — 282 с.
49. Яшкін, І. Я. Слоўнік беларускіх імёнаў і сямейна-родавых паняццяў / І. Я. Яшкін. — Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2013. — 440 с.
50. SKARNIK.BY [Электронны ресурс] / Русско-белорусский, белорусско-русский и толковый словарь белорусского языка. — Мінск, 2012. — Рэжым доступу: <http://www.skarnik.by/tsbm/91441>. — Дата доступу: 23.04.2017.
51. UFOLOG.RU [Электронны ресурс] / Фамилии. — Москва, 2014. — Рэжым доступу: <http://www.ufolog.ru/names/order/Атрашкевич>. — Дата доступу: 10.04.2016.
52. UFOLOG.RU [Электронны ресурс] / Фамилии. — Москва, 2014. — Рэжым доступу: <http://www.ufolog.ru/names/order/%D0%B3%D0%BD%D0%B0%D1%82%D1%8E%D0%BA>. — Дата доступу: 21.04.2017.
53. UFOLOG.RU [Электронны ресурс] / Фамилии. — Москва, 2014. — Рэжым доступу: <http://www.ufolog.ru/names/order/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%88%D0%BA%D0%BE>. — Дата доступу: 21.04.2017.
54. UFOLOG.RU [Электронны ресурс] / Фамилии. — Москва, 2014. — Рэжым доступу: <http://www.ufolog.ru/names/order/%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BB%D0%B5%D1%86%D0%BA%D0%B8%D0%B9>. — Дата доступу: 21.04.2017.

Публікацыі студэнткі Палягошка А. А.

1. Палягошка, А. А. Антрапанімічная лексіка Віцебшчыны: структурна-семантычны аспект / А. А. Палягошка // Мова і літаратура: матэрыялы 72-й навук. канф. студэнтаў і аспірантаў філал. фак. БДУ, Мінск, 28 крас. 2015 г. / пад рэд. К. А. Тананушкі. — Мінск: РІВШ, 2015. — С. 93—96.

**Колькасныя паказчыкі прадуктыўнасці першасных прозвішчаў
на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета
Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці**

Тып	Колькасць адзінак	% ад агульнай колькасці зафіксаваных
Прозвішчы субстантыўнага характару	180 антрапонімаў	34,88 %
Прозвішчы ад'ектыўнага характару	7 антрапонімаў	1,36 %
Прозвішчы з іншамоўнымі фармантамі	11 антрапонімаў	2,13

**Прадуктыўнасць другасных прозвішчаў
на тэрыторыі Ёдскага сельскага савета
Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці**

Тып	Фармант	Колькасны паказчык	% ад агульнай колькасці зафіксаваных
Агульнаславянскі тып	<i>-оў/-еў/-аў -ін/-ын</i>	105	20,34
	<i>-авіч/-овіч, -евіч/-эвіч, -іч/-ыч, -ыц</i>	77	14,92
	<i>-скі/-цкі, -оўскі/-аўскі, -еўскі/-эўскі, -інскі/-ынскі</i>	68	13,17
	<i>-ец/-эц, -авец, -анец</i>	7	1,36
	<i>-ік/-ык, -чык</i>	6	1,16
	<i>-ак/-як</i>	—	—
Усходнеславянскі тып	<i>-енка/-энка/-анка</i>	17	3,30
	<i>-ук/-юк, -чук</i>	9	1,55
Унутрымоўны тып	<i>-онак/-ёнак</i>	28	5,43
	<i>-эня/-еня</i>	1	0,19